

Deze film is beschikbaar gesteld door het KITLV, uitsluitend op voorwaarde dat noch het geheel noch delen worden gereproduceerd zonder toestemming van het KITLV. Dit behoudt zich het recht voor een vergoeding te berekenen voor reproductie. Indien op het originele materiaal auteursrecht rust, dient men voor reproductiedoeleinden eveneens toestemming te vragen aan de houders van dit auteursrecht.

Toestemming voor reproductie dient men schriftelijk aan te vragen.

This film is supplied by the KITLV only on condition that neither it nor part of it is further reproduced without first obtaining the permission of the KITLV which reserves the right to make a charge for such reproduction. If the material filmed is itself in copyright, the permission of the owners of that copyright will also be required for such reproduction. Application for permission to reproduce should be made in writing, giving details of the proposed reproduction.

**SIGNATUUR
MICROVORM:**

***SHELF NUMBER
MICROFORM:***

M META 1236

cc
2010
N

TAFERBEELTEN
VAN HET LEVEN
VAN
DE BELANGRIJKE
NEDERLANDSCHE MANNEN
DOOR
H. N. VAN TIL.

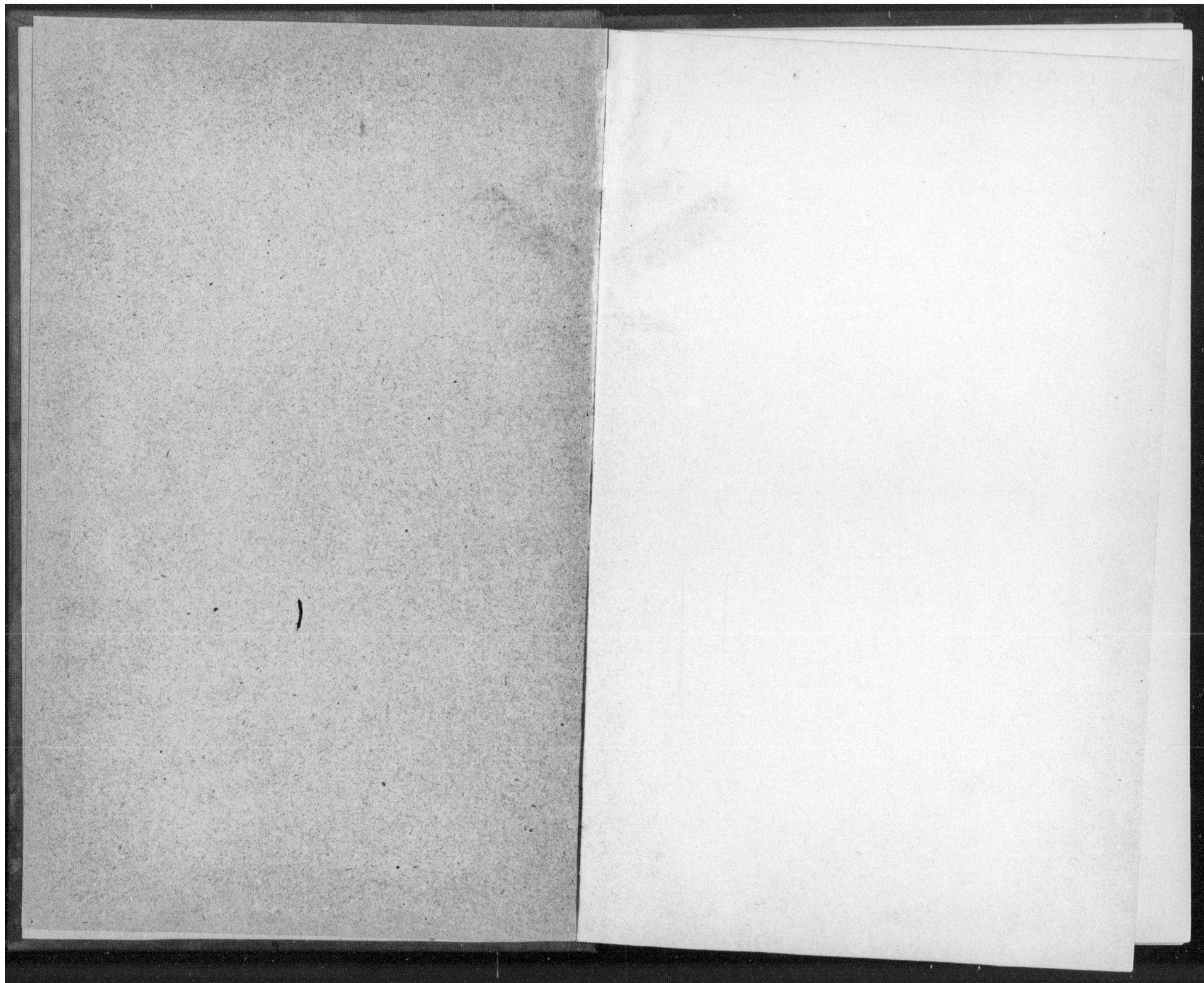

BIBLIOTHEEK KITLV

0002 9866

055471226

NEDERLANDSCHE MANNEN.

CC-2010 - N° 15

TAFERELEN
 uit het leven
 van
BELANGRIJKE
NEDERLANDSCHE MANNEN
 VAN VROEGEREN EN LATEREN TĪD
 door
H. N. VAN TIL.
 DEERDE DRUK.

vermoende eenige soldaten als boeren en boerenmen

LEYDEN,
 D. NOOTHOVEN VAN GOOR.

[c. 1860]

KONINKLIJK INSTITUUT
 VOOR
 14-7-1939
 NAL-, LAND- en VOLKENKUNDE

Gedrukt bij D. NOOTHOVEN VAN GOOR.

L 19891749

VOORBERIGT.

*Daar mijn werkje, getiteld: de belangrijkste Nederlandsche Vrouwen enz. *) , het geluk had niet ongunstig door mijne landgenooten te worden ontvangen, deed mij de uitgever het voorstel, een dergelijk over eenige Nederlandsche Mannen te vervaardigen. Daar er zoo vele werken van dien aard bestaan, aarzelde ik lang alvorens er aan te beginnen, en de overtuiging alleen, dat het boekje, in zulk eenen vorm, wel eenig nut zoude kunnen stichten, dat het, door eenigermate het aangename aan het wetenschappelijke te paren, lezers konde vinden, die anders van eene gezette studie onzer zoo hoogstmerkwuurde geschiedenis minder hun werk maken, bepaalde mijn besluit.*

Ofschoon men hier natuurlijk vele bekende personen zal aantreffen, vlei ik mij, dat de beoefenaar onzer geschiedenis er ook eenige vindt, wier lotgevallen niet zoo algemeen bekend zijn, b. v. Brinckerinck, de van der Capellens, de Baxen, van den Broek, van Tienen enz., en dat dus het boekje ook hem niet ongevallig zij.

Men beschouwe het, om de gemelde redenen, uit geen streng weten-

*) Bij wijlen den Heer H. C. A. Thieme te Zutphen uitgegeven, en uit diens fonds aangekocht door de Heeren Paddenburg en Co., te Utrecht.

schappelijk oogpunt, en verschoone de gebreken, die het mogten aankleven.

Zoo het werkje den bijval mijner landgenooten verwerft, dan is de uitgever voornemens nog een dergelijk stukje, waartoe de bouwstoffen g-reed zijn, in het licht te geven, hoewel ieder dier stukjes ook als afzonderlijk kan worden beschouwd.

Dat het onder den goddelijken zegen dienstbaar zij tot de verspreiding van meerdere kennis onzer geschiedenis, en dat de personen, in hetzelfde voorgesteld, vele navolgers vinden, is de wensch van

DEN SCHRIJVER.

INHOUD.

	blz.
I. Adgillus, Hertog der Friezen	1.
II. Bernulph, Bisschop van Utrecht	3.
III. Sikke Sjaardama, Potestaat van Friesland	5.
IV. Jan XI, Heer van Arkel	7.
V. Witte van Haamstede	12.
VI. Willem Eggert	15.
VII. Frank van Borselen	18.
VIII. Gerard Groote	23.
IX. Floris Radewijns	29.
X. Johannes Brinckerinek.	34.
XI. Gerard Zerbolt en Thomas van Kempea	38.
XII. Johannes Wessel Gansfort	41.
XIII. Rudolf Agricola	48.
XIV. Pieter Adriaanszoon van der Werf	52.
XV. Hendrik en Gerlach van der Capellen	56.
XVI. Hearick van Till	69.
XVII. Filips Willem, Prins van Oranje	72.
XVIII. Paulus en Marcelis Bax	87.

	Blz.
XIX. Pieter van den Broek	98.
XX. Willem Sluiter	110.
XXI. Meindert van Tienen.	120.
XXII. Philip van Almonde	131.
XXIII. Onno Zwier van Haren	143.
XXIV. Johannes Florentius Martinet	149.
XXV. Johannes Henricus Nieuwold	155.
XXVI. Nicolaas Goufrie van Kampen	163.

I. A D G I L L U S.

H E R T O G D E R F R I E Z E N.

Tot de zevende eeuw onzer jaartelling toe, waren onze voorouders verstoken van dien weldadigen invloed, welken het Christendom op deszelfs belijders uitoefent. Toen waagden het echter eenige mannen, door heiligen Godsdienstijver aangevuurd, de bewoners van Noord-Nederland met deze weldaad bekend te maken. Groot waren de moed en volharding door een' Wilfried, Willebrord en anderen aan den dag gelegd. Niets was hun ter bereiking van hun doel te dierbaar. Gewillig verlieten zij Engeland, hun vaderland, offerden dáár have en goed op, om hier smaad en ellende, ja soms den dood te ondergaan. Hoewel hunne godsdienstleer veelal naauwlettender was op uiterlijke plegtigheden, dan op het belijden van Jezus in geest en waarheid, waren hunne bedoelingen rein, was hunne liefde voor den Verlosser groot.

Onder hunne heidensche tegenstanders vond men echter ook edele menschen, die het hart van den menschenvriend verheugen en hem verzoenen met de vele mishandelingen, waaraan de verkondigers der blijde boodschap waren blootgesteld. Te midden derzelve boeit het edele gedrag van Adgillus, koning of hertog der Friezen, vooral onze aandacht. Hij had aan Wilfried, bijgenaamd Bonifacius, verlof gegeven binnen zijn gebied het Evangelie te verkondigen. Dit gedrag verdroot zijnen leenheer, den koning der Westfranken. Deze wendde alle pogingen aan, om Adgillus van de zaak der zendelingen af te trekken, maar vergeefs! — Eindelijk beproefde hij, om door middel van goud op het hart van Adgillus te werken, zijnde

het hem niet onbekend, welk een' invloed dit metaal op de ziel der menschen uitoefent. Hij belooft dus den hertog eene aanzienlijke hoeveelheid gouden munt, indien hij Bonifacius aan hem uitlevert; maar ook deze poging stuitte af op 'shertogs vastberadenheid. De geschiedenis heeft ons het merkwaardig antwoord, dat hij den afgezanten gaf, bewaard: „Zeg aan uwen koning, mijn' leenheer,” zoo sprak hij, „dat ik mijn woord heb verpand ter bescherming en verdediging van den verkonder der nieuwe leer, zoolang hij zich binnen „de grenzen van mijn land bevindt. Dit woord is mij heilig, daar „voor zal ik alles wagen. Zeg hem dat zijn goud mij niet kan „verblinden; maar dat ik den Christen hetzelfde zal houden, gelijk „ik steeds de zware schatting van runderen stipt zal voldoen, hoe „wel de zee mij jaarlijks honderden wegsleept. Verzekeren den opper- „heer van mijne trouw, maar zeg hem ook, dat ieder, hij zij wie hij „zij, die zich aan mijne bescherming toevertrouwt, zeker is.”

Na deze woorden te hebben gesproken werpt hij den brief des konings in het vuur.

Welk eene edele gezindheid van dezen heidenschen vorst jegens eenen andersdenkenden in tijden, waarin men anders zoo naauwgezet niet was en die als uiterst woest en barbaarsch bekend staan. Hoe beschamend is zijn gedrag voor menig Christen van vroegere en latere tijden!

Deze Adgillus wordt in de geschiedenis ook als een verlicht vorst en de weldoener zijner onderdanen vermeld. Ter staving van het eerst beweerde diene: dat hij zijn' zoon naar den koning van Denemarken zond, om van de Noormannen, welke in dien tijd daardoor beroemd waren, de kennis der zeevaart grondig te leeren. Hij was de eerste, die geregelde dijken deed opwerpen ter beteugeling van de woede der zee en die de terpen, de toevlugtsoorden bij de toenmaals zoo menigvuldige overstromingen der zee, aanzienlijk liet verhoogen.

Na eene langdurige en gelukkige regering. schijnt hij omstreeks het jaar 679 te zijn gestorven. Men weet echter niet zeker, of hij belijdenis van het Christendom heeft afgelegd.

II. BERNULPH.

BISSCHOP VAN UTRECHT.

Als een bewijs, hoe dikwijls toevallige omstandigheden ware verdiensten aan het licht brengen, hoe de Voorzienigheid deze ter bereiking harer weldadige ontwerpen bezigt, diene het volgende verhaal uit eenen tijd, toen barbaarschheid ten zetel was gestegen, beschaving en verlichting in het niet waren gezonken, toen adeltrots en priester magt de geringere standen als in boeien hadden geklonken, zoodat deze eeuwen met het volste regt den naam van de ijzere droegen.

Bisschop Adelbold van Utrecht was overleden. De leden des kapittels waren vergaderd, ter benoeming van eenen opvolger, maar konden het niet eens worden en geraakten in den hevigsten twist. Dit liep zoover, dat keizer Koenraad II, die zich in dezen tijd, omstreeks het jaar 1027, dan eens te Nijmegen, dan te Aken ophield, besloot door zijn gezag aan deze verdeeldheid een einde te maken. Vergezeld van zijne huisvrouw Gisela, begaf hij zich op weg naar Utrecht. De vorstin was zwanger en beviel, volgens het geschiedverhaal, bij het dorp Oosterbeek, onder eenen boom, van een' zoon, den naderhand zoo bekenden keizer Hendrik III; vervolgens werd zij naar de nederige woning van den priester Bernulph overgebracht. Anderen verhalen, dat keizer Koenraad zich reeds te Utrecht bevond, maar dat zijne vrouw op weg derwaarts in de woning des priesters zelve beviel en van dezen hulp en bijstand in haren benarden toestand ontving.

Hoe dit ook zij: deze schijnbaar geringe omstandigheid was in de

hand der Voorzienigheid het middel tot Bernulphs verheffing: want de keizer leerde in den eenvoudigen priester eenen man kennen, die hem geschikt voorkwam, om de bisschoppelijke waardigheid te bekleeden.

Door pligtgevoel en dankbaarheid aangespoord, snelt keizer Koenraad naar Utrecht, verkrijgt van de kanunniken de vrijheid, iemand naar zijn goedvinden te benoemen en plaatst den onaanzienlijken priester van het nederige Oosterbeek op den Utrechtschen bisschopszetel. — Al aanstonds betoonde hij voor de opgenomene taak wel berekend te zijn. Bij geleerdheid, in die tijden niet zeer gemeen, voegde hij eenen vredelievenden inborst en hij verzoende zeer spoedig de tegen elkander verbitterde geestelijken. — Gedurende een bestuur van zeven en twintig jaren stichtte hij veel goeds. Wel is waar had hij steeds te kampen tegen de Hollandsche graven, die gedurig zijne landpalen verontrustten; maar met behulp der voormelde keizers Koenraad en Hendrik zette hij hun zulks met woeker betaald. Door onderscheidene giften der keizers vergrootte hij het gebied des bisdoms met een aanzienlijk gedeelte van Drenthe, Groningen en ettelijke goederen in Friesland. Ook werd hij heer van Deventer, waar hij de schoone St. Lebuïnus of groote kerk, omstreeks 1048 stichtte, en eenige Utrechtsche kapittelheeren derwaarts verplaatste. In Utrecht zelve stichtte hij ook twee kerken, die aan St. Pieter en Johannes den Dooper werden toegewijd. De geestelijken prijzen hem hemelhoog, dewijl hij in alle opzigten hunne belangen behartigde en een hunner ijverigste begunstigers was. Hij beleefde de regering van zeven pausen en stierf algemeen geacht en bemind in het jaar 1054.

Met regt mogt een dichter 1) zijne schoone legende over dit voorval, der keizerin bij of in Oosterbeek overgekomen, met deze woorden eindigen;

- „k Vond van verbleeken, noch van schrikken
- „Der Vad'ren, noch van nijdig blikken,
- „Een woord in der kronijken blaân.
- „Dat Bernulph wijs en lang regeerde,
- „Dat men zijn graf als heilig eerde,
- „Daar is voor 't minst geen twijfel aan.

1) De heer M. A. Holsboer.

III. SIKKE SJAARDAMA.

POTESTAAT IN FRIESLAND.

„Wij sijn freije, wij sijn freije Friezen, die moeten wij sijn en blijven,” was te allen tijde de leas, waaronder deze dappere landaard zijne republikeinsche voorregten, hun door keizer Karel den Grooten verleend, tegen elken aanrander, hoe groot, hoe aanzienlijk zijne magt ook ware, handhaafde. Zij gaven onder hunne potestaten, zooveel als beslissers bij hunne onderlinge geschillen, als in de volksvergaderingen de stemmen staakten, of ook wel zelfgekozene aanvoorders bij hunne oorlogen, de schoonste bewijzen van vrijheid en zucht voor onafhankelijkheid. Onder hen muntte, omstreeks het jaar 1240, Sikke Sjaardama uit. Overal, waar hij slechts konde, bevorderde hij de welvaart des lands; maar omstreeks 1244 werd deze welvaart zeer geschokt door geweldige overstromingen, gevolgd van misgewas en hevige ziekten. Reeds vroeger hadden de Hollandsche graven eene aanzienlijke magt over Friesland uitgeoefend; maar Sjaardama maakte daaraan een einde. Graaf Willem II, tevens Roomsch-koning, konde dit niet dulden. Zich echter niet in staat bevindende Friesland met geweld tot onderwerping te dwingen, nam hij allerlei listen te baat, om zich in de gunst der grooten te dringen en schonk vooral aan de hoogere en lagere geestelijkheid aanzienlijke giften. Deze namen die gunstbewijzen wel is waar aan, maar waren te edelgezind om daarvoor 's lands vrijheid en onafhankelijkheid te verkoopen. Ten einde den koning te vriend te houden, gaven zij hem een dubbelzinnig antwoord op de onderscheidene voorstellen, die hij hun deed, en verwezen hem naar den potestaat

Sjaardama, zonder wiens medewerking hij nimmer zijn doel zoude kunnen bereiken. Gretig werd deze raad door den koning aangenomen: hij wendde zich dus tot den potestaat en liet hem allerlei eerambten en gunstbewijzen aanbieden, zoo hij hem de hand wilde leenen in het verkrijgen van den titel van heer over Friesland en het daaraan verbonden gezag. Maar hoe zag hij zich in al zijne plannen gedwarsboemd bij het ontvangen van den navolgenden brief des vrijheidminnenden mans:

„Grootmagtig Koning!

„Vermoei u toch niet te vergeefs. Meent gij, dat ik, om mij en mijn geslacht te verheffen, een verrader wil worden en de nakomelingen van die vrijheid berooven, welke onze voorvaders boven alle goederen hebben geschat? Verre zij van mij een geldgierig en oneerlijk hart! Vaarwel en wil mij met zulke brieven niet verder lastig vallen: want ik verkies dezelve niet meer van u te ontvangen.”

Om zijnen afkeer van dien gedanen voorslag nog openlijker te toonen, liet Sjaardama gouden penningen slaan, waarop men aan de eene zijde las: „Sikke Sjaardama potestaat van Friesland:” de andere zijde vertoonde een’ man, die als zinnebeeld geld uit de hand liet vallen, met het opschrift: „de vrijheid is meer waard dan het goud.”

Zulk een man, die het vaderland en de vrijheid boven alles stelde, had den gewigtigsten invloed op zijne landgenooten. Zij offerden gaarne alles voor hem op, en stonden hem steeds op zijde, wanneer hij hen opriep tot handhaving hunner regten tegen de aanvallen van vijandelijke naburen. Bij zijn overlijden, hetwelk weinig tijds na de gemelde gebeurtenis voorviel, werd hij door allen oprecht betreurd, en zijne nagedachtenis bleef onder de Friezen steeds in gezegend aandenken.

IV. J A N XI.

HEER VAN ARKEL.

Onder de oud-Nederlandsche geslachten, welke zich te allen tijde ten gunstigste onderscheidten, bekleedde dat van van Arkel eene eerste plaats. Men herinnert zich, dat men sedert onheugelijke jaren

Brederode als het edelste,
Egmond als het rijkste,
Wassenaar als het oudste, en
Arkel als het stoutste

doodverwde. — De stad Gorinchem, aan de zamenvloeiing van Maas en Waal, werd door Jan VIII, heer van Arkel, omstreeks het jaar 1230 gesticht, en de naam van het geslacht bestaat nog in het nederige dorpje Arkel, nabij genoemde stad.

Heer Jan van Arkel, de XI van dien naam, leefde omstreeks het jaar 1300. Door stoutmoedigheid en magt zich onderscheidende, was het niet te verwonderen, dat hij ook deelde in den tuimelgeest zijner eeuw en eenen kruistogt bijwoonde naar het heilige land, om de Mahomedanen uit hetzelfde te verdrijven en het graf des Verlosers uit derzelve handen te bevrijden. Bekend is het, hoe die togten, onder het bestuur eener allesverzorgende Voorzienigheid, de heilrijkste gevolgen hadden voor de beschaving en verlichting van Europa. De overgrootste magt der adellijken werd door dezelve geknot, de burgerijen ontstonden of vermeerderden, kunsten en we-

tenschappen werden weder in het leven geroepen, en Europa's ge-
daante werd geheel veranderd.

Men weet dat de meeste kruistogten hun doel misten; de pogin-
gen van onzen van Arkel leden ook schipbreuk op de volharding
en den moed der Sarracenen; ook hij keerde, zonder veel verrigt te
hebben, uit het heilige land terug. Op weg naar het vaderland, trok
hij onder anderen Italië door. Nabij Genua werden hij en zijn gevolg
door roovers overvallen, die hen, onaangezien den hevigsten tegen-
stand, bijna geheel uitplunderden. In dezen berooiden toestand be-
reikten zij de stad. Uithoofde van zijn haveloos voorkomen, durfde
heer Jan in geene herberg gaan, maar begaf zich naar de kerk der
Lieve Vrouw, om zijne gebeden voor het beeld dier heilige uit te
storten en hare hulp in zijnen ongelukkigen toestand af te smeeken.
Inmiddels doorkruisen zijne dienaars de stad, ten einde bij goede
lieden onderstand te zoeken en het medelijden voor hunnen heer in
te roepen. Na eenigen tijd rondgedwaald te hebben, ontdekt een
hunner van verre een groot fraai huis, en voor den gevel van het-
zelve het sierlijk bewerkte wapenschild van het geslacht der van
Arkels. Hij maakt zijne lotgenooten op dit verschijnsel opmerkzaam;
zij besluiten aan te kloppen, en zoo mogelijk te onderzoeken, hoe
in deze verwijderde oorden het wapen van hunnen heer voor den
gevel van dat huis komt te staan. Bij den bewoner binnengelaten
zijnde, geven zij hun verlangen te kennen, deelen de oorzaak bij
hunne komst mede en verhalen den treurigen toestand, waarin zich
heer Jan van Arkel bevindt. „Is uw heer in persoon hier?” riep nu
de man in hunne moederspraak: „Waar bevindt zich die brave edel-
man? Hij zal niet langer in ellende smachten; hem behoort dit
huis, hem zal ik de helft van al het mijne afstaan. Ik bid u,
breng mij dadelijk bij hem!” Vol verrassing, bedwemd van vreugd,
roepen nu de knapen: „Wilt gij dat, vriend van onzen heer! spoed
u dan met ons naar de Lieve Vrouwe Kerk, daar zult gij zien,
in welk eenen toestand hij, wien gij zoo goed schijnt te kennen,
zich bevindt!”

Nog lag de heer van Arkel, in zijne schamele kleeding, geknield
voor het beeld der Koningin des Hemels; nog vloeiden zijne lip-
pen over van gebeden, om den onderstand der gebenedijde af te

smeeken; nog wankelde zijn vertrouwen op de zoo vurig gewenschte
hulp. Een geruisch doet zich in de verte hooren, voetstappen klin-
ken door de gewelven des tempelgebouws, eensklaps staan de na-
derenden op eenen eerbiedigen afstand stil. De biddende keert zich
om, ontdekt zijne schildknapen en verder gevolg, vergezeld van een
bij hem onbekenden man. Deze nadert van Arkel, valt voor hem
neder, omvat zijne knieën en noemt hem te meermalen zijn redder,
weldoener en beschermer. Door dit voorval verrast, verzoekt hem
heer Jan op te staan en hem de oorzaak van dit zoo zonderlinge en
raadselachtige gedrag te verklaren. Eindelijk gehoorzaamt hij, en de
onbekende, van zijne eerste ontroering bekomen, doet in bijzijn van
alle aanwezigen het volgende verhaal:

„Herinnert gij u nog, magtige ridder! hoe zich voor eene reeks
van jaren, op zekeren feestdag, terwijl gij, te midden van andere
ridders en ettelijke schildknapen, den beker lustig liet rondgaan, en
aan de zijde uwer voortreffelijke gade Mabella, in het volste genot
der tafelvreugd baaddet, een arm marskramer zich bij u liet aan-
melden, in de hoop een gedeelte zijner waren aan u en uwe gas-
ten te slijten? Herinnert gij u nog, dat gij in plaats van hem met
bitsheid af te wijzen, zoo als velen uwer dischgenooten voornemens
waren, hem niet alleen den toegang in het huis, maar ook in de
feestzaal vergundet: hoe hij daar, voornamelijk door uwe bemid-
deling, niet alleen zijnen geheelen voorraad van koopwaren ver-
kocht, maar bovendien eene aanzienlijke gift uit uwe handen ont-
ving? Deze gelden werden door mij tot nieuwe aankopen besteed.
Met dezen voorraad doorkruiste ik een groot gedeelte van Eu-
ropa, gedurig handelende, koopende en verkoopende. Toen ik hier
te Genua kwam, bevond zich mijne kas in zulk eenen voordeeligen
toestand, dat ik besloot mij hier voor goed te vestigen en eenen
vasten handel te beginnen. God zegende mijne pogingen en ik werd
een welgesteld man. Ten teeken van dankbaarheid aan den grond-
vester mijner fortuin, plaatste ik het wapen der van Arkels voor
den gevel van mijn huis. Hoe gelukkig reken ik mij, dat juist
deze omstandigheid mijn' weldoener in mijn huis zal brengen, hoe
gelukkig, dat ik in staat ben, u een gedeelte van mijne schuld te

„kunnen afdoen! Edel ridder! beschik vrij over mijn geheel vermoegen, gaarne breng ik het u, mijn' weldoener, ten offer.”

Heer Jan van Arkel herinnerde zich met moeite dit schijnbaar gering voorval: hij herkende echter ten laatste in den marskramer Koomen, zijn' landgenoot. Hij nam zijn gul aanbod gretig aan, en rustte met de zijnen eenige dagen in zijn huis uit. De koopman wilde den ridder een groot gedeelte van zijn vermogen opdringen, maar deze nam alleen zoo veel aan, als hij oordeelde noodig te hebben voor de uitrusting en verzorging der zijnen, tot Gorinchem toe, welke som hij hoogstwaarschijnlijk dien koopman op de eene of andere wijs zal hebben vergoed, hoewel de geschiedenis daarvan zwijgt.

Aangenaam is het voor den menschevriend, bij de menigvuldige bewijzen van een tegenovergesteld gedrag, hier en daar in de denkrollen der menscheid zulke trekken van dankbare gevoelens te zien opgetekend; zij verzoenen hem met ons geslacht, en dienen ten spoorslag om in vele harten dergelijke gewaarwordingen te doen ontkiemen of te versterken.

Dat het leven van van Arkel niet te vergeefs door de Voorzienigheid was gespaard geworden, blijkt uit het vervolg van zijn levensloop.

In den slag bij Kortrijk, ook wel de Sporenslag geheeten, in 1302, waarbij de Vlaamsche handwerkers het geoffende leger der Franschen geheel versloegen, stonden hij en zijn bloedverwant Hugo Botterman, aan de zijde der Vlamingen, en voerden een' hoop manschappen aan, die ons door de kronijkschrijvers als stout en sterk worden afgemaald. Door hen werd ook de voornaamste keurbende der Franschen, hoewel met groote moeite, verslagen. Meer eere viel hem evenwel nog te beurt, toen door hem en zijn volk, vromelijk strijdende, de banier van Frankrijk werd veroverd, welke met groot gejuich den Vlaming werd overgeleverd. Buiten de welverdiende eere, ontvingen van Arkel en de zijnen groot geld, juweelen en vrijheden.

In 1314 ontmoeten wij van Arkel weder op een groot tournooi-spel te Keulen, hetwelk werd aangerigt ter gelegenheid van het huwelijk zijns zoons met Irmengarde, de dochter van Otto I, graaf van Kleef. Heer Jan ontving hier allen wereldschen roem, want hij

werd uitgeroepen als overste dezès tournooispls en prins der ridderschappen, eene eer die uitstekend hoog voor van Arkel was.

Reeds het volgende jaar vinden wij van Arkel aan het hoofd zijner bende onder de banieren van graaf Willem III, van Holland, bijgenaamd de goede, ten einde graaf Robert van Vlaanderen te bevechten. Graaf Willem geraakte met zijn paard te midden der vijandelijke benden. Voorzeker zouden deze hem hebben afgemaakt of gevangen genomen, zoo niet onze van Arkel, benevens Filips van Wassenaar en Diederik van Brederode, met losse teugels op de vijanden waren aangevallen en het geluk hadden gehad den graaf te redden. — Te verwonderen is het dus niet, dat van Arkel aan het hoofd geplaatst werd van dat treffelijk leger, hetwelk deze graaf steeds op de been hield, om zijne grenzen te verdedigen en zijne regten tegen elken aanvaller te beschermen.

Van Arkel bestuurde zijne heerlijkheid van dien naam, en zijne overige bezittingen, eene reeks van zeven en twintig jaren, met den grootsten luister en ten zegen zijner onderdanen, en stierf door ieder om zijne deugden geacht en om zijne krijgshaftigheid geëerd, in 1324, wordende in de graftombe zijner voorouders in de Lieve Vrouwe Kerk te Gorinchem bijgezet.

Op van Arkels leven en lotgevallen zouden de woorden van zekeren dichter kunnen worden toegepast:

- „Niet altijd kan ons eng verstand
 „Het naauw en goddelijk verband
 „Van tegenspoed en smart met ons geluk doorgronden.
 „Vaak treuren wij in donkerheid,
 „Als Gods getrouwe hand, reeds in dezelfde stonden,
 „Ons tot ons bestwil leidt.
- „Wat dus de tijd op aarde sloop,
 „Op de eeuwigheid staat onze hoop:
 „En in 't geloof aan God, wiens doelwit nooit kan missen,
 „Zal eens ons pad, hoe moeilijk 't schijn,
 „Al loopt het hier beneën veelmaals door wildernissen,
 „In 't eind toch zalig zijn.”

V. WITTE VAN HAAMSTED E.

Deze natuurlijke zoon van graaf Floris V onderscheidde zich reeds van zijne jeugd af door meer dan gewone dapperheid. Van wege zijnen broeder Jan I was hij afgezonden om 'slands vijanden te bevechten en vooral in Zeeland diens gezag te handhaven. Hij komt met eenige krijgsbenden uit dat gewest, landt bij Zandvoort, verneemt, dat de Vlamingen eenen onverhoedschen inval hebben gedaan en dat zich reeds vele steden op eene lafhartige wijze aan hen hebben onderworpen. IJlings ontsteekt het heldenvuur in zijn binnenste, hij rukt naar Haarlem, waar hij door de ingezetenen met opene armen wordt ontvangen. Van hier doet hij eene oproeping aan onderscheidene steden en aan zijne landgenooten in het algemeen, om zich rondom zijne vanden te scharen. Met vreugde gehoorzaamt men aan die oproeping, alle harten sloegen voor den graven zoon, en hij bevindt zich weldra aan het hoofd van een talrijk leger. Binnen twee dagen waren de Vlamingen uit Delft, Leyden, Vlaardingen en Schiedam geheel verdreven. Bovenal openbaart zich de vaderlandsliefde onder het vrouwelijk geslacht in de ruimste mate. De inwoners van Schoonhoven nemen hunnen bevelhebber Nicolaas van Cats, die het met de Vlamingen hield, gevangen en belegeren het slot, dat door zijnen zoon verdedigd wordt. Hetzelve werd spoedig overgegeven, dewijl hij geen wederstand konde bieden, zonder zijn vader te dooden, die aan een der werktuigen, dienende om de muren te beuken, was vastgebonden. Bij het huis te Manpad viel eindelijk een hoofdslag voor tusschen de Vlamingen, onder hunnen

aanvoerder Guido, en de onzen, onder den dapperen Witte, welke zoo vernielend voor eerstgemelden was, dat zij overhaast geheel Holland moesten verlaten en dit landschap dus binnen ééne week geheel van vijanden werd bevrijd.

Dank en eere den man, die, na zijne overwinning, den staf van opperbevelhebber weder nederlegde en in den schoot der zijnen terugkeerde. De geschiedenis vermeldt het tijdstip van zijnen dood niet, wel dat hij drie zonen bij zijne gade, wier naam niet vermeld is, naliet.

Meer dan één dichter heeft zijne lier gewijd aan de vermelding van deze daad, en tevens aan het huis te Manpad. — Zoo zingt er Ampzing in zijn „Haarlem” in dezer voege van:

„Hier tusschen komt ons volk in grooter ijlen rekken,
„Met Witte hun opperhoofd den vijand tegentrekken:
„Zoo doen de burgers meê, van hunne komst berigt,
„En treên de duinkant heen, den vijand in 't gezigt,
„En komen aan den dans. Daar werd zoo fel gestreden,
„Dat al des vijands doen werd in het stof vertreden.
„Zoo houdt ook nog die plaats den naam van 't Mannepad,
„Van dezen grooten slag, een gruwzaam bloedig bad.”

Loosjes gewaagt er dus van in zijne *Arcadia*:

„Waar 't grazig oord, niet ver van Haarlems wal gelegen,
„Zoo schoon als uitgebreid alle oogen tot zich trekt,
„En waar 't geboomt, geplant langs heuvelige wegen,
„De schuwe tortels tot een gastvrij klaaghuis strekt,
„Waar 't Harelemmermeer, in gramschap opgestoven,
„Zwicht voor 't gebruisch der zee, die op de stranden stuit,
„Daar heft een landgoed 't hoofd in lindenschaduw boven,
„Zoo rijk in bloemen als in lieflijk riekend kruid,
„Dat beekjes murmelend besproeijen en omringen,
„Wier stroom 't verdorde gas hergroenen doet met lust.
„Waar nu het lief gezang weergalmt van zaligheden,
„Blies eens de krijgstrompet verderf en ongenaê.”

Nog in onze dagen werd de luisterrijke daad van den edelen Witte gebuldigd. De hoogleeraar van Lennep rigtte een gedenkteeken ter plaatse op, waar vermoedelijk de slag tegen de Vlamingen werd geleverd, en bezong Haamstedes daad in deze verzen:

„Was het vreemd zoo bij 't zien van den Hollandschen leeuw,
„Dien de Blinkert verhief van zijn kruinen,
„Jong en oud met triomfen en jubelgeschreeuw
„Kwam uit Haarlem gestroomd naar de duinen.

„Waar hun Witte verscheen als een geest van omhoog;
„Hij de zoon van dien Floris zoo goedig:
„Hij het beeld van dien vader in houding en oog,
„En niet min dan zijn vader kloekmoedig.

„Toen riep alles, „te wapen,” bij de oude banier,
„Fluks te wapen, gij dappren en vromen!
„Ziet uw helper, uw heervoogd, uw redder is hier,
„Ziet het Hollandsche bloed is gekomen.

„En om Haamstede drong zich de landzaat bijeen,
„En de bloedige strijd was gestreden;
„En der Vlamingen hoogmoed verging en verdween,
„Bij het Manpad met voeten getreden.”

VI. WILLEM EGGERT.

Dat reeds in het midden en laatst der 14de eeuw de burgerijen aanzienlijke goederen bezaten, dat zij toen reeds de magt van de ridderschap konden en durfden trotseren, leert ons de geschiedenis in de ruimste mate. Men vergunne mij de schets, welke wijlen de geleerde van Kampen daarvan geeft, hier in te lasseten.

„Te midden der heillooze burgertwisten (men denke aan Hoeksch en Kabeljauwsch, Bronkhorsten en Heeckerens, enz.), die het land „van een reten,” zoo zegt hij, „werden de grondslagen gelegd van „Amsterdams grooten koophandel en ontving die stad, in 1368, van „Zweden reeds aanzienlijke voorregten. Dordrecht bezat het stapel- „regt en was magtig genoeg dat regt met geweld tegen naburige „steden te handhaven: men dreef sterken handel op Frankrijk en „Engeland. Hollandsche en Zeeuwsche huizen hadden te Venetië, „toenmaals den stapel der Oostindische waren, hunne kantoren ge- „vestigd. Kampen, Deventer en Zwol dreven als hanzeesteden aan- „zienlijken handel; van Harderwijk, Amersfoort, Hoorn en Enk- „huizen was zulks bekend. Men vond lakenfabrieken in Haarlem, „Middelburg, Leyden en Zierikzee, terwijl de brouwerijen van Delft „en Gouda, waar men er alleen 350 vond, in vollen gang waren.”

Het tafereel, dat hij van België ophangt, is nog gunstiger. Daar dit echter niet in ons plan ligt, zoo diene alleen tot een staaltje, dat toen de dochter van den koopman Floris van Berthold, uit Brugge, met den graaf van Gelder huwde, diens vermogen op zes millioen gulden werd geschat. De Hollandsche scheepsmagt telde reeds 450

bodems, waarmede men den togt naar Friesland deed. En dat de groote handelaren reeds toen de magt bezaten, om de vorsten aan zich te verbinden, blijkt ons ten duidelijkste uit het voorbeeld van gemelden Eggert.

Deze was in Waterland, eene landstreek in Noord-Holland, geboren, en had zich door den koophandel aanzienlijke schatten verworven. Toen Willem VI in zijne jeugdige jaren voor zijnen vader moest vlugten, ondersteunde Eggert den jongeling met geld en gaf hem goeden raad. Gevoel van innige dankbaarheid ontstond daardoor in Willems ziel. Toen deze dus na den dood van zijnen vader, hertog Albrecht, aan de regering kwam, en de zaken des lands in den benardsten toestand vond, benoemde hij zijnen edelmoedigen vriend tot zijnen schatmeester, in onze dagen zooveel als minister der geldmiddelen. Weldra bleek het, dat hij geene betere keus had kunnen doen, want spoedig bragt hij 's lands zaken — die zoo verward waren, dat bij zijns vaders dood diens weduwe den geheelen boedel verstiet en, naar het gebruik der tijden, eenen stroohalm op de doodkist wierp — niet alleen in orde, maar hij redde ook die van den jeugdigen graaf. Deze toch had zich, bij zijne uitlandigheid, na het dooden van de minnares zijns vaders, Aleid van Poelgeest, niet alleen bij Eggert, maar ook bij anderen diep in schulden gestoken, welke niet weinig vermeerderd werden door zijne zucht tot pracht en zijne jeugdige hartstogten. Binnen korten tijd bevrijdde hij den jeugdigen graaf en het land van den drukkenden last der schulden, en bewerkte door de meest gepaste maatregelen, dat de vorst, in vervolg van tijd, een der rijkste heeren van Europa werd. Door dit alles verkreeg Eggert zoo veel invloed op het hart van den graaf, dat deze niets ondernam, zonder ruggespraak met hem te houden, en in alles zijn gevoelen volgde. — De edelen, in dien tijd nog zoo magtig en dingende naar 's Graven gunst, zagen dezen handel met leede oogen aan. De Hoekschen en Kabeljauwschen vergaten hunne onderlinge veete en vereenigden zich om den val des gunstelings te bewerken. Niets kon echter het vertrouwen des vorsten doen wankelen. Hij sloeg integendeel de vier zonen van Eggert tot ridders en bewees hem nog grootere gunsten dan voormaals. Op zekeren tijd zich naar Frankrijk en elders moetende begeven, zeide hij deze

gewigtige en den geest des tijds zoo zeer kenschetsende woorden tot zijne ridders: „Boven alles beveel ik u mijnen goeden vriend Willem Eggert; gij zult hem, daar reken ik op, beschermen en bewaren; ja, zoo hem in mijne afwezigheid eenig ongeluk overkomt, al ware het, dat als bij toeval eene pan of tegel van de daken op zijn hoofd viel en hem krenkte, dit zal echter op u verhaald en geweten worden.”

Hoe wel kende deze graaf zijne edelen, hoe wel den geest der tijden.

Willem Eggert staat in de geschiedenis bekend, als de stichter der stad Purmerend; uithoofde hij aan het eind des toenmaligen Purmermeers een kasteel en eenige gebouwen deed stichten, waarover graaf Willem hem later, zonder dat hij ridder was, een ongehoord verschijnsel in die dagen, tot heer aanstelde. Aan hem wordt ook toegeschreven het voornaamste aandeel in den opbouw der Nieuwe kerk te Amsterdam, omstreeks het jaar 1412, en het stichten van een kapittel in dezelve, om de getijden te lezen. — Toen Willem VI, op den 30sten Mei 1417, ontsliep, ontwaakte de haat der edelen in dubbele mate tegen hem en zijnen zoon Jan, die hem alleen van de vier was overgebleven. Zij deden hem allerlei smaad aan, en de jeugdige vorstin Jacoba was buiten staat hem te beschermen. — Meer nog, dan dit alles, griefde hem echter het verlies van zijn' besten vriend; smart daarover wierp hem op het ziekbed, en slechts zes weken later, op den 15^{den} Julij, volgde hij den graaf naar betere gewesten.

Hoe gelukkig zijn de vorsten, aan wie zulke dienaren, zulke vrienden, die zoo belangeloos hunne zaken behartigen, te beurt vallen; hoe gelukkig zijn de volken, welker opperheeren zulke raadslieden bezitten. Eendragt is daar de band, die allen onderling verbindt; welvaart het uitvloeiende daarvan!

VII. FRANK VAN BORSELEN.

Onder de edele geslachten, welke in Zeeland sedert onheugelijke tijden bloeiden en nog in derzelver afstammelingen bestaan, bekleedt dat der van Borselens, buiten tegenspraak, de allereerste plaats. Hoe magtig dit geslacht reeds vroeger was, blijkt uit de handelwijs van Wolfert van Borselen, die graaf Jan I geheel beheerschte en als gevangen hield; dat bewijst ons het bemuren der stad Veere en de verbindtenissen met de aanzienlijkste geslachten, niet alleen in ons land, maar ook in vreemde gewesten, waaronder met name het huis van Bourgondië wordt genoemd. — Onder de edelen van dit geslacht verdient echter bijzonder opmerking onze Frank van Borselen, die door onbaatzuchtige hulpvaardigheid, door kiesche bewijzen van weldadigheid aan eene ongelukkige, nog heden ten dage onze achting, onze navolging verdient.

Deze edele, fiere en algemeen beminde Zeeuwsche ridder was uit overtuiging getrouw aan de door hem gekozene heeren Jan van Beijeren en Filips van Bourgondië, en uit dien hoofde de tegenstander der ongelukkige gravin Jacoba van Beijeren. — In den waterstrijd bij Brouwershaven werd hij met eenen pijl in den arm gekwetst. Spoedig werden zijne verdiensten naar waarde geschat. Wij treffen hem onder anderen aan, als krijgsbevelhebber in Zeeland, als stadhouder over Holland en Zeeland, en overal muntte hij door gestalte, krijgskunde, vrolijkheid, rijkdom, weldadigheid en andere hoedanigheden uit, in die tijden, toen zulks bij edelen geenszins gewoon was. Algemeen bekend zijn de lotgevallen der jeundige, schoone, maar

ongelukkige Jacoba van Beijeren: het is wereldkundig, hoe zij ten laatste in de armen van den braven Zeeuw verademing van hare rampen, vergoeding voor het gemis der liefde van drie vroegere echtgenooten vond. — Ziehier hoe de kennismaking van heer Frank van Borselen met de gravin plaats had.

Ten jare 1432 was de gravin Jacoba bijna van alle gezag en middelen van bestaan beroofd. Juist te dien tijde ontving zij uit Frankrijk van hare moeder Margaretha, wier gevoel zich, trots de bedenkingen en beraadslagingen van hare familie aldaar, geenszins had verloochend en die den smaak harer beminde dochter zeer wel kende, een aanzienlijk geschenk, uit fraaije paarden en kostbare kleinodiën bestaande. — Gaarne had de dochter deze gift door eene gepaste tegengift beantwoord; maar hare kas was ledig, hare bezittingen waren bezwaard. Te vergeefs vroeg zij onderscheidene leden harer partij eene som op rente; iedereen betuigde haar niet te kunnen helpen. Ten laatste ried haar de stalmeester Willem de Bije, anderen heeten hem Gerard van Godelin, hare toevlugt te nemen tot den stadhouder Frank van Borselen, die algemeen als goed, weldadig en braaf bekend stond. Zij konde evenwel tot geen besluit komen: want het kwetste haar gevoel hulp te vragen aan hem, in wien zij een tegenstander harer belangen aanschouwde, en die van wege haren neef de haar toekomende landen bestuurde. Maar zij besloot er ten laatste toe en verzocht den stadhouder bij haar te komen. Deze zich in 's Hage bevindende, voldeed terstond aan haar verzoek; maar de gravin sprak alleen over onverschillige zaken met hem. Tot drie malen toe had er, op verzoek der gravin, een mondgesprek tusschen hen plaats, maar zij had geen moeds genoeg, om met hare bede voor den dag te komen. — Van Borselen, met regt verwonderd over dit herhaald verzoeken van de gravin, en bespeurende, dat eene zekere verlegenheid al hare gedragingen kenschetste, wilde gaarne den sleutel van deze zonderlinge handelwijs hebben. Hij wendde zich dus tot den voormelden stalmeester de Bije; en hier was hij juist bij den regten man, om hem nopens alles de noodige inlichtingen te geven. Naauwelijks heeft van Borselen de oorzaak van het zonderling gedrag der gravin vernomen, of hij nam den sleutel van zijne geldkist, stelde hem den stalmeester ter hand en verzocht hem zoo veel

geld uit dezelve te nemen als de gravin benoodigd was. — Niet alleen nu, maar bij elke volgende gelegenheid, legde hij jegens haar dezelfde edelmoedigheid aan den dag. Zijne kiesche wijze van handelen, zijne bereidvaardigheid, om haar overal, waar hij konde, te helpen, deden in het gevoelige hart der gravin eene genegenheid voor van Borselen ontkiemen, die, door hunne nadere kennismaking gevoed, weldra in liefde veranderde. Bij tijd en wijle liet zij den stadhouder ter maaltijd noodigen. Hier was deze door zijne vertroostende, opbeurende gesprekken haar een waren steun in hare menigvuldige rampspoeden, gelijk hij dit vroeger door zijne hulpvaardigheid was geweest. — Waarmede zoude de overal teruggeschovene gravin hem hare dankbaarheid betoonen; waarmede zijne diensten beloonen? — Hare liefde zcgevierde over al de vooroordeelen van stand en vorstentrots. De eenmaal zoo geëerde dochter van graaf Willem VI, de voormalige erfgename van Frankrijks troon, zij, die reeds twee hertogen tot echtgenooten had gehad, bood den eenvoudigen ridder, hoewel rijk en magtig, hare hand en haar hart aan, sloeg alle beloften aan Filips gedaan in den wind, en luisterde alleen naar de inspraak van haar dankbaar hart. — Van Borselen, hoewel in den beginne verrast, was te zeer vereerd door haar voorstel, om hetzelve niet aan te nemen: ook hij vergat, dat Filips zijn heer en Jacoba's tegenstander was; ook hij wilde des noods zijne waardigheden, ja zijne vrijheid, der liefde ten offer brengen. Men nam dus de afwezigheid van Filips, die met krijgs- en staatszaken bezig was, te baat en — zij sloten in het geheim een trouwverbond. Maar deze gebeurtenis konde voor den hertog niet lang geheim blijven. Gediensstige hovelingen, afgunstige edelen vreesden, dat van Borselen zich te zeer boven hen zoude verheffen en haastten zich dus om Filips zulks mede te deelen. Te zeer kende deze echter zijn belang, om niet te bevroeden, dat hier door geweld niets, door list en geveinsdheid veel te winnen was. — In 's Hage gekomen, was hij ten uiterste vriendelijk jegens den stadhouder, toonde hem zijne volkomene tevredenheid over zijn bestuur en noodigde hem ter maaltijd. — Van Borselen liet zich door deze geveinsde handelwijs in slaap wiegen, nam de uitnoodiging aan, en begaf zich naar 's hertogs paleis. Naauwelijks had de onergdenkeude

man, die te veel op de edelmoedigheid van zijnen meester vertrouwde, den voet in de vorstelijke vertrekken gezet, of hij werd gevangen genomen, op een vaarttuig gebragt, en, door Delft, Rotterdam en Dordrecht de Schelde op, naar het kasteel van Rupelmonde in Vlaanderen gevoerd.

Gelukkig vond hij in den slotvoogd een zijner oude vrienden, die hem te meermalen door het een of ander spel de verveling der gevangenis hielp verdrijven. Op zekeren dag bezig zijnde met hunne gewone tijdskorting, ontving de slotvoogd eenen brief, welks inhoud hem deed ontstellen, daar dezelve het bevel bevatte, om het doodvonnis aan van Borselen te laten voltrekken. Zijne ontroering bleef bij den stadhouder niet onopgemerkt; hij vroeg er de reden van. Na lang aarzelen deelde de slotvoogd hem de oorzaak er van mede. Hierop barstte van Borselen in deze woorden uit: „Zoo heeft dan „eindelijk de bitterheid mijner vijanden 's vorsten goedheid overmand!”

Beiden begrepen echter weldra, dat het bevel den hertog was afgeperst, of dat het in eene vlaag van drift was gegeven. Zij overlegden dus zamen, dat de slotvoogd Jacoba's gade in den donkersten kelder des kasteels zoude gevangen zetten, en men allerwege het gerucht van zijnen dood zoude verspreiden, terwijl de slotvoogd in persoon deze tijding naar 's Hage zoude brengen. — Aldaar aangekomen begeeft hij zich dadelijk naar den hertog. Toen deze hem zag, vroeg hij in de uiterste ontsteltenis: „Waar is van Borselen? „wat hebt gij met hem gedaan?” Het antwoord was: „Mijn vorst! „uw bevel is volvoerd.” Nu riep de hertog hevig ontroerd: „Mijn „God! wat heb ik gedaan?” De slotvoogd, deze gemoedsaandoening bemerkende, viel voor Filips op de knieën en smeekte om vergeving. „Waarom hebt gij genade of vergeving noodig, zoo mijn last „is volvoerd? sta op en geef mij de hand.” „Neen, edele hertog, „ik heb wel degelijk uwe vergiffenis noodig: ik heb mij durven vermeten, op uwe grootmoedigheid bouwende, het bevel niet te volvoeren: van Borselen leeft: hij zit in den diepsten kelder des „kasteels en verwacht uw nader besluit aangaande zijn leven of „dood? Vergeef dus, goedertieren vorst, onze misleiding en beslis „over mijn lot.” — De hertog, door dit berigt aangenaam verrast, schonk den slotvoogd vergiffenis en van Borselen het leven.

Gravin Jacoba had inmiddels eenig krijgsvolk en eenige schepen bijeenverzameld, en was voornemens daarmede eene poging ter redding haars mans te wagen. Ook de hertog begaf zich op reis en konde Jacoba niet eerder van het leven haars mans overtuigen, dan door haar een mondgesprek met hem te vergunnen: hij stond aan een venster der gevangenis en zij op het schip. Spoedig begaf zij zich echter aan land, om met Filips over de voorwaarden zijner loslating te spreken. Nu vorderde deze van haar den volkomen afstand des titels van gravin over Holland, Zeeland en Henegouwen, en zij bragt der liefde volgaarne dit laatste offer. Van Borselen werd ontslagen en het huwelijk openlijk te St. Maartensdijk in Zeeland voltrokken, waarop de gehuwden zich naar het slot te Teijlingen begaven, waar zij nog twee jaren in eenen genoegelijken echt zamen mogten doorbrengen. Jacoba's ziel was echter te veel geschokt, en zij ontsliep reeds op den 6 October 1436.

Hertog Filips, aan het doel van al zijne wenschen, had van Borselen met gunstbewijzen overladen. Hij werd tot graaf van Oostervant verheven en met de Prinsen van den bloede gelijk gesteld. Ook schonk hij hem de orde van het gulden vlies, benoemde hem tot opper-houtvester over geheel Holland, met eene uitgestrekte magt, en bevestigde hem later in het bezit van alle heerlijke goederen, door vrouw Jacoba nagelaten.

Nog 34 jaren, na Jacoba's dood, genoot van Borselen de groote voorregten hem te beurt gevallen, als eene belooning voor zijne edelmoedige hulpbetooning aan eene ongelukkige, en ontsliep door allen geacht, geëerd en bemind op den 19 November 1470.

VIII. GERARD GROOTE.

Al wat groot is in het zedelijke en wetenschappelijke leven, treedt niet met veel luister en gedruisch, maar onmerkbaar stil te voorschijn: het ontwikkelt zich langzaam uit een verborgen wortel. Een zaadje wordt uitgestrooid, en hij, die het uitstrooit, beleeft te meermalen naauwelijks, dat het opgaat; maar als de rechte groeikracht er in is, zoo groeit het, bij genot van vruchtbare aarde en zonne-warmte, op tot eenen schaduwrijken boom.

Zoo begint een geschiedschrijver het overzigt der levens van den vermaarden Groote en zijner opvolgers; zoo is zijne inleiding tot de afschetsing der verrigtingen van de zoogenaamde broeders des gemeenen levens. Volgen wij hem daarin op den voet en laat ons trachten Groote en zijne tijdgenooten of navolgers eenigermate in derzelve rechte waarde te doen kennen.

Gerard Groote werd in 1340 te Deventer uit eene aanzienlijke familie — zijn vader Werner was schepen en burgemeester aldaar — geboren. Zijne hoogere wetenschappelijke beschaving ontving hij in de zoogenaamde Sorbonne te Parijs, welke toenmaals voor de eerste leerschool in het vak der godgeleerdheid werd gehouden. Op zijn achttiende jaar was hij reeds Magister en bezat al die kundigheden in de godgeleerdheid en het kerkelijk regt, welke hij in dit tijdperk slechts konde erlangen. Na op de universiteit te Keulen veel omgang met geleerde mannen te hebben gehad en den schat zijner kundigheden meer en meer te hebben uitgebreid — na daarvan de duidelijke blikken te hebben gegeven, keerde de zoon der aanzienlijke

en rijke familie naar zijne vaderstad terug. Hier ontving hij weldra onderscheidene ambten en praebenden, en zoude in derzelve genot en door zijne rijkdommen aangename en werkeloze dagen hebben kunnen slijten; maar Groote was daar de man niet naar. Hij bespeurde weldra dat grootere krachten in hem sluimerden. Reeds te Keulen had hem iemand, die zijnen grooten aanleg vermoedde, bij gelegenheid, dat hij naar een openbaar spel stond te kijken, toegedruwd: „Wat staat gij hier met het oog op ijdele dingen gerigt? Gij moet een ander mensch worden.” Nog krachtiger werkte echter de toespraak van Henrikus Eger, den prior van het Karthuizer klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Deze maakte hem met ernst en nadruk indachtig aan de nietigheid van al wat aardisch is, aan dood, eeuwigheid en het hoogste goed. — Van dezen oogenblik af ontzeide zich Groote alle inkomsten zijner praebenden en van het vaderlijk vermogen, vergenoegde zich met het soberste, en zonderde zich tot ernstig zelfonderzoek en zelfoefening af in het klooster van Monnikhuizen, waar hij zich drie jaren lang, onder de gestrengste oefeningen, toelagde op de studie der Heilige Schrift. — Maar bespiegeling alleen voldeed niet aan zijnen aard of zijne grondstellingen: want na dezen oefeningstijd trad hij als Christelijk volksleeraar op. Van den Utrechtschen bisschop ontving hij verlof het geheele bisdom door te prediken, en trok, even als vele anderen, in behoeftegekleeding, door steden en dorpen, om het volk, door kracht van redenen, tot boete en bekeering, in den geest van Johannes den Dooper, te vermanen. Zijne redenen drongen door tot het hart en werden gerugsteund door zijn eigen godsdienstig leven, te meer nog, dewijl zij in de taal des volks waren opgesteld. Op alle plaatsen waar hij kwam, in Overijssel, Utrecht en Holland, stroomde hem het volk toe, zoodat de kerkgebouwen meermalen het aantal toehoorders niet konden bevatten. Soms tijds predikte hij tweemaal daags en niet zelden drie uren lang. Dit gedrag wekte bij andere geestelijken en de monniken argwaan, te meer daar hij hunne bedorvene zeden met de grootste gestrengheid gispte. Zij bewerkten dus bij den anders zoo welgezinden Utrechtschen bisschop, dat hij Groote de bevoegdheid om te leeren weder ontnam. Niet moeijelijk zoude het den geliefden leeraar gevallen zijn het hem toegedane

volk tegen den kerkvoogd op te ruimen; maar hij onderwierp zich en zeide: „Zij zijn over ons gesteld en wij willen, gelijk het bestaamt, hunne bevelen gehoorzamen.” Hierdoor kreeg Groote nu echter gelegenheid, om zich meer bepaaldelijk aan eenen stillen en kleinen werkkring te wijden, waarvoor hij trouwens ook meer geschikt was.

In dezen tijd deed Groote eene reis en bezocht, bij die gelegenheid, den hoogbejaarden prior van het klooster Groenedaal bij Brussel. Met dezen achtingswaardigen grijsaard had hij onderscheidene gesprekken over eenige plaatsen der Heilige Schrift en leerde van hem, dat de strengheid der godsdienst, welke hij van Eger had ingezogen, zeer wel vereenigbaar was met zachtheid, vrolijkheid en innerlijke zaligheid. Hij aanschouwde hier, hoe liefderijk de eerwaarde Ruysbroek met zijne kanunniken omging, welk een' indruk zijn voorbeeld op de kloosterlingen maakte. Geen wonder dan ook, dat in zijne ziel het ontwerp ontkiemde, om zich eenmaal zulk eene zamenwoning te bereiden en dat de trek tot onderwijzen bij hem meer en meer wortel schoot. Te Parijs, werwaarts hij zich vervolgens begaf, besteedde hij aanzienlijke sommen tot het aankopen van werken, die hij voor het onderwijs der jeugd dienstbaar oordeelde. Zijne woonplaats vervolgens te Deventer vestigende, vormde hij hier eenen kring van leerlingen en jeugdige vrienden rondom zich, waaraan hij zich vervolgens geheel toewijdde. Vele studenten der toenmaals belangrijke school dier stad, welke zich tot den priesterstand bereidden, verzochten Groote hen door zijne lessen voor te lichten. Hij gaf hun wetenschappelijk onderwijs, las met hen goede boeken, verzocht hen bij afwisseling ter maaltijd en verschaft hun gelegenheid om door het afschrijven van boeken iets te verdienen. Grooter en grooter werd het aantal van zulke scholieren en door hem begunstigen, en daaruit ontsproot eindelijk de stichting des gemeenen levens, terwijl Groote aan de vereeniging, die zich van lieverlede vormde, eene meer bepaalde rigting gaf. Hiertoe gaf voornamelijk aanleiding een gesprek met den jeugdigen Floris Radewijns, naderhand Grootes opvolger als Vicaris der St. Lebuinuskerk te Deventer, welke hem op zekeren dag zeide: „Lieve meester! wat zoude het kunnen schaden, wanneer ik en deze klerken, die

„zich met afschrijven bezig houden, datgene wat wij wekelijks verdienen, bijeenlegden en gemeenschappelijk leefden?” — „Gemeen-schappelijk,” zeide Groote, „dat zullen de monniken niet dulden, „deze zullen er zich met kracht tegen verzetten.” — „Maar” zeide Floris, „wij kunnen het toch eens beproeven. Misschien geeft God „er zijn’ zegen op.” „Nu,” sprak Groote „in ’s Hemels naam, maak „dan maar eens een begin, ik zal uw verdediger en getrouwe be-schermer zijn bij allen, die zich tegen u aankanten.” Hieruit ont-stond nu een gesloten gezelschap, en toen hunne wijze van leven navolging vond, een godsdienstig verbond, hetwelk verdeeld was in vereenigingen bij wijze van familiën, maar dat naar het inwendige eene levendige gemeenschap onderhield. Het hoofddoel dier vereeni-ging was de grondvesting, daarstelling en verbreiding van een beoe-fenend Christelijk leven. Inwendig trachtten zij dit te bereiken door eene zedelijk gestrengte levenswijze, door voorlezingen en gemeen-schappelijke godsdienstoefeningen. Naar buiten werkten zij door het afschrijven en verspreiden der Heilige Schrift, door godsdienstige opstellen, maar vooral door zich te wijden aan de vorming der jeugd en bijzonder aan het godsdienstig volksonderwijs. — Op vele plaatsen bestonden wel is waar scholen; maar door de duurte daarvan alleen voor vermogenden geschikt. De monniken gaven ook wel onderwijs in hunne scholen; ware verlichting was hier echter niet te vinden. De broeders gaven geldeloos onderrigt en verschaften daardoor rijken en armen gelegenheid tot de beoefening van het lezen en schrijven, terwijl zij hunne leerlingen eenen reinen en hooger geest voor godsdienst en deugd inboezemden. Grootes grondstelling was: „Alles „wat ons niet beter maakt of van het kwaad terugbrengt, is scha-„delijk.” Hij stelde, met verbanning van alle andere en min nood-zakelijke kunde, tot grondregel hunner studie, den Bijbel, bijzonder het Evangelie, waaraan zich vervolgens het beste uit de kerkvaders en der heidensche zedeleer konde sluiten, terwijl alles dienen moest tot verbetering, zelfkennis en de bevordering van ware vroomheid, zeggende: „De wortel uwer studie en de spiegel des levens moeten „vooreerst zijn het Evangelie, dewijl dáár het leven van Christus is; „dan de uitspraken en levens der vaders; daarna de brieven van „Paulus en de geschiedenis der Apostelen; vervolgens de schriften

„tot stichting, als b. v. van Bernardus, Anselmus en Augustinus.” Door zulke bepalingen oefenden de stichtingen van Groote eenen wel-dadigen invloed uit op de algemeene vorming der jeugd en van het volk, en voerden een krachtiger streven naar aankweeking van gron-dig verbeterde levenswijsheid in. Binnen korten tijd verspreidden zich zijne weldadige inrigtingen niet alleen door geheel Nederland, maar tot in Westphalen en Saksen toe.

Te midden dier hoogstbelangrijke werkzaamheden werd Groote van den dood overvallen, daar hij in zijne vaderstad door de pest werd aangetast, en den 30 Augustus 1384, nog maar vier en veertig jaren oud, overleed. Stervende sprak hij deze woorden: „Ziet, ik word „door den Heer opgeroepen, de tijd mijner ontbinding is daar, „Augustinus en Bernhard kloppen aan de deur” Hij leefde en stierf geëerd door zijne tijdgenooten. Hoe veel zoude hij nog hebben kun-nen daarstellen, zoo de Voorzienigheid hem een langer leven had vergund; maar ’s Heeren wegen zijn ondoorgrondelijk: anderen moes-ten het gebouw verder optrekken, waarvan hij de grondslagen legde.

Groote bezat eene natuurlijke scherpzinnigheid, een vast geheu-gen, eene vloeiende taal en eene bijzondere geschiktheid, om ver-manend te spreken, alles vereenigd met voortreffelijke eigenschap-pen en een voorkomen vol uitdrukking. Aan een vrolijk uitzigt paar-de hij een’ bedaarden zin. In zijn onderhoud was hij welwillend en bescheiden: hij leefde matig, was scherpzinnig in het raad geven, voorzigtig in zijn oordeelen, gestreng tegen de ondeugd en ijverig in het goede. De ledigheid schuwde, de eenvoudigheid bemide hij, en had steeds God voor oogen. Zijne matigheid was zoo groot, dat hij zich gewoonlijk met eenen maaltijd daags vergenoegde. Uitnoo-digingen bij anderen nam hij nimmer aan; maar zijne vrienden en andere godsdienstige burgers onthaalde hij somwijlen bij zich; dan werd voor den maaltijd iets uit de H. Schrift gelezen en daarover gesproken. Het gesprek van Groote zelven was zaakrijk, ernstig, maar met vernuft besprengd. Hij nam de vasten en alle gebruiken en verordeningen der Kerk getrouw waar. Zijne kleeding was van eene grijze kleur en zoo eenvoudig, dat hij bij niemand daardoor in het oog liep. Zijne grootste liefhebberij bestond in boeken en hij

bekende zelfs, dat hij op goede boeken gieriger was dan het betaamde. Overigens liet hij geene goederen na, hebbende, naar het schijnt, alles aan de grondvesting zijner stichtingen opgeofferd; slechts eenig gering huisraad en zijne boeken werden bij zijnen dood als nalatenschap gevonden. Zijn overlijden was, zoo als wij zagen, kalm en schoon: hij stierf met het vaste vertrouwen, dat zijn werk onder Gods bijstand voortduren en rijke vruchten zoude opleveren.

Ten slotte willen wij, ter kenmerking van den geest, die hem bezielde, eenige zijner levensregelen en zedespreeken mededeelen:

„Het is noodig, dat ieder Christen uit zuivere genegenheid zich zelve verlate en zich aan God overgeve. — Het is iets groots in die dingen gehoorzaam te zijn, welke den mensch tegenstaan en hem moeilijk vallen, en dit is ware gehoorzaamheid. — Hoe verder de mensch zich zelve van de volkomenheid verwijderd acht, des te nader is hij aan dezelve. — Het begin van ijdeloosheid is zich zelve te behagen. — Meng u nimmer in de twisten der menschen, dan om dezelve bij te leggen, wanneer dit in het kort en zonder gedruisch kan geschieden. — Spreek geen woord uit, dat u in den schijn van groote vroomheid of geleerdheid zoude kunnen brengen. — Voor alle dingen zijt vrolijk van geest. — Met welke gedachte iemand te bed gaat staat hij op. — Wordt niet kleinmoedig van wege geringe gebreken.”

Niet moeilijk zoude het vallen deze gezegden met eene menigte anderen te vermeerderen; maar wij meenen genoeg te hebben aangevoerd, om den man in zijne regte waarde te leeren kennen en hem te doen vereeren als eenen voorlooper der hervorming, die de zaden hielp uitstrooijen van dat goede, hetwelk anderhalve eeuw later door eenen Luther, Zwinglius en anderen zoo luisterrijk werd daargesteld. Zoo langzaam, maar zeker zijn de wegen der Voorzienigheid, die alles op *zijnen* tijd heerlijk doet tot stand komen.

IX. FLORIS RADEWIJNS.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat bijna nimmer die groote mannen, welke de grondslagen van iets goeds legden, de opbouw er van mogten beleven. — Zoo was wel de groote Willem I de grondlegger, maar zijne zonen Maurits en Frederik Hendrik waren de volbouwers van het gesticht van Neêrlands vrijheid. Zoo legde een Johannes Huss, Hieronimus van Praag en andere geloofshelden de kiem van de hervorming; maar Luther, Calvijn, Zwinglius en anderen mogten de eer genieten, er de voltrekkers van te zijn. Zoo zagen wij Groote den grond leggen voor zijne edele stichtingen; maar wij zullen zien, dat Radewijns en anderen, die ons nog te behandelen staan, dezelve meer en meer uitbreidden en bevestigden.

Onze Floris werd in 1350 te Leerdam geboren. Men vindt alleen van zijne jeugd aangeteekend, dat hij op de universiteit te Praag, welke toen door vele Nederlanders bezocht werd, studeerde en daar de waardigheid van Magister ontving. In het vaderland teruggekeerd, bezocht hij Groote: zij bevielen elkander. Radewijns bleef bij hem en weldra ontstond, op zijn voorstel, die eerste vereeniging tot een gemeenschappelijk leven, waarvan hij de leiding op zich nam. Volledig was hij voor deze taak berekend: want volgens de beschrijvingen bezat hij edele manieren en was in hooge mate bescheiden, vrolijk onder zijne vrienden, innemend en weldadig, had aangename gelaatstrekken, was geëvenredigd en fijn van leden. Door zijn voorkomen alleen boezemde hij de jeugd reeds den grootsten eer-

bied in, en de overige geestelijken waagden nimmer een onbehoorlijk woord in zijne tegenwoordigheid. In vrome oefeningen was hij even zoo ijverig als Grootte: hij versmaadde iedere vleijerij en hield geene bezigheid voor te gering, zoodat hij zich, even als alle broeders, op zijne beurt aan de bezorging der keuken wijdde, en, met één woord, door leer en voorbeeld den grootsten invloed op zijne medebroeders en leerlingen uitoefende.

Zoo bestond de man, aan wien Grootte meende, met het volste regt, de leiding zijner jeugdige stichting te kunnen opdragen. En het gevolg bewees, dat hij zulks aan niemand beter konde doen. Reeds twee jaren na Grootes dood, in 1386, vervulde hij de lievelingswensch van zijnen meester: de stichting namelijk van een klooster voor reguliere kanunniken, hetwelk met raad en daad het middelpunt konde zijn en worden voor alle vereenigingen van mannen en vrouwen, die zich aan de broederschap des gemeenen levens sloten. Veel bijval vond dit ontwerp, rijke lieden ondersteunden het: de hertog van Gelder en de bisschop van Utrecht waren er de beschermers van. Dit klooster kwam te Windesheim bij Zwol tot stand, gelijk ook een dergelijk op den naburigen St. Agnietenberg. Deze stichtingen stonden voortdurend met de Broederhuizen in verbinding en wederzijdsche aanraking. Uit deze laatste gingen er velen over tot de geloften der kanunniken, of den eigenlijk gezegden priesterstand. Zoo ontwikkelde zich de inrigting van Grootte in dubbelen vorm. Jammer slechts dat de kloosters geheel tot het gewone peil dier gestichten afdaalden en de vroeger werkdadigheid in traagheid en lediggang ontaarde. Des te schooner ontwikkelden zich de broederschappen in Christelijke gezindheden en wetenschappelijke werkzaamheid, en verspreidden zich weldra door de aanzienlijkste steden van Nederland en Duitschland, gelijk wij reeds bij het tafereel van Grootte zagen.

Nu wij reeds zoo veel over de Broeder- of Fraterhuizen gezegd hebben, zal het niet ondienstig zijn iets over de gewone inwendige inrigting van zulk een huis mede te deelen.

Omstreeks twintig broeders leefden in één gesticht te zamen, en hadden eene gemeenschappelijke kas en spijziging. Dezelve waren in priesters, klerken en leeken verdeeld. Van de eerste waren er

doorgaans vier, van de tweede acht, terwijl de overigen leeken of nieuwelingen waren. Voor men in de broederschap werd opgenomen moest men een proefjaar doorstaan, hetwelk gewoonlijk zeer streng was. Wie dan volhardde werd klerk, eenigzins gelijkende naar den monnikenstand; maar men deed geene levenslange belofte: men konde naar goedvinden de broederschap vaarwel zeggen, mits eene zekere som ter vergoeding gevende. De gewone kleeding was een grijze overrok, rok en broek, terwijl men het hoofd door eenen grijzen kap dekte; het hoofdhaar werd op de kruin afgeschoren. Hoewel er eene gelijkheid onder hen plaats had en zij als het ware eene familie vormden, stond men onder eenen rector of prior, die een vice-rector onder zich had. Verder was er een bezorger der huisselijke aangelegenheden, een opzigter over de afschrijvers, een oppasser der zieken en een opziener der gasten. Zij beoefenden, buiten hun hoofdwerk, het afschrijven van boeken, onderscheidene handwerken; bij afwisseling bezorgde een hunner wekelijks de keuken, eene bezigheid, waaraan zich, zoo als wij zagen, zelfs hun algemeen hoofd Radewijns niet onttrok. Alhoewel in vele gestichten de werkzaamheden soms naar de behoeften der steden, waar deze gevestigd waren, werden gewijzigd, waren de godsdienstige beschaving des volks en der jeugd echter hun hoofddoel. In die plaatsen, waar een broederhuis was, waren gewoonlijk ook vele scholieren, dewijl de onbemiddelden door hen werden voortgeholpen en zij voor niet gebruik der anders zoo dure boeken hadden. Zoo verhaalt onder anderen de door zijne: „Navolging van Christus” nog te dezen tijde bekende Thomas à Kempis, dat hij, door toedoen van Radewijns, kosteloos huisvesting bij eene vrome oude vrouw te Deventer verkreeg, terwijl hij hem en andere jongelingen kosteloos van de noodige boeken voorzag. Men beweert, dat in die stad alle burgers, die de broederschap genegen waren, zich gaarne verplichtten, om elk een of meer, soms tot acht, ja tien, twaalf scholieren, huisvesting en onderhoud te verschaffen. Zelfs handwerkslieden verschoonden zich daarvan niet, maar ruimden in hunne huizen een vertrek in voor een' of meer studenten, terwijl zij hen van alles voorzagen. Om in het algemeen dat liefdewerk ten nutte van school en kerk met kracht te bevorderen, besnooiden vele aanzienlijken hunne uitgaven, om des te meer milde

bijdragen te kunnen uitreiken. Van hoeveel invloed hunne handelwijze op de beschaving des volks was, bleek in het voorbeeld van Amersfoort, waar zelfs geringe werklieden het Latijn verstonden en spraken, ja zelfs meisjes Latijnsche liederen zongen. Het volksonderwijs werd echter door hen steeds in de landtaal gegeven. De grondslagen, waarop hunne vereenigingen berustten, waren: liefde, eenheid van zin, zelfverloochenende ootmoed en wederkeerige dienstbetoening in den geest der eerste Christenen. De rectoren der onderscheidene broederhuizen hielden jaarlijks vergadering, op eene aartsvaderlijke wijze, gewoonlijk voor de Nederlandsche te Deventer. Dáár toch was als het ware het natuurlijke middelpunt, van waar alles was uitgevloeid.

Men was gewoon den rector aldaar met den titel van vader te begroeten. Volkomene, spoedige, stipte gehoorzaamheid jegens hem was hooge pligt, die volgaarne werd uitgeoefend, uit hoofde, vooral in de eerste tijden, alleen uitstekend vrome en edele mannen aan het hoofd stonden, wier uitspraken allen op regt en billijkheid berustten. Gewoonlijk benoemden zij op hun sterfbed zeiven hunnen opvolger. Zoo sprak Groote bij zijn verscheiden tot de vergaderde broeders: „Mijne geliefden, aanschouwt mijn' dierbaren leerling „Radewijns, op welken de geest des Heeren rust: hij zal uw vader „en rector zijn; eert hem gelijk mij zelven, hoort naar hem en volgt „zijnen raad!”

En toen Floris Radewijns zijn' dood voelde naderen, zeide hij: „Ik weet u niets anders te zeggen, dan de woorden des Heeren tot „zijne jongeren: Hebt elkander lief, gelijk ik u heb lief gehad en „bidt voor mij.” „Gehoorzaamt tevens mijnen opvolger broeder Emilius van Buren, gelijkerwijze gij mij hebt gehoorzaamd.”

Tot de gebruiken der broeders behoorde onder anderen ook, dat zij gewoon waren elkander hunne zonden te bekennen en onderling aan hunne verbetering te arbeiden, dat zij den eed in het dagelijksche leven vermeden, beurtelings elkander onder het eten iets voorlazen en een nieuw aangenomene in den eersten tijd de zijnen niet mogt gaan bezoeken, opdat men in het aangevangene werk niet gehinderd werde: zij onthielden zich ook van alle kerkelijke magt en eertitelen.

Dusdanig waren de inrigtingen die door Radewijns werden opgebouwd: hij mogt de schoonste vruchten van zijnen arbeid aanschouwen; en toen hij in zijn vijftigste jaar in 1400 ter eeuwige ruste insluimerde, mogt men vrijelijk van hem getuigen: „Vrede zij uwe „assche, dank worde uwe nagedachtenis toegewijd!”

X. JOHANNES BRINCKERINCK.

Aan de twee waardige mannen, die wij hier vóór behandelden, sloot zich onze Brinckerinck, die omstreeks het jaar 1360 te Zutphen werd geboren, op de loffelijkste wijze. Reeds vroeg moeten zich in hem een godsdienstige zin en zucht voor godgeleerde bespiegelingen hebben geopenbaard. Om deze aan te kweeken kwam hij, omstreeks 1376, onder de gelukkige leiding van Floris Radewijns, die hem zijnen tijd liet verdeelen tusschen de studie der godgeleerdheid, zelfoefening in een stichtelijk leven en het afschrijven van de Heilige Schrift en de beste Kerkvaders. Spoedig werd de ijverige jongeling door Groote opgemerkt, die hem zijne vriendschap schonk, welke wederkeerig zoo werd beantwoord, dat hij zich met moeite, ook slechts voor eenen korten tijd, van zijnen leermeester en vriend konde scheiden. Vandaar dan ook, dat hij doorgaans onder diens leiding was en hem gewoonlijk op zijne reizen vergezeldde. Tot priester gewijd stond hij Groote overal ten dienste en vond de beste gelegenheid, zich onder zulk een voorbeeld in de kanselwespreekendheid te oefenen; daarbij werd hij geheel en al doordrongen van die strengheid, van die zuiverheid van zeden, welke het geheele bestaan van Groote als bezielde en hem steeds ootmoedig en gelaten de leiding zijner lotgevallen, den zegen over zijne pogingen, Gode deed aanbevelen. Onze Brinckerinck had in de stichting van het Fraterhuis een groot aandeel, en, ofschoon priester zijnde, bleef hij zich voortdurend aan de broederschap wijden. Toen Radewijns, in 1400, stierf, zoude hij gaarne onzen Johannes tot zij-

nen opvolger hebben benoemd; maar Groote had zijnen vriend reeds vroeger eene belangrijke werkzaamheid opgedragen: de stichting namelijk eener vereeniging voor armoedige ongehuwde vrouwen, die tot geene geestelijke orde behoefden te behooren, en welke in een daartoe door hem ingerigt huis vrije woning konden erlangen, alleen onder de belofte van gehoorzaamheid en kuisheid, en mits zij door handenarbeid den kost wouwen.

Toen Brinckerinck, die vroeger Groote en later zekeren broeder Joannes van der Gronden bij deze stichtingen slechts de behulpzame hand had geboden, in 1392, na den dood van laatstgemelden, tot prior over het zoogenaamde Geertenklooster werd aangesteld, vond hij er slechts 16 bewoneressen. Groot was de vrijheid welke deze zusters zich veroorloofden, maar Brinckerinck vatte de zaak met den regten ernst aan, maakte verbeteringen en nieuwe inrigtingen en bragt spoedig het Geertshuis tot zulk eenen grooten roem van gehoorzaamheid en eerbaarheid, als het nog nimmer had bezeten. Onder zijn bestuur vinden wij deze zusters des gemeenen levens meermaalen, in tegenstelling van haar vroeger leven, geroemd als naarstig en vlijtig in haar werk, elkander tot het goede opwekkende, zedig in den omgang, eenvoudig van wandel, eerbaar en godvruchtig. Onder den arbeid, die gemeenschappelijk en ten algemeenen voordeele verrigt werd, las men steeds in de moedertaal iets voor, dat tot de onderlinge stichting konde dienen. Met dankbaarheid werd de maaltijd genuttigd, hoewel dezelve uit gebrek aan middelen soms zeer schraal uitviel. Hare kleeding was grijs en zeer eenvoudig, gelijk van andere burgervrouwen. Zij hadden buiten den prior of pater eene voorstandster, die de zaken buitens 's huis, en eene mater, die dezelve binnen 's huis behartigde.

Alles ging hier zoo ordelijk toe, dat de roem van het Zusterhuis zich wijd en zijd verspreidde en hetzelfde, om meer bewoonsters op te kunnen nemen, aanmerkelijk moest worden vergroot. Dit was echter nog niet genoeg voor Brinckerincks werkzamen geest. Met behulp van onderscheidene menschevrienden bragt hij de gelden bijeen tot de stichting van een geheel nieuw Zusterhuis buiten de stad, bij het tegenwoordige dorp Diepenveen. Om alles op eenen ordelijken voet te hebben, bragt hij eenige oude zusters derwaarts over

bij welke zich de jongere konden aansluiten, terwijl hij andere naar elders zond, om nieuwe Zusterhuizen te stichten, gelijk ook binnen weinig jaren die van Brunnepe, Jerusalem en Bethanië tot stand kwamen. Bij het vroeger onderrigt voegde hij nu nog eene meer bijzondere en dieper gaande kennis der H. Schrift en eene beoefening der strengste deugden, welke der waarlijk vrome vrouw betamen.

Onder zoo vele en zoo werkzame bemoeijingen vergat hij echter niet ook als kanselredenaar nuttig te zijn. Dikwijls verkondigde hij tweemalen daags en uren lang den volke het woord Gods in de moedertaal. Hij was dan vrijmoedig in het bestraffen, krachtig in het vermanen en ernstig aandringende op zuiverheid van zeden. In zijne voordragt spaarde hij niemand. Hij deed groot en klein de geduchtste vermaningen, laakte waar hij laken, maar roemde ook, waar hij roemen moest. De vromen hoorden hem gaarne en met stichting; maar de wereldsgezinden verhieven wel eens een luid gemompel, omdat hij hunne gebreken zonder schroom ten toon stelde. Maar hij liet zich door niets afschrikken en oordeelde het beter Gode te gehoorzamen, dan jegens de kinderen dezer wereld eenige inschikkelijkheid te gebruiken.

Hoe hoog hij het gewigt zijner priesterlijke waardigheid schatte, bewijst zijn zeggen van den kansel: „O, konde ik zoo gemakkelijk „dit gewaad afleggen als aandoen, dan zou ik het gaarne doen; maar „dit verhoede God!” Hij aanschouwde ook met treurige blikken de onwaardige bedienaars des altaars, maar vond zich juist daardoor aangespoord tot eene getrouwe waarneming van zijn werk, hoewel hem zulks op arbeid, smaad en vernedering te staan kwam. Met geduld verdroeg hij den hoon, die hem daarover meermalen werd aangedaan. Bij al het goede, door hem gesticht, bij het vele werk, door hem verrigt, was hij uitermate nederig. Eens met eenen zijner vrienden op weg zijnde en over het toekomstige leven sprekende, zeide hij: „Zie, broeder! wanneer de Engel des Heeren te dezer „ure tot mij kwam, zeggende: „Kniel neder, Johannes! en laat mij „een eind aan uw leven maken, opdat gij behouden wordet!” dan „zoude ik dit gewillig ondergaan, opdat ik maar zeker ware van „mijne behoudenis en in genade konde sterven.”

De man, die zoo dacht, zoo gevoelde, zoo werkte, konde aan

den avond zijns levens het hoofd gerust nederleggen. In 1419 werd hij door eene hevige koorts aangetast, die zijne krachten ondermijnde. Hij deed den prior van Windesheim bij zich ontbieden, beval aan hem de zorg voor zijne stichtingen, die nu reeds 150 bewone-ressen telden, vermaande hem tot de handhaving der tucht in de-zelve, en naauwelijks was de morgen van den 26sten Maart aange-broken, of zijne vrome ziel ontweek haar stoffelijk hulsel, om in hoogere kringen het loon van een deugdzaam leven te ontvangen.

„De dood verbrak zijn banden,
„Hij hief zijn dankbre handen
„Tot God, zijn steun en hoop,
„Die hem geen troost liet derven,
„Maar vreugdevol deed sterven,
„Na eenen welvolbragten loop.

„Zijn kalm, gerust geweten
„Werd niet vaneen gereten
„Door bange vrees voor straf;
„Het licht van Gods genade
„Kwam zijnen nacht te stade,
„En blonk hem voor tot over 't graf.

„Leer ons, o God! hier streven,
„Naar dit regt Christlijk leven,
„Dat zulk een eind verwerft,
„Opdat wij, na het zwerven,
„Ook eenmaal mogen sterven,
„Gelijk de ware Christen sterft.”

Brinckerinck werd te Diepenveen in het door hem gestichte Zusterhuis, voor het hoog-altaar, in het midden des koors begraven.

XI. GERARD ZERBOLT

EN

THOMAS VAN KEMPEN.

Wij kunnen van de broederschap des gemeenen levens niet afstappen, zonder met een enkel woord van de twee bovenvermelde mannen te gewagen.

Gerard Zerbolt, ook wel naar zijne geboorteplaats, waar hij in 1367 het daglicht aanschouwde, van Zutphen genaamd, ontving zijne vorming op de beroemde school te Deventer. Groot was zijn ijver voor de studie, en als leerling betreurde hij het zeer, dat de voorlezingen somtijds moesten worden opgeschort; ja zoo groot werd die ijver in lateren tijd, dat hij niet alleen alle zorg voor zijn ligchaam verwaarloosde, maar ook bijna nimmer frissche lucht schepte. — Dit alles bewerkte zijn' vroegtijdigen dood, daar hij in 1398, slechts een en dertig jaren oud, overleed. Kort moge die leeftijd zijn geweest, groot was het werk daarin verrigt. Aan hem toch is men de grondlegging verschuldigd van de aanzienlijke boekverzameling der broederschap, die eene der rijkste en welgeordendste van dien tijd was; vele der boeken waren door hem eigenhandig geschreven. Bij dit alles vergat hij echter nimmer, dat de mensch niet bestaat om de boeken, maar de boeken om den mensch, en gaarne deelde hij aan andere, ja zelfs aan buitenlandsche geleerden handschriften mede. Den meesten roem behaalde Zerbolt echter, door zijne werkzaamheid voor de verbreiding en het gebruik des bijbels in de landtaal en de aan-

wending derzelve in het geheele godsdienstige en kerkelijke leven. Zijne verhandeling *over de nuttigheid van het Bijbel lezen* ademt reeds, in die duistere tijden, eenen regt Christelijken zin, eene vrije wijze van denken over dit onderwerp, en hij bezat toen reeds die denkbeelden, welke Luther, bijna anderhalve eeuw later, zoo heerlijk ontwikkelde. Men eere hem dus ook als eenen voorlooper der hervorming, waardoor zooveel goeds en schoons werd tot stand gebracht.

Thomas Hamerken, gewoonlijk naar zijne geboorteplaats bij Creveld van Kempen geheeten, kwam in 1380 ter wereld. In zijn 13de jaar geraakte hij, zooals reeds in eene vorige schets is gemeld, onder de leiding van Radewyns, die hem zeven jaren lang onderwees en deed verzorgen. Toen begaf hij zich, op diens aanbeveling, naar het klooster der reguliere kanunniken, op den St. Agnesberg bij Zwolle, en vijf jaren later werd hij lid dezer gemeenschap, waarin hij niet minder dan 71 jaren sleet. Hij stierf in 1471, in het 92ste jaar zijns levens, als onder-prior van dat gesticht. Zijn leven vloeide dus voort als eene stille beek, in welke zich de onbewolkte hemel spiegelt. Zijn geheele wezen was rust, vrede en innige vroomheid. Zijn geest was doordrongen van de zuiverste liefde tot God, en deze liefde, waardoor hij zich zoo hoogstgelukkig gevoelde, wilde hij door woord en schrift in andere gemoederen opwekken en als het ware instorten. Uit dit gevoel ontsproot zijn beroemd werk: *de navolging van Christus*, hetwelk nog in onze dagen nut sticht en op nieuw door geleerden in het licht werd gegeven. Aan hem is men ook de nauwkeurigste levensberigten over de grondvesters en opbouwers der broederschap des gemeenen levens verschuldigd. Zij zijn met eene groote aanschouwelijkheid als naar het leven geteekend, en ademen, ten gevolge zijner liefde tot die mannen, eene kinderlijke hartelijkheid. Aan den geest, dien hij zijne leerlingen wist in te boezemen, is men de herleving der zucht voor de wetenschap, in Duitschland en Nederland, grootendeels verschuldigd. „Thomas van Kempen,” zegt Ullman in zijn doordacht werk: *Johannes Wessel*, een voorganger van Luther, „is vooral „door zijnen waarlijk christelijk eenvoudigen, op beoefening aan-

„dringenden zin, tot groot nut voor zijnen en den volgenden tijd geweest; het kwam bij hem aan op werkzame liefde: wetenschap, die met geene heiliging gepaard ging, had bij hem geene waarde, en van het vergankelijke en zinnelijke, zocht hij steeds op te leiden tot den Oorsprong aller dingen, bij wien alleen de rust der ziel te verkrijgen is.”

En nu ten slotte. De stichtingen der broederschap stierven, ten gevolge der tijden en der latere hervorming, wel van lieverlede uit, omdat haar tijd voorbij was, en de behoefte, die haar te voorschijn riep, op andere wijze beter bevredigd werd; maar zij traden met eere af. Zij toch hadden aan het onderwijs der jeugd een nieuw leven, aan de beschaving des volks eenen beteren grondslag gegeven, en aan hetzelfde eenen hooger geest ingeboezemd. Het waren merkwaardige en weldadige verschijnselen in die eeuwen van onkunde en bijgeloof; verschijnselen, waarin men Gods voorzorg ten opzichte zijner schepselen niet mag miskennen, maar Zijne wijsheid, goedheid en liefde moet eerbiedigen en bewonderen.

XII. JOHANNES WESSEL GANSFORT.

„In de Nederlanden,” zegt de oordeelkundige van Kampen in een zijner talrijke werken, „was het, dat de hervorming haar weldadig licht het eerst voor Europa deed schijnen. Het vaderland van eenen Erasmus zwicht in wetenschap en kunst voor geen ander. Hier ontstak een Groote het licht der wetenschappen, dat door een' Koster in geheel Europa werd rondgedragen. Hier brandde in den engen vriendenkring van Gansfort en Agricola het licht der waarheid. Hier deed een Erasmus de zon der hervorming opgaan over het geheele beschaafde werelddeel. Leeraars en leeken, door vooroordeel en onkunde verblind, waren Gansfort, Agricola, en later Erasmus ten heelmeeesters. Zij openden hunne oogen, waardoor zij een helder inzien kregen in het Evangelie. Die leeraars en leeken deelden den daaruit ontleenden schat van wijsheid mede aan het nog ongeletterde volk van onderscheidene rijken en staten, hetwelk door dien weg rijk werd in kennis, los van allen slaafsch en dwang en zich in het ruime genot hersteld zag van ware godsdienstvrijheid, die tot het hoogste geluk leidt.”

Na deze lofspraak zal het niet ongepast voorkomen, dat aan Gansfort en zijnen vriend Agricola eene plaats in onze verzameling worde aangewezen, als over het algemeen minder bekend dan de doorgeleerde Erasmus, van wien meer dan eene voldoende levensschets in onderscheidene werken wordt aangetroffen.

Johannes Wessel, naar een dorp of goed in Westfalen, waarvan zijne voorouders afstamden, ook Gansfort genaamd, werd in 1419 te Groningen geboren. Zijn vader was een bakker, zijne moeder

stamde van de aanzienlijke familie der Klants af. Reeds vroeg verloor hij zijne ouders, maar kwam toen onder de leiding eener deftige vrouw Ode Klant, waarschijnlijk eene bloedverwant zijner moeder, die hem even als haren eenigen zoon liet onderwijzen. Te Groningen geen genoegzaam voldoende onderrigt kunnende bekomen, werden zij aan de leiding der broeders van het gemeene leven te Zwolle toevertrouwd. Niettegenstaande Gansfort zwak van gezigt was en ongemak aan den voet had, onderscheidde hij zich weldra gunstig boven zijne medescholieren. Zijne leermeesters ontwikkelden in hem de kiem eener hartelijke vroomheid. Zijn ijver voor de wetenschappen dreef hem echter al verder en verder, zoodat hij, hoewel uiterlijk deel nemende aan de gebruiken der broeders, er reeds naar haakte, om elders zijnen dorst naar kennis te lesschen; en weldra streefde de leergierige jongeling de meesten der broeders op zijde, zoo hij hen niet overtrof. Als een voorbeeld van zijne verlichte denkwijze in de eerste jongelingsjaren voert men aan, dat hij eens opgeroepen zijnde voor de gewone dienst der maagd Maria, zeide: „Vader, waarom leidt gij mij niet liever tot Christus, die toch alle vermoeiden en belasten tot zich roept.” En toen men hem tot de verordende vasten opwekte, sprak hij: „Gave God, dat ik slechts dronken ware van de goddelijke liefde en slechts vastte en mij onthield van zonden en ondeugden.” Hij stond gereed zich voor goed aan de broederschap te verbinden, toen zijne eigendommelijke gevoelens hem vele tegenstanders verwekten en aanleiding gaven, dat hij zijne schreden elders wendde.

Om zijne kundigheden verder uit te breiden begaf hij zich dus naar Keulen, waar een beroemd collegie was, gelijk in het algemeen te dien tijde de Rijnsteden de zetels van geleerdheid, kunst, uitvinding en volksbeschaving waren. Te Keulen onderscheidde hij zich weldra door eene groote geleerdheid, door een vlijtig onderzoek van de bronnen der wijsbegeerte en de oorspronkelijke schatten der Latijnsche, Grieksche en Hebreuwsche talen, al hetwelk hem in staat stelde op de gegrondste wijze met zijne leermeesters over belangrijke geschilpunten te redetwisten en hen dikwijls zeer erg in het naauw te brengen, hetgeen hem echter geenszins in hunne gunst deed stijgen. Dikwijls begaf hij zich naar het klooster te Deutz aan

de overzijde van den Rijn, om uittreksels te maken uit de schriften van zekeren abt Rupertus, die daar in vroegere jaren had gebloed en welke er als heiligdommen bewaard bleven. Hij vond in dezelve de schoonste aanleiding ter bevordering zijner eigene kennis en ter versterking in die waarheid, welke hij alleen als de echte meende te mogen aannemen. De tegenstand, dien hij te Keulen ondervond, noopte hem zich naar Heidelberg te begeven, om aldaar onderwijs in de godgeleerdheid te geven; maar dit werd hem belet, dewijl hij het doctorschap in die wetenschap nog niet had verkregen. Hij verkoos dus de lessen in de wijsbegeerte, hetwelk men hem niet konde verhinderen, en behaalde door dezelve den grootsten roem. Na eenen geruimen tijd te Heidelberg vertoefd te hebben, keerde hij naar Keulen terug; maar begaf zich na een kort verblijf aldaar naar de zoo beroemde hoogeschool van Leuven, waar hij ijverig de godgeleerdheid beoefende. — Van daar ging hij naar Parijs, waar toenmaals onderscheidene wijsgeerige secten elkander erg bestreden. Te vergeefs wendde hij alle mogelijke pogingen aan, om hen te vereenigen; de strijd was te hevig en hij zelf werd door hunne verschillende meeningen ginds en herwaarts geslingerd.

Aldaar dus zijn oogmerk niet kunnende bereiken, begaf hij zich naar Italië. Onmogelijk is het ons al die plaatsen op te geven, welke Gansfort ter vermeerdering zijner kennis bezocht. In de eene leerende, in de andere zelf onderwijs verlangende, vinden wij hem nu eens te Rome, dan te Florence, later te Genua en overal de gereedste gelegenheden waarnemende, om de bronnen der Grieksche wijsbegeerte op te sporen en vooral die van Plato ijverig te beoefenen, terwijl hij door zijn' omgang met uitgewekene Grieken zijne kennis vermeederde. Behalve met den kardinaal Bessarion, die vroeger een Grieksch Christen was, sloot hij ook een eng vriendschapsverbond met den generaal der Franciscanen Frans van Rovère. Gaarne had deze hem voor de orde gewonnen; maar Wessel bezat eenen te onafhankelijken geest, om zich naar de stijve vormen eener kloosterinrigting te voegen. Hij was reeds toen een bestrijder van de vele misbruiken, die in de kerk heerschten, en kon ten gevalle van eenen vriend zijne overtuiging niet opgeven. Deze was hem echter tot grooten steun, om die leeringen, welke hij als de alleen

ware meende te moeten omhelzen, des te vrijer en veinger te verbreiden.

Toen Rovère in het jaar 1471, onder den naam van Sixtus IV, tot paus was verheven, bleef hij wel is waar door zijne geleerdheid uitmunten, maar ontwikkelde tevens eene onbuigzaamheid van karakter en toonde eene zucht om zijne bloedverwanten te begunstigen, waardoor hij zich geenszins bemind maakte. Ook Wessel zoude vele voorregten van hem hebben kunnen verkrijgen; maar hij verkoos de vrijheid en onafhankelijkheid boven vorstengunst. Ten bewijze daarvan voert men dit voorbeeld aan: Gansfort kwam den paus zijne hulde bewijzen. Deze drong hem, om eene gunst te verzoeken. Onze man antwoordde daarop geheel naar den aard van zijn karakter en in den geest van den echten geleerde: „Heilige Vader! gij weet, „dat ik nooit naar groote dingen heb gestaan, maar daar gij nu de „plaats van eenen oppersten priester op aarde bekleedt, zoo „wensch ik, dat uwe roeping aan uwen naam beantwoorde, „en dat gij uw verheven ambt zoo waarneemt, dat wanneer „eens die groote Herder van allen komt, wiens dienaar gij hier „beneden zijt, Hij dan zegge: „„Wel gij, goede en getrouwe „„dienstknecht, ga in tot de vreugd uws Heeren,” en gij daarop „gerust kunt zeggen: „„Heere! vijf talenten hebt gij mij gegeven, „„zie hier vijf anderen, welke ik daarboven gewonnen heb.”” Hierop merkte de paus aan, dat dit *zijne* zaken waren, maar dat hij iets voor zich zelve zoude vragen. „Nu,” zeide Gansfort, „dan verzoek „ik u om een’ Griekschen en Hebreeuwschen bijbel uit de bockerij „van het Vaticaan.” „Dit zal geschieden, maar welk een onnoozel „verzoek; waarom begeerdet gij geen bisdom of iets dergelijks?” Het korte antwoord was: „Omdat ik dat niet noodig heb!” De bewuste bijbel werd hem ook ter hand gesteld, en nog jaren lang in het klooster bij Groningen, waar Wessel zijne laatste levensdagen doorbragt, bewaard.

Te Rome kreeg Gansfort meer en meer gelegenheid den bedorven geest der hooge geestelijkheid te leeren kennen, die eigenlijk aan niets heiligs meer geloofde en allerminst aan de vergeving der zonden door middel der aflaten, terwijl zij niet alleen zijne gevoelens beaanden, maar in dit opzigt nog veel verder gingen dan hij. In

„dan verzoek ik u om een Griekschen en Hebreeuwschen bijbel.”

Rome dus geenszins vindende, wat hij zoo ernstig zocht, werd hij meer en meer in zijne meening versterkt, dat er noodzakelijk eene hervorming in de kerk moest plaats hebben, en vatte van dien oogenblik af het voornemen op, hieraan door zijne schriften ijverig de hand te leggen. Hij verliet dus Rome en had later nimmer lust derwaarts terug te keeren. Wij vinden hem in 1474 te Bazel, ijverig werkzaam in het opleiden van jonge lieden tot de kennis der oudheid en derzelve talen. Drie jaren later, in het 58ste jaar van zijn leven, werd hij te Heidelberg aangesteld. Gaarne had hij hier nu de theologie onderwezen, maar hiertegen had men thans, gelijk in vroegere jaren, vele bedenkingen, zoodat hij zich met het onderrigt der wijsbegeerte vergenoegde. Hij maakte echter deze voorlezingen zoo veel mogelijk dienstbaar aan de verspreiding van de nuttigste kundigheden, en nam elke gelegenheid waar, om over de gebreken en het bederf der kerk te spreken, en aan de godgeleerd-wijsgeerige denkbeelden eene meer gezuiverde rigting te geven. Hij strooide dus ook hier de zaden uit, die eenmaal groote vruchten zouden dragen; en hoe kort het verblijf, van nog geene twee jaren, ook ware, stichtte hij onberekenbaar veel goeds, en ontstak, zooals een zijner levensbeschrijvers zich uitdrukt, een' lichtstreep, die zich uitstreckte tot aan de hervorming; terwijl wij de voortreffelijke mannen, die hier werkten, waaronder de Groninger Agricola, van wien wij later zullen gewagen, als zijne geestelijke nakomelingschap kunnen beschouwen.

Na zoo veel omzwervens, na zoo vele teleurstellingen, begon Gansfort naar eenen stilleren werkkring te haken. In den ouderdom van 60 jaren kwam hij in het vaderland terug, en werd met vreugde door zijne landgenooten ontvangen. Hij hield zijn verblijf in onderscheidene kloosters, zooals in dat op den Agnietenberg bij Zwolle, en van Aduwart bij Groningen; terwijl hem door de begunstiging van zijnen beschermer, David van Bourgondië, bisschop van Utrecht, een vast verblijf, geschikte huisvesting en de zorgvuldigste verpleging in een nonnenklooster bij Groningen, ten deel viel.

Niet werkeloos sleet hij evenwel zijne laatste levensdagen. Hij was altijd ijverig bezig in het beoefenen en verspreiden der regte kennis van de Heilige Schrift. Steeds was hij de vraagbaak en voorlichter

van bejaarden, de onderwijzer van jongeren. Vooral was dit het geval bij zijn tijdelijk verblijf te Aduwart, aan welk klooster eene aanzienlijke en vermaarde school was verbonden. Hier onderwees hij de monniken en jongelingen in het Hebreeuwsch, verklaarde de psalmen, toonde hun de verkeerdheden, die in de leer des Christendoms waren ingeslopen, beantwoordde hunne vragen, loste hunne tegenwerpingen op, wees op den bijbel als de eenige ware bron waaruit echte kennis moest worden geput, en bereidde daardoor eene schoone toekomst voor de kennis der godgeleerdheid.

Ofschoon hem door zijne vijanden van tijd tot tijd lagen werden gelegd; ofschoon hij op zekeren tijd zelfs vreesde de handen der inquisitie niet te zullen ontgaan, waarvan alleen het hooge standpunt waarop hij stond, en de gunst van den Utrechtschen bisschop hem konden bevrijden, vloeiende echter zijn leven in de stille en gezegende werkzaamheid, die wij boven vermeldden, voort, bij het genot eener goede gezondheid, welke hij echter minder aan zijn sterk gestel, dan aan zijne matigheid en geregelde levenswijze te danken had. Ten gevolge van de vermindering zijner geestvermogens kreeg hij in zijne laatste levensdagen eenige twijfelingen nopens de godsdienst door Jezus verkondigd; maar spoedig verdwenen die nevelen van voor zijnen geest, en dankende juichte hij: „Alle nietige twijfelachtige gedachten zijn door Gods hulp uit mijne „ziel verdwenen, en ik weet niets dan Jezus Christus den gekruisten!” — In dat geloof ontsliep de man, die door zijne leer en schriften zoo veel tot voorbereiding der hervorming bijdroeg, op den 4^{den} October 1489, in den ouderdom van 70 jaren, en werd met al den luister dier tijden, in het koor der kerk van het nonnenklooster, waar hij in zijne laatste levensjaren zoo veel genoegens, zoo veel stille rust had gesmaakt, begraven.

Met de volgende korte schets aangaande hem, in het werk van Dr. Ullmann medegedeeld, willen wij onze berigten besluiten:

„De grondslag van het verstandelijk karakter van Gansfort, was „die eigendommelijke ineensmelting van hartelijke vroomheid en „wetenschappelijke kennis, van innerlijk gevoel en scherpzinnigheid, „van geloofskracht en vrije denkwijze, waardoor hij eene wezenlijke „plaats bekleedt in de rij der ware godgeleerden en bovenal onder

„de voorloopers der Hervormers mag worden geteld. — Hij had een’ „openen, edelen, zelfstandigen en vrijmoedigen zin. In vroeger’ tijd „had hij iets meer bitter, en eene zekere neiging tot spotternij, „later werd hij vriendelijker en zachter. In den beginne was hem „eene onrustige werkzaamheid naar buiten tot genoeg, tegen „het einde van zijn leven keerde hij tot zich zelve in en bepaalde „zich tot meer stille werkzaamheid. Een hoofdtrek van Wessel was „zijne bekwaamheid tot onderwijzen: hij had de grootste aandrift en „eene bijzondere gave om duidelijk te onderrigten en bij zijne toehoorders eene levendige belangstelling te bevorderen. Hij was een „groot liefhebber van redetwisten en behaalde, uit hoofde zijner geregelde en geleerde vorming en puntige voordragt, gewoonlijk de „overwinning. Daarbij bezat hij de gave der scherts en wel drooge „scherts; zoodat, terwijl ernst op zijn voorhoofd zetelde, de mond „zich tot lagchen trok en genoeg en vrolijkheid verspreidde. Zoo „vereenigde zich alles in hem om een uitmuntend leeraar van bejaarden, een bekwaam opkweker der jeugd te vormen. Zoo legde „hij den grondslag tot de godsdienstige herschepping, zonder dezelve „hartstogtelijk te verhaasten en was een hervormend man tusschen „de Fransche godgeleerden, die de kerk in de kerk wilden hervormen, en de Duitschers, die zich geheel van Rome losrukten. Zoo „vervulde hij waardiglijk, en kende hij grondig, de roeping van „zijn tijd!”

XIII. RUDOLF AGRICOLA.

Al wat wij in de vorige levensschets nopens Gansforts geleerdheid berigten, kan in eene ruime mate op zijnen land- en gewestgenoot worden toegepast. — In den jare 1442 te Baflo in Groningerland geboren, ontwikkelde Agricola reeds vroeg de gelukkigste gaven van zijnen geest en muntte door een noodig begrip en een stalen geheugen weldra boven al zijne medeleerlingen uit, ja streefde zelfs hen voorbij, die ouder van jaren waren of langer de scholen hadden bezocht. Weldra had hij het lager onderwijs doorloopen en werd waardig geoordeeld de hoogeschool te bezoeken. Leuven was te dien tijde de eenige plaats, waar hier te lande de jongelingschap hare zucht naar kennis konde bevredigen, en derwaarts begaf zich onze Agricola. Buiten de wijsbegeerte en godgeleerdheid wijdde hij hier zijne studiën aan het hoogere gedeelte der Latijnsche taal, met zulk een gelukkig gevolg, dat hij het waagde eenige aanmerkingen over Cicero en Quintilianus ten papiere te brengen, die door zuiverheid van taal zoodanig uitmuntten, dat zij de goedkeuring van groote geleerden verwierven. Met meer dan gewonen loferlangde hij den eeretrap van meester in de vrije kunsten en stond toen reeds bekend als een wijsgeer, die zijne tegenstanders door vlugheid van oordeel, door een grondig onderzoek en groote orde in de behandeling van zaken meermalen uit het veld wist te slaan. Hij was echter geen stroef filosoof, die der wereld was afgestorven: integendeel beoefende hij de Fransche taal, de zangkunde, de muziek en schilderkunst, terwijl hij eene fraaije hand schreef.

Na het verlaten van Leuven begaf hij zich naar Italië en Frankrijk; hij meende toch zijne vorming slechts ten halve te hebben voleindigd, indien hij in die welige landen zijn' geest niet had verrijkt met de schatten, welke daar op nieuw door de uit Konstantinopel gevlugte geleerden waren geopend. Het langst hield hij zijn verblijf te Ferrara, waar hij zich in de vriendschap van den hertog Hercules van Este mogt verblijden. Zelfs door de Italianen werden zijne voorlezingen, uit hoofde der groote geleerdheid, zuiverheid van stijl en sierlijkheid van taal, geroemd: want naar de gewoonte van dien tijd was hij niet alleen leerende, maar ook onderwijzende, aan de bevordering van zijne kennis en de beschaving van zijnen geest werkzaam; en zijn roem verbreidde zich wijd en zijd, zoodat hem van onderscheidene kanten meer dan één ambt werd aangeboden. Hij konde echter niet besluiten iets te aanvaarden, vreezende dan in zijne studiën te zeer belemmerd te worden, en doorkruiste geheel Italië, om overal den rijken schat zijner kennis te vermeerderen.

Ten laatste keerde hij naar Groningen terug, waar hem de post van geheimschrijver werd opgedragen.

Keizer Maximiliaan benoemde hem later tot zijnen raad, maar de levenswijze aan een hof strookte geenszins met zijnen smaak. Hij begaf zich dus weldra weder naar zijne geboorteplaats, en vond hier in den omgang met den nu teruggekeerden Gansfort de schoonste gelegenheid tot meerdere ontwikkeling van zijnen verhevenen aangeleg; de grijze Wessel droeg veel daartoe bij. Agricola ving de ernstige woorden van zijnen vriend met eenen fijnen, buigzamen en vrolijken zin op, en liet zich de verbetering der theologie en der kerk ernstig op het hart drukken. Het is mogelijk ook voornamelijk aan Gansforts drangredenen toe te schrijven, dat Agricola zich in 1482 naar Heidelberg begaf, om de zaak, die de grijsaard had opgegeven, met jeugdige kracht weder op te vatten. Dat het niet volstrekt vrije keus is geweest bewijst de tegenzin, waarmede hij in den beginne die stad bewoonde. Gaarne had hij dezelve dus weder verlaten; maar hij vreesde, dat men hem van wispelturigheid zoude beschuldigen. Hij overwon alzoo zich zelve en gaf met veel roem lessen in de oude letterkunde, terwijl hij aan de stichting der naderhand zoo

vermaarde bibliotheek ijverig werkzaam was. Hier beoefende hij in zijne laatste levensjaren bijzonder de godsdienstleer, deelde den studenten zijne gevelens mede over den toestand der kerk en de mid-delen ter verbetering, geheel overeenstemmende met die van Gansfort, zoodat hij kan gezegd worden de voortzetter van diens werk te zijn geweest. Nog in zijn veertigste jaar leerde hij het Hebreeusch bij eenen geleerden Jood, en drong aldus dieper door in de regte kennis der H. Schrift. — Te midden dier veelomvattende werkzaamheden werd hij, die ook door zijne sierlijke redevoeringen uitmuntte, van eene koorts overvallen, die hem den 28 October 1485, in den ouderdom van ruim 42 jaren het tijdelijke met het eeuwige deed verwisselen.

Door zijnen vriend Gansfort en allen, die prijs stelden op ware geleerdheid, diep betreurd, ging de eerste ster, welke aan Duitschland en Nederland zooveel licht had geschonken, onder; maar het licht flikkerde later weder op in den geest van eenen Melanchton, om die hervorming te helpen daarstellen, welke gelijk de zon het geheele aardrijk verlichten zoude.

Dank en eere worde Agricola, voor zijne pogingen ter bevordering van waarheid en verlichting, toegebracht. — Hij kon aan het einde van zijne korte, maar roemrijke loopbaan met volle gerustheid zeggen: „Vader, in uwe handen beveel ik mijn werk!” En wij kunnen, op hem en zijnen vriend starende, den dichter nazeggen:

„Hervorming! uw onschatbre zegen
 „Wordt dankbaar door ons nagedacht,
 „En U, door wie wij haar verkregen,
 „De lof, o Godheid! toegebracht.
 „De leer uws Zoons, het licht der aarde,
 „Die 't mensdome al zijn heil belooft,
 „Was diep ontzonken in haar waarde,
 „En van haar hemelglans beroofd.”

En verder:

„Toen nam 't gezond verstand zijn regten;
 „De rede haar geschonden eer;
 „Men durfde 't groote pleit beslechten,
 „En 't mensdome vond zijn waarde weêr!

„Dat wij de weldaad diep gevoelen;
 „En, duurzaam aan Gods gunst verplicht,
 „Nooit voor de leer zijns Zoons verkoelen,
 „Maar ons verheugen in het licht.

„Dat wij 't kleenood getrouw bewaren,
 „Eens door het waardigst voorgeslacht,
 „Na zooveel nooden en gevaren,
 „Voor stroomen bloeds ons aangebragt!”

XIV. PIETER ADRIAANSZOOM VAN DER WERF.

Daar de kloekhartige van der Werf reeds in de scholen aan onze kinderen wordt voorgesteld als de held, die in het beleg van Leyden door de Spanjaarden, nit hoofde zijner onversaagdheid en edele zelfopoffering, zoozeer uitblonk, is hij daardoor aan velen bekend. Maar minder weet men, dat zijn geheele leven eene aaneenschakeling van vaderlandslievende bedrijven, en geheel gewijd aan de bevordering van het heil des lands was. Hij trotseerde immers ballingschap en dood, om het groote doel, de afwerping van Spanjes juk, te bevorderen; hij offerde daarvoor een gedeelte zijner bezittingen op. Dubbel waardig is hij dus, eene plaats in onze verzameling te vervullen; dubbel waardig is hij, dat zijne nagedachtenis bij ons verlevendigd, zijn voorbeeld ons ter navolging voorgesteld worde.

Onze van der Werf, door sommigen ook Vermeer genoemd, werd in het jaar 1529 te Leyden geboren. Nog nauwelijks acht jaren oud verloor hij zijnen vader op eene wreede wijze. Toen deze zich namelijk naar Haarlem begeven had om de Doopsgezinde gemeente aldaar, waarvoor hij te Leyden ook dikwijls als *vermaner* optrad, te leeren en te stichten, werd hij daar gegrepen en om de aankleving van de gevoelens der Doopsgezinden onthalsd. — Van Pieters vroegere lotgevallen vinden wij in de geschiedenis weinig vermeld. Het schijnt, dat hij het vaderlijk bedrijf van zeemtouwer heeft uitgeoefend: want men vindt hem ook wel onder dien naam genoemd, terwijl men beweert, dat de naam van van der Werf ontsproot van

de groote werf, bij het huis gelegen, waarop gemeld bedrijf werd uitgeoefend.

In 1568, toen de wreede Alva alle onroomschen te vuur en te zwaard vervolgde, ontweek hij de woede des dwingelands en vlugtte naar Embden, toenmaals de algemeene verzamelplaats der vervolgte of verdrevene Nederlanders. In de maand Junij van dat jaar begaf hij zich echter reeds weder in stilte naar Holland, om te trachten der goede zaak van dienst te zijn. Toen hij echter, ten gevolge van den mislukten aanslag van prins Willem en diens legeraan den kant van de Maas, hier geen nut konde stichten, terwijl hij inmiddels, bij vonnis van den bloedraad van den 31 Augustus 1568, uit deze landen gebannen was en zijne goederen waren verbeurd verklaard, begaf hij zich naar Dillenburg bij den prins. Deze had reeds van zijne bemoeijingen gehoord en kreeg bij de nadere kennis-making zooveel vertrouwen in hem, dat hij hem opdroeg, in Holland onderscheidene zaken voor hem te verrigten, gelden ten dienste der gemeene zaak te verzamelen, en de regenten van vele Hollandsche plaatsen, die overal buiten 's lands verspreid waren, naar Dillenburg te noodigen, om over den toestand des lands te raadplegen. Hier werden inmiddels wapenen verzameld en hij bleef met ettelijke andere uitgewekenen borg voor eene aanmerkelijke som, welke daartoe werd besteed. In het jaar 1579 vestigde hij zich te Wezel, waar hij in het huis, dat hij met zijnen broeder Nicolaas bewoonde, steeds huisvesting en onderstand verleende aan allen, die zich naar den prins begaven, om over 's lands zaken te spreken, zonder voor al zijne uitschotten ooit eenige vergoeding te ontvangen. Toen de meeste Hollandsche steden den vorst als stadhouder hadden aangenomen, ontving hij van dezen de opdracht, om overal de goede zaak te bevorderen, wordende in zijnen lastbrief vermeld, dat men met hem even vrij over alles konde beraadslagen of de groote Willem zelf tegenwoordig ware. Voorwaar een blijk van vertrouwen, dat deze voorzigtige vorst niet ligt aan iemand verleende.

Nog breedvoeriger en vrijer was de instructie, welke hem werd verleend, toen hij het waagde Holland zelve te bezoeken en daar de belangen van prins Willem te bevorderen. Niet overal slaagde hij naar wensch. De Spanjaarden, nog door het geheele land verspreid,

loerden op hem, en meermalen liep hij gevaar het leven te verliezen. Zoo ging het hem onder anderen in een gevecht bij de Zandpoort, in de nabijheid van Delft, waar hij zich slechts door eene overhaaste vlugt naar Alkmaar kon redden. Ook te Leyden liep hij groot gevaar, daar de muitende soldaten hem het geld wilden afhandig maken, dat hij met zooveel levensgevaar uit de handen der Spanjaarden had gered. Door moed, wijs beleid en kloekhartigheid kwam hij echter alles te boven, bragt dat geld behouden over en was de oorzaak, dat het leger, hetwelk zich reeds ginds en derwaarts begon te verstrooijen, weder bijeen werd gebragt. Op den 17 Mei 1573 werd hij burgemeester te Leyden. Bekend is het, dat hij, reeds in November voorzittend burgemeester geworden, in de beide belegeringen door de Spanjaarden, zoowel in 1573 als 1574, de gewigtigste diensten bewees; dat hij alles deed om den moed bij de benarde burgerij stand te doen houden; dat hij door zijne heldhaftigheid eenen oproerigen hoop deed afdeinzen, terwijl hij hun zijn ligchaam tot spijs aanbood; dat hij zijnen ambtgenooten dikwijls eenen riem onder het hart stak en de te ver gedrevene drift beteugelde. Te dikwijls is dit beschreven om er hier nog over uit te weiden. Aan Leydens behoud hing het heil des lands. Met eerbied worde dus zijn naam door elk genoemd; de titel van *burger-vader*, hem door zijne stadgenooten toegekend, kwam hem met het volste regt toe; en het gedenkteeken, voor hem in de Hooglandsche kerk opgerigt, was slechts eene geringe hulde aan zijne verdiensten.

Met dat al was van der Werf geen vorstenvleijer: want toen de prins, op den 14 October 1574, tegen de regten en privilegiën der stad, verandering in de regering wilde maken, verzette hij zich met alle magt daartegen en gaf nog in lateren leeftijd een geschrift uit, waarin hij het gedrag des vorsten bij deze gelegenheid ten uiterste laakte. Hoe weinig dit geschil hem echter in de gunst des prinsen deed dalen, blijkt daaruit, dat hij, op den 13 November 1574, tot commissaris-generaal der vivres voor het krijgsvolk werd benoemd. Hij bekleedde dezen post slechts twee jaren; maar werd steeds tot gewigtige betrekkingen zoo van staats- als stadswege gebruikt. Zoo vinden wij onder anderen aangeteekend, dat hij tien malen burge-

meester en vier malen schepen in zijne geboortestad is geweest. Tot sommige ambten moest hij als het ware gedwongen worden. Men vindt dit aangeteekend bij zijne benoeming tot lid van het collegie van gecommiteerde raden, in 1585 opgerigt, welken post hij schoorvoetende aannam. „Een bewijs,” zegt een zijner levensbeschrijvers, „dat de kundigste en eerlijkste lieden de zwaarwigtigste posten „minder najagen, dan anderen wel eens gewoon zijn te doen; doch „dat aan de eerste nu en dan belangrijke ambten als opgedrongen „worden, omdat men zich op hunne beproefde kunde, langdurige „ondervinding en onbaatzuchtige trouw volkomen durft verlaten.”

Dat hij na den dood van prins Willem I niet vergeten werd, blijkt uit zijne benoeming als gedeputeerde te velde in 1587, ten einde den jeugdigen Maurits met raad en daad in diens eersten veldtogt bij te staan. Het doel van dien togt was: om alle dorpen, plaatsen en huizen, zoo in Brabant als elders ten platten lande, onder het gebied des vijands gelegen, te verwoesten en te verbranden, alsmede om alle akkergereedschappen weg te nemen. En om zulks „met de daad en zonder eenige veinzerij of toegeeflijkheid „te doen” achtte men van der Werf den regten man.

Zoo leefde, zoo werkte onze held tot hij zijn 75ste jaar bereikte. Eenigen tijd voor zijnen dood verklaarde hij: „dat hij ghereefschap „maecte gezond synde van herte, dan wat traech op de gange, om „wt deeser werlt te scheyden, als 't God belieffde.” En dit werd vervuld op den 5 Januarij 1604, toen hij na een moetevol leven in het land der ruste overging. Hij, zoo iemand, deed den Leydenaren deze lofspraak van den dichter Helmers verwerven:

„Maar (Nederlanders! voelt uw adel) 't was meer groot,
 „Toen Leydens burgerschaar, ten prooi aan hongersnood,
 „Besloot, niet om den dood voor 't vaderland te lijden,
 „Maar om voor 't vaderland tot aan den dood te strijden.
 „Tot schimmen uitgeteerd, weêrstonde elk op den wal
 „Den honger, list, verraad, en Rome en 't heelal!
 „En liever eigen vleesch ten gorgel ingedreven,
 „Dan zich der Spaanschen wraak ten wissel buit te geven.”

XV. H E N D R I K
E N
G E R L A C H V A N D E R C A P E L L E N.

Onder die aanzienlijke geslachten, welke, van de vroegste tijden af tot heden, in de geschiedrollen des vaderlands en van Gelderland in het bijzonder, met luister schitteren, bekleedt de familie der van der Capellens eene eervolle plaats. — Alvorens over te gaan tot hen, die wij tot de helden der volgende schets hebben uitgekozen, zal het niet ondienstig zijn eenigermate den oorsprong van bovengenoemd geslacht te vermelden.

De van der Capellens waren oorspronkelijk uit Frankrijk en Italië en zetteden zich, naar men meent, omstreeks het jaar 1200 het eerst in Nederland en het naburig Kleve neder. Voornamelijk vinden wij hen in de Betuwe en het graafschap Zutphen gevestigd, waar zij aanzienlijke goederen bezaten. Men vindt hen als ridders en leenpligtigen steeds in het gevolg der Geldersche hertogen, die hen meermalen „goeden vriend” noemden en vele voorregten vergunden. De voornaamste goederen, die door hen bezeten en ter leen ontvangen werden, waren de Havezaten Boedelhof, den Dam en Rijsselt nabij Zutphen, terwijl de meeste der vroegere edelen van dezen stam de burgemeesterlijke waardigheid binnen die stad bekleedden. Te wijldloopig zoude het zijn bij ieder lid van dezen stam, dat zich min of meer onderscheidde, stil te staan, en wij willen ons dus alleen

tot Hendrik van der Capellen en zijnen voortreffelijken zoon bepalen.

Onze Hendrik van der Capellen werd, omstreeks het jaar 1516, binnen de stad Zutphen geboren. Zijne twee broeders, Johan en Gerlach, stierven beiden jong en onehuwd. Zijne zuster Geertruid huwde met Thomas van Boerlo, burgemeester van Zutphen. Na de zorgvuldigste opvoeding te hebben genoten en zijne kundigheden door reizen te hebben vermeerderd, werd hij, in 1533, beleend met het erfgoed Rijsselt, en men benoemde hem, in 1542, in den ouderdom van 26 jaren, na den dood van zijnen ouderen broeder Johan, tot burgemeester zijner geboorteplaats. Men hoore, hoe de Zutphensche conrector C. Gakelius zijnen lof verkondigt in een Latijnsch geschrift: „Jonkheer Hendrik van der Capellen tot Rijsselt is veertig jaren lang burgemeester van Zutphen geweest, en trad alzoo in de voetstappen van zijnen waardigen vader en andere voorouders, die steeds in eer en achting bij de hertogen van Gelder stonden. Hij was een voorstander van zijn vaderland. Ingelicht door regte kennis van Gods woord, verliet hij reeds vroeg de Roomsche Katholyke Kerk en deed belijdenis van de Hervormde eeredienst. Reeds aanstonds was hij ijverig werkzaam om deze leer in de stad en de omstreken uit te breiden. Daarbij trachtte hij overal de dwingelandij en onderdrukking der vrijheid en privilegiën van den koning van Spanje tegenstand te bieden. Hij vreesde in geenen deele dien magtigen monarch, noch de tegenkantingen van eenige zijner ambtgenooten in den raad, die de zijde van Spanje hielden, toen de stad aan alle kanten van den vijand was omringd. Door zijne bewerking en die van eenige leden van de ridderschap, deed hij in de stad en het graafschap de Unie van Utrecht aannemen en de Hervormde Godsdienst openlijk voortzetten. Uit vrees voor de Spanjaarden waren alle regeringsleden uit de stad gevloeden; maar hij bleef en zette de zaken *alleen* voort. Toen zij op zijne gedane uitnoodiging weigerden terug te komen en de gewone dag der *keure* daar was, bevond hij zich in de noodzakelijkheid nieuwe schepenen te doen verkiezen, doch bewerkte dat die keus viel op oude en voorname burgers van het nieuwe geloof. De burgercompagniën bragt hij onder één hoofd en nam

„krijgsvolk in de stad, ten einde de rust van binnen te handhaven en geweld van buiten te kunnen afslaan. Spanjes koning, hierover gebelgd, liet al zijne goederen verbeurdverklaren; en toen de Spanjaarden onder Tassis, in 1583, weder meester van de stad werden, toonden zij hunnen haat op de laaghartigste wijze. Langen tijd werd er ernstig beraadslaagd om zijn doode ligehaam, hetwelk nog naauwelijks in den schoot der aarde rustte, weder op te graven en hetzelfde op allerlei wijze te mishandelen. Dit werd door zijne menigvuldige vrienden wel belet, maar zij konden niet verhinderen, dat zijne heerlijke woning geheel werd vernield; dat zijne nagedachtenis verguisd en zijner familie alle mogelijke smaad werd aangedaan.”

Tot dusver Gakelius. Wij moeten er echter nog bijvoegen, dat hij en zijne bloedverwanten Johan en Evert van der Capellen tot Rijsselt en Gerrit van der Capellen tot den Dam, de eerste waren, die in 1576 de acte van wederstand tegen Spanjes geweldenarij ondertekenden.

Bij zijne twee vrouwen Judith Slindewater en Anna van Karvenheim, weduwe van Hendrik van Padevort, had hij zes kinderen. — Onnoodig zal het zijn, na het reeds vermelde, nog verder in zijnen lof uit te weiden. Wij willen dus alleen aanvoeren, dat hij op den 26 October 1582, in den ouderdom van 66 jaren, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Men vergunne mij nog het grafscript, dat voor hem werd vervaardigd, doch nimmer is geplaatst geworden, mede te deelen.

„Toen van der Capellen stierf, weende het onderwijs, treurde het volk en was het raadhuis en de pleitzaal in den diepsten rouw gedompeld. — En met regt: niemand is nuttiger voor zijne stad, nuttiger voor het algemeen geweest. Mogt hij in zijne zonen herleven en dus gelijk een phenix als uit stof en asche herrijzen, opdat vernieuwde, jeugdige krachten de vroegere overtreffen, en voor bestuur en regt werkzaam zijn. — Maar waartoe de dooden te beweenen en hun de geruste sluimering te misgunnen? — Van der Capellen leve en blijve leven in aller harten!”

Nog grootere verdiensten ten opzichte van het land en de stad zijner inwoning had jonkheer Gerlach van der Capellen, in het

jaar 1543, hoogstwaarschijnlijk in Zutphen, of op het naburige landgoed Rijsselt, geboren. Reeds vroeg ontwikkelde zich zijn heerlijke aanleg. Geen wonder, dat de kundige vader al het mogelijke deed om dien aanleg te volmaken, en hem de zorgvuldigste opvoeding ten deele viel. Tot jongelingsjaren gevorderd en ongaarne zijn zoon onder den invloed der leeraars te Leuven, toenmaals de eenige hoogeschool in ons land, ziende, werd deze naar Keulen gezonden en oefende zich daar ijverig in de regtsgeleerdheid; hij meende echter hier nog geen vorderingen genoeg te kunnen maken en reisde dus naar Bourges in Frankrijk, waar de beroemde Cajenius te dien tijde met zooveel roem onderwees. Van daar begaf hij zich ter voldoening van zijnen weetlust naar de hoogescholen van Heidelberg en Bazel, om zijne geleerde vorming te volmaken en bij de kennis der regten ook die der godgeleerdheid te voegen. Om tot de kern dier laatste wetenschap meer en meer door te dringen, bezocht hij ook Genève, waar de edele Beza toen met zoo veel vrucht die wetenschap onderwees. Hier zijn verblijf houdende, werd hij eensklaps in zijn plan gehinderd, door het bevel van den wreeden Alva, hetwelk alle Nederlanders dwong geen hoogescholen dan die te Rome te bezoeken. Van der Capellen meende toenmaals aan dat bevel te moeten gehoorzamen en begaf zich dus derwaarts. Op zijne reis bezocht hij tevens alle Italiaansche plaatsen, waar kundigheden te verzamelen waren, waar men aan de uitbreiding van het rijk der wetenschappen of kunsten werkzaam was. Te Rome vertoefde hij een' geruimen tijd en oefende zich daar in alles, wat hij voor zijne bestemming vermeende te moeten leeren. Maar hier, in den zetel der Christenheid, zag hij ook hoe verregaand het zedebederf was doorgedrongen onder priesters en leeken, en hij werd meer en meer in zijn voornemen versterkt, om met al zijne krachten het werk der hervorming in zijn vaderland te bevorderen. Gedurende deze zijne uitlandigheid moet Zutphen dat rampzalige lot hebben ondergaan, hetwelk met zulke zwarte trekken in onze geschiedrollen is vermeld; toen moeten daar die schanddaden zijn geschied, waarvan de menschheid gruwet; toen werden moord en brand in de ongelukkige stad gepleegd, de burgers paarswijze aaneen gebonden in den IJssel geworpen, en werd dezelve aan vier hoeken in den brand gestoken.

Eene edele verontwaardiging maakte zich van zijne ziel meester; hij besloot zijne krachten aan het vaderland en zijne geboortestad te wijden, zwoer den Spanjaard wraak en hield dien eed. Hij begaf zich dus naar de Nederlanden, kwam te Delft en bood prins Willem I zijne diensten aan. Wij vinden hem in 1578, toen Zutphen zoo het schijnt weder door den vijand was verlaten, aan het hoofd der gewapende burgerij. Hier verhinderde hij niet alleen de nieuwe aanslagen des Spanjaards; maar trok ook aan het hoofd der Zutphensche en Deventersche burgers naar Deutekom, hetwelk door den Spaanschen veldheer Maarten Schenk werd belegerd. Van eenige krijgsknechten gevolgd viel hij den vijand zoo onverhoeds op het lijf, dat hij hem noodzaakte het beleg op te breken en met schande de vlugt te nemen. Inmiddels was hij den 23 October 1575 in den echt getreden met Margaretha Schimmelpenninck van der Oye tot den Engelenburg, die hem zes kinderen schonk en hem acht jaren overleefde. Toen hij in 1580 zag, dat de stad Zutphen alleen door den moed der burgers op den duur aan Spanjes magt geen' wederstand zoude kunnen bieden, ried hij zijnen vader en de andere leden der regering om toch bij tijds de noodige bezetting in te nemen. Maar bespeurende, dat de meeste regenten liever de stad verlieten dan in zijne maatregelen en die zijns vaders te treden, meende hij hier geen nut meer te kunnen stichten en begaf zich ter bevordering der goede zaak naar elders. Zoo vinden wij hem in 1580 als afgevaardigde der Zutphensche ridderschap te Utrecht, waar men beraadslaagde over de nadere bevestiging der Noordelijke gewesten, terwijl men een jaar later Filips afzwoer en den grondslag legde van dat gebouw, waarop ons vaderland twee eeuwen zoo glansrijk rustte. Teruggekeerd zijnde werd hij naar Kampen afgezonden, waar eene vergadering was belegd om te beraadslagen over de middelen, die er moesten worden aangewend, ten einde de nadeelige gevolgen te verhinderen, welke er door het schandelijk verraad van Rennenberg konden ontstaan. Hij verhief hier zijne stem om de steden te waarschuwen, toch vooral op hunne hoede te zijn en op de pogingen van den verrader een wakend oog te houden. — Door zijne bewerking werden twee regimenten voetvolk binnen Steenwijk gelegd, en de Staten, op zijne menigvuldige verzoeken gunstig acht slaande,

zorgden, dat hij eenig geld en buskruid bekwam, hetwelk hij, terwijl de Spanjaarden die stad belegerden, door Norrits, den bevelhebber van eene Engelsche hulpbende, in de stad wist te krijgen. Toen Hattem door verraad in handen van Parma was gevallen, gelukte den vijand echter de bemagtiging van het slot niet. Onverwijd stelde van der Capellen zich dus aan het hoofd van vijf vendels burgers uit de steden Kampen, Deventer, Harderwijk en Elburg en heroverde de stad, terwijl de bezetting van het slot aldus de handen vrij kreeg. Van hier wendde hij zich naar de steden en sterkten des graafschaps Zutphen en voorzag dezelve van voorraad en bezetting. Hoe gelukkig zoude het voor zijne vaderstad zijn geweest, indien deze ook naar zijnen goeden raad had geluisterd. Maar helaas! hier heerschten verdeeldheid en zorgeloosheid, zelfs verraad in eene ruime mate. Men sloeg dus dezen goeden raad in den wind en — Tassis kwam, zag en overwon de stad. — Volgens het geschiedverhaal gebeurde dit in dezer voege:

„Een soldaat, uit Zutphen ontvloten, openbaarde hem de gesteldheid der stad en bood zich aan als gids voor den togt. In allerijl verzamelt Tassis het noodige voet- en paardvolk en komt voor de stad. Hij verbergt zijne meeste benden dicht bij de Nieuwstadspoort en slaat zich met de andere neder bij het gemetselde Rondeel, ter plaatse waar nu het Burgerweeshuis staat, hetwelk, naar het zeggen van den gids, onbewaakt was. Weldra overtuigt men zich van de waarheid hiervan, door het werpen van eenige steenen, hetgeen onopgemerkt bleef. De bevelhebber liet dus dertig man het Rondeel beklimmen en zich in het wachthuis verschuilen, totdat de poort zoude worden geopend. Toen men dit bewerkstelligde kwamen de aanvallers uit hunne schuilplaats te voorschijn, overrompelden de wacht aan de poort en namen het wachthuis in. Dadelijk rukt Tassis met zijne ruiters de stad binnen, door het voetvolk gevolgd wordende. Vele schermselingsen hadden er plaats en menig burger en soldaat werd gekwetst; maar de meesten namen de vlugt, en lieten de stad aan de woede des krijgsmans over. Deze hielden hier vervolgens zoo bitter huis, dat bijna een derde gedeelte der stad verwoest werd en dezelve zoo ontvolkt was, dat Parma eindelijk eene algemeene vergiffenis moest laten afkondigen om haar niet in eenen puinhoop te doen verkeeren.”

Toen hadden die tooneelen plaats, waarbij de woning der Capellen geheel verwoest werd en het lijk van Hendrik van der Capellen, een jaar te voren overleden, aan de schandelijkste verguizingen zoude zijn blootgesteld, indien men den vijand niet had verbeden. — Van dien zoen of vergiffenis was echter onze Gerlach uitgesloten, „als zijnde geweest, tijdens de laatste troebelen, hopman der burgerij.”

Men vindt Gerlach in 1586 als afgevaardigde te Amsterdam, om over de zeezaken te handelen. Hier ontdekte hij Leycesterslinksche streken en verzette zich daartegen, de vrijheid en voorregten des lands met alle magt handhavende.

In 1587 werd hij met Johan van Arnhem afgezonden naar Zeeland, om de lagen van den Engelschen landvoogd te dwarsboomen en de kleinmoedigen een' riem onder het hart te steken. — Niettegenstaande de predikanten veelmaals de zijde des landvoogds hielden en de gemeente tot zijne belangen overhaalden, gelukte deze zending, waar zooveel gevaar aan verknocht was en zooveel overredingskracht toe vereischt werd, boven verwachting, en hij droeg den roem weg van hier, zoo ergens, in zijne grootheid te hebben geschitterd.

Inmiddels begonnen de zaken des lands, in 1591, eene betere gedaante te krijgen. Prins Maurits besloot dus een' aanslag te beproeven op de steden en forten, die langs den IJssel nog door de Spanjaarden bezet waren, en deze door list of geweld aan der Staten zijde te brengen. Om dit met te meer kans op eenen goeden uitslag te bewerkstelligen vond men goed, hem eenen raad toe te voegen en van der Capellen tot lid hiervan te benoemen. Geen wonder, dat hij dadelijk ried eenen aanval op Zutphen te wagen; maar alvorens dit te doen moest de schans op de Veluwe bij die stad, uit welke den landman zooveel nadeel werd berokkend, worden overmeesterd. Eenige soldaten onder François Veere werden te dien einde afgezonden; maar spoedig ziende, dat hier met geweld weinig, met list veel te winnen was, besloot men tot het laatste, vermoede eenige soldaten als boeren en boerinnen, en zond deze met levensmiddelen naar de schans. De onergdenkende Spanjaard laat hen binnen; maar ijlings grijpen deze naar de onder de kleeren verborgene wapens, maken de wacht af, en de schans is ons.

Zeker dichter *) gewaagt hiervan, na vooraf eene beschrijving te hebben gegeven van de schans en de nadeelen door dezelve aan den landzaat berokkend, en na een paar Spaansche soldaten, die over karigheid in het rantsoen klagen, sprekende te hebben ingevoerd in dezer voege:

„ Stil! wat zien mijne oogen?
„ Zoo waar! een troep, die herwaarts komt?”

„ He! dat zijn boeren en boerinnen,”
„ Riep Pedro, „en met vleesch en brood,”
„ Victorie! wij zijn uit den nood!”
„ Komt nader, vrienden! rukt naar binnen!”
„ Zijn makker droeg 't den hopman voor,
„ Maar 't antwoord kon zijn maag niet wachten:
„ Hij liet de huislui met hun vrachten
„ Bereids het uiterst paalwerk door.

„ Vooraan verscheen een oude grijze,
„ Het vrouwtje waggelde op haar stok,
„ Die stak van uit den saaijen rok;
„ Zij sprak tot hem op zoete wijze:
„ Wel, koop nu! Maak u goede sier!
„ Gij schijnt mij toe wat eëls te kennen!
„ 'k Heb boter, eijers, ja, ook hennen!
„ Ei, kijk eens in den marktkorf hier!”

„ De Spanjaard bukt begeerig neder,
„ En nu geen vrouw, een reus rijst op;
„ Zijn bus verbrijzelt Pedro's kop . . .
„ Zoo halen we onze schansen weder,
„ „Gevloekten!” — buldert de soldaat,
„ Die huif en falie heeft versmeten;
„ Komt voorwaarts, mannen, dat zij 't weten
„ Hoe 't met de vogelboeren staat.”

*) De Heer A. W. SMALT, A. WZ.

„Dwars over 't lijk vloog men naar binnen,
 „Geen korven van victalie vol,
 „Nu speelden kolf en zwaard hun rol,
 „Die 't fort voor Maurits gingen winnen.
 „De Staatschen palmden grond aan grond
 „En klonken, wie zich roerde, in keten;
 „De Kastiljaan kwam duur te weten
 „Hoe 't met de vogelboeren stond.

„Van ver zag Zutphen 't zegevieren:
 „'t Zag meer, want als door tooverij,
 „Stoof Maurits 't kleine heir op zij
 „Met vanen rijk aan musketieren.
 „Zijn voerspits had het feit bestaan:
 „Nu was hem de IJsselweg ontsloten:
 „Nu bouwde hij een brug van booten:
 „Nu rende hij ter Vischpoort aan.

„Met siddding staarden de tyrannen
 „Der weerloosheid op 't naadrend wee,
 „Kartouwen onder 't ruw hoezee
 „Vooruitgesleept door varensmannen,
 „Niet lang 't geschut spuwt woest verderf;
 „De poort verlaat haar fondamenten:
 „Niet lang Oranje ruilt zijn tenten
 „Voor 's Gravenhof *) en kloosterwerf.

En zoo als de dichter het hier beschrijft had het werkelijk plaats. Na het innemen der schans ried onze held den prins ijlings-op de stad los te gaan, zoodat Maurits reeds den volgenden dag voor dezelve was. Men was hier slecht voorzien en de bezetting gering. Dus beschoot men ze, eischte ze op, en zij werd op den 30 Mei 1591 overgegeven. De bezetting bedong vrijen uittogt. Door de bewerking van van der Capellen behield de burgerij hare privilegiën en de vrije keus der magistraat. Vervolgens namen hij en de kan-

*) Een plein binnen Zutphen, waar het hof der graven voormaals stond.

selier Leoninus de nieuwe regering op last der Staten en van Prins Maurits in den eed.

Geen wonder, dat eene burgerij, die zooveel aan hem verplicht was, ernstig dacht hem een bewijs van derzelve dankbaarheid te geven. De heerlijke woning, het erfdeel zijner vaderen, stond geheel verwoest, zijne goederen waren verbeurd verklaard en hij had veel schade geleden aan inkomsten en renten. Men bood hem dus eenige geestelijke gebouwen, met name het klooster Rondeel, waar zijne zuster Geertruid nog in 1603 kloosterjuffer was, in eigendom aan; maar nu toonde hij, dat zijne liefde voor het vaderland zonder baatzucht was. Hij weigerde dit aanbod, zeggende genoegzame middelen van bestaan te hebben, ja verbood zelfs zijnen kinderen in latere dagen ooit deze gift aan te nemen. Welk een edel, welk een voortreffelijk karakter! Hoe weinigen zouden in zulk een geval zoo handelen.

Na de verovering van Zutphen was prins Maurits voornemens dadelijk op Friesland los te gaan en dat gewest weder geheel aan den Staat te brengen; maar van der Capellen gaf hem den raad, om toch vooral geene steden, door den vijand bezet, in den rug te laten, maar eerst Deventer te bemagtigen. Hij had daar behendig verstandhouding met de inwoners aangeknoopt, wist dus, dat in de stad groote oneenigheid tusschen den bevelhebber graaf Hendrik van den Berg en de burgerij heerschte, en het dus niet zeer moeilijk zoude zijn ook die vesting te bemagtigen. Oldenbarneveld ondersteunde zijne pogingen; en toen er twee voornamen vlugtelingen in 's prinsens leger werden gebragt, die alles wat onze Gerlach had aangevoerd volmondig bevestigden, sloeg de prins zijne tenten voor Deventer neder, opende een hevige vuur op de stad en had het geluk de onderneming zeer spoedig met den gewenschten uitslag bekrond te zien.

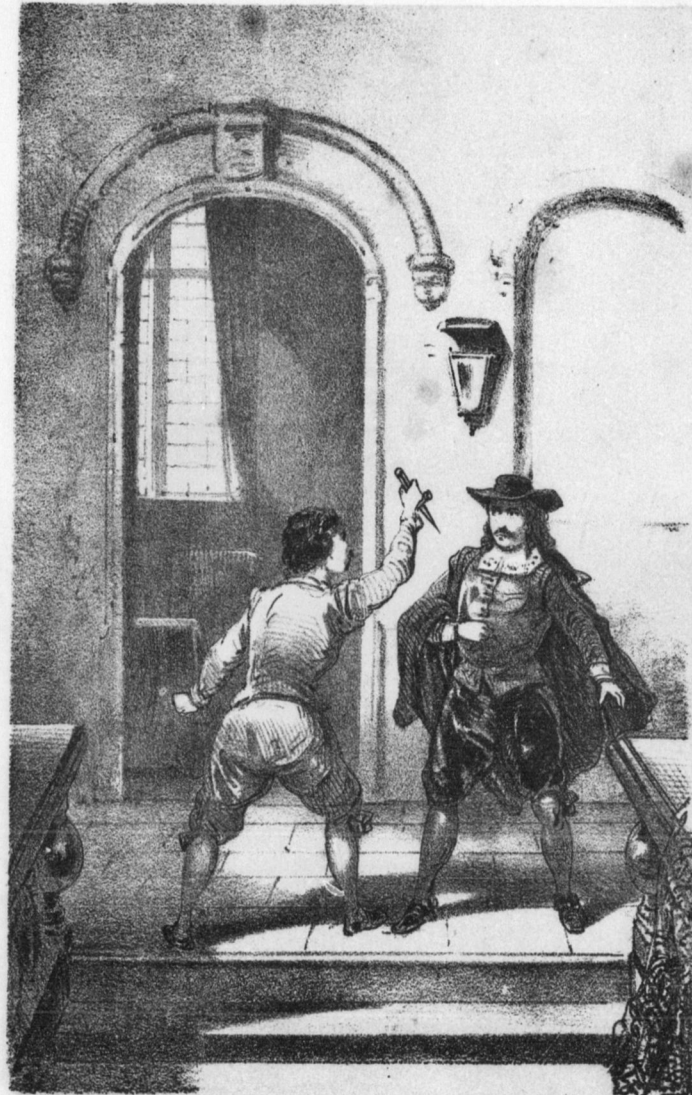
In 1592 vinden wij hem bij het leger, dat de schans Knotsenburg bij Nijmegen en andere forten, welke door Parma werden belegerd, trachtte te ontzetten; en ook hier vergezeld de overwinning onze vanen.

In dat zelfde jaar was hij tegenwoordig op den Gelderschen landdag te Arnhem. Men arbeidde hier ijverig om Bommel, hetwelk vroeger Geldersch was, maar sedert eenigen tijd tot Holland scheen

te behooren, onder Gelderland terug te brengen. Ter bereiking van dat doel benoemde men van der Capellen, Varick en een' burgemeester van ieder der drie hoofdsteden. Door kracht van redenen en veel beleid gelukte dit werk, en sinds dien tijd is Bommel steeds aan die provincie verbonden gebleven.

Het sterke Bredevoort, nog steeds in Spanje's handen, veroutruste de landlieden zeer. Capellen ried dus den overste van Dorth eenige krijgslieden met den noodigen voorraad derwaarts te zenden, de plaats te beschieten en zoo mogelijk in te nemen. De Spanjaarden verdedigden zich eerst hevig; maar ziende dat zij van allen toevoer verstoken waren en geen ontzet te wachten hadden, gaven zij eindelijk ook deze schans aan de Staatsche troepen over. Al deze gewigtige diensten, aan land en stad bewezen, hadden hem den haat der Spanjaarden en van kwalijkgezinde Nederlanders in eene ruime mate berokkend. Onderscheidene lagen werden zijn leven gelegd en eindelijk gelukte het een' hunner, die heimelijk in de stad was geslopen, om den edelen man, juist toen hij gereed stond om naar de Raadsvergadering te gaan, op eene verraderlijke wijze te overvallen en zoo gevaarlijk te wonden, dat hij voor dood nederviel. De Voorzienigheid had echter anders over hem besloten. Hoewel langzaam, genas hij van de gevaarlijke hem toebragte wonden en bevond zich na eenigen tijd weder in staat al zijne krachten aan de belangen des vaderlands te wijden. Dit deed hij dan nu ook in eene dubbele mate en was overal bij grooten en geringen zoo geacht en gezien, dat zijne benoeming tot kanselier van Gelderland, in 1616, bij iedereen de levendigste vreugde verwekte.

In deze betrekking vinden wij hem, in 1618, in het gevolg van prins Maurits, die naar Nijmegen toog, om die stad tot het houden van eene Nationale Synode over te halen. Van der Capellen ried den prins om toch vooral de regten en gezindheid der burgerij te eerbiedigen. Maar deze goede raad werd in den wind geslagen. De vorst veranderde, met vertreding van de privilegiën der stad, de regering derzelve op eene buitengewone wijze en bereikte daardoor wel zijn oogmerk, maar verbitterde de gemoederen op het zeerst, zoodat alleen de invloed en de gegronde achting, welke men den kanselier toedroeg, het uitbreken van oproer verhoedde.

"toen hij gereed stond om naar de Raadsvergadering te gaan."

Van der Capellen bekleedde het kanselierschap van Gelderland negen jaren lang met grooten roem en veel ijver. Hij overleefde al degenen, welke in Gelderland aan de grondlegging van het gemeenebest werkzaam waren geweest. Gedurende zijn geheele leven ijverde hij voor het behoud der vrijheid en van de godsdienst. Steeds ging hem het belang des Vaderlands meer dan zijn eigen ter harte; nimmer haakte hij naar roem of eere; nimmer trachtte hij zich of de zijnen door cenig aangeboden goed te verrijken, maar was steeds een toonbeeld van standvastigheid, vaderlandsliefde, onbaatzuchtigheid, werkzaamheid, slimheid en doorzigt, terwijl hij, tot loon van alles, bijna door de hand eens onverlaats was gestorven.

Maar, op zulk een langdurig, weldoorgebragt leven volgde een kalme dood. Hij overleed in 1625 te Arnhem in hoogen ouderdom. Zijn lijk werd naar Zutphen gevoerd, om in het voorouderlijk graf te worden bijgezet. Op het kleine koor achter het orgel is een eenvoudig gedenkteeken in den muur gemetseld, met een Latijnsch opschrift, hetwelk in onze taal aldus luidt :

„Voor godsvrucht en dapperheid.

„In het jaar na Christus geboorte, 1625.

Gerlach van der Capellen, gesproten uit aanzienlijke voorouders, was een geleerd, kundig en godvruchtig man. Hij legde zich op de kunsten en de veredeling van zijnen geest toe, bezoekende te dien einde Duitschland, Frankrijk en Italië, zoo vruchtbaar ook in krijgsdaden. Gedurende zijne laatste jaren bewees hij Gelderland, waar hij geboren werd, uitsluitend zijne diensten. Overal ging hij met eerlijkheid te werk, belette de onderdrukking, en trad alzoo in de voetstappen zijns wakkeren vaders. Hij stierf eindelijk na alle eereposten te hebben bekleed, als voorzitter van den hoogsten Raad, in den ouderdom van 82 jaren, na eene echtverbindtenis van 50 jaren. Zijn geest, die door arbeid zoo vermoeid was, gaf hij aan God over; zijn ligchaam liet hij achter in den schoot van den vaderlandschen grond, en — rouw, vermogen en roem aan zijne kinderen.

„Vaarwel, vreemdeling! en denk aan uwe sterfelijkheid!”

Men vergaane ons de lotgevallen van twee zijner zonen eenigermate te vermelden, dewijl op het gedenkteeken ook van kinderen gewag wordt gemaakt.

Zijn oudste zoon, Hendrik genaamd, was reeds vijf jaren voor zijns vaders dood, in 1620, tot burgemeester van Zutphen verkozen. Hij was heer van het landgoed Rijsselt, door zijnen vader in 1621 aan hem afgestaan. In 1630 werd hij door zijnen bloedverwant Hugo van der Capellen beleend met het riddergoed Esselt, in Kleefland, en had als zoodanig zitting in de ridderschap van dat hertogdom. Wij vinden hem in 1648, van wege onzen staat, als getuige bij den doop van een kind van den keurvorst van Brandenburg. Meermalen werd hij ter vergadering van de Staten-Generaal en den raad van State gecommiteerd en in vele gewigtige zaken en onderhandelingen gebruikt. Zoo werd hij onder anderen, in 1657, naar Munster gezonden, om als bemiddelaar te dienen tusschen de stad en den Bisschop, in de geschillen, die er onder hen ontstaan waren, en hij kweet zich van deze taak tot genoegen zijner lastgevers. Hij is in 1659 ongehuwd gestorven en te Zutphen begraven.

Capellens tweede zoon Alexander, door zijnen vader beleend met den huize Boedelhof, door aankoop heer van Merveld en, door zijn huwelijk met Emilia van Zuylen van Nyeveld, heer van Aartsbergen, studeerde te Leyden en werd door den hoogleeraar Vossius, in gedrukte geschriften, als een sieraad der hoogeschool geroemd, uit hoofde van zijne kunde in regtszaken, zucht voor geleerdheid en ongemeene ervarenheid in talen en wetenschappen. Na vele vreemde landen te hebben bezocht, en na een langdurig verblijf in Frankrijk, in ons land teruggekeerd, werd hij meermalen in onderscheidene aanzienlijke en gewigtige bezendingen gebruikt, vervaardigde gedenkschriften, door een zijner nazaten in het licht gegeven, en werd dikwijls afgezonden om de beraadslagingen bij te wonen van de generaliteits-rekenkamer, den raad van State en de Staten-Generaal. Ook bekleedde hij den post van regter van de stad en het ambt van Doesborgh. Op eene reis naar Aartsbergen, is hij den 8 Julij 1656 te Dordrecht overleden.

XVI. HENRICK VAN TILL.

Bij de twee voornoemde Geldesche regenten willen wij bovenvermelden van Till voegen, als hebbende ter zelve tijd als Hendrik van der Capellen de burgemeesterlijke waardigheid te Zutphen bekleed. Hij komt ons voor als een beminnaar van zijn vaderland, en was afgevaardigde van Gelderland, bij het sluiten der Unie van Brussel in 1577. Laat ons echter vooraf zien, wat men door die Unie te verstaan hebbe.

Reeds had de opstand tegen Spanje's gewelddadige handelingen langer dan elf jaren geduurd; reeds had er veel bloed gestroomd, waren steden verwoest en uitgemoord, de hoofden van Egmond, Hoorne en eene menigte edelen op het schavot gevallen, Alva met vloek en schande beladen naar Spanje teruggekeerd en had Requesens zijne moeitelijke loopbaan geëindigd. Prins Willem van Oranje had langen tijd met twee provinciën de overmagt van Spanje getrotseerd en grooten invloed op de zuidelijke gewesten verkregen. Onder deze omstandigheden kwam don Jan van Oostenrijk als landvoogd herwaarts. Vele Nederlandsche edelen en burgers wilden de door de wapenen verkregen voorregten handhaven, weigerden don Jan als landvoogd te erkennen, ten zij hij de besluiten bij de pacificatie van Gend genomen handhaafde, en de vreemde krijgsknechten den Nederlandschen bodem deed ruimen. — Om deze redenen werd, bij wijze van afgevaardigden uit de meeste gewesten, in 1577, te Brussel een nieuw verbond gesloten, ter handhaving van de vrijheid en ter verdediging des vaderlands. Men weet, dat die Unie

door de verdeeldheden tusschen Roomsch en Onroomsch zeer spoedig eindigde, en dat uit dien hoofde de noordelijke gewesten twee jaren later te Utrecht een nader verbond op hechtere grondslagen vestigden.

Om de sluiting van die Brusselsche Unie bij te wonen, zond de stad Zutphen haren burgemeester van Till af. Zijn lastbrief en die der andere heeren hield in, dat Gelderland, niettegenstaande de bekende armoede en het bederf der landen, gereed was voor drie maanden, of zoo veel langer als de nood zulks vorderde, 1000 paarden op de been te houden, mits de provincie dan met geene andere kosten wierde gedrukt; zij moesten ook aandringen op de handhaving van regt en gerechtigheid binnen het landschap zelve en bewerken, dat alle ambten en voorregten niet meer aan uitheemschen zouden worden gegeven. De afgevaardigden hebben zich uitnemend van hunne taak gekweten, ja van Till bewerkte dat de troepen, die binnen Zutphen lagen, van genoegzame soldij en kleeding werden voorzien en beraamde de maatregelen, dat zulks in het vervolg geregeld zoude kunnen geschieden, hoewel hij tevens van den landvoogd de verzekering ontving, dat dezelve den landzaat niet lang meer tot last zouden zijn. In eenen zekeren brief aan zijne lastgevers berigtte hij hun tevens, dat de andere voorwaarden nog niet zoo gaaf waren aangenomen, en dat men dus „hier met vrede of met eenen grooten krijg!” zulks zoude moeten verkrijgen. Bij een ander berigt vermeldt hij het stellig besluit van don Jan, ter verwijdering der krijgslieden, weidt uit over de bezwaren, die hij overal ontmoet, en vraagt dringend om geldelijke onderstand, opdat hij naar genoegen zijnen last mogte kunnen voleindigen en niet uit gebrek aan klinkende munt het werk te halver wege laten steken. Hij meldt hun tevens, dat de graaf van Bossu was afgevaardigd, om ook binnen Zutphen de krijgslieden te voldoen en hen naar elders te vervoeren, tevens aanradende, om toch vooral dat gunstige tijdstip zich ten nutte te maken, en zich niet tegen den aftogt te verzetten, omdat het naar zijne uitdrukking: „const was te Brussel „steeds geld te krijgen.” Hij waarschuwde, om toch eene eigene bezetting in te nemen en daartoe gewapende huislieden te bezigen. — Toen don Jan de afgevaardigden uit Brussel naar Marche en Famine had bescheiden, om daar verder over alle punten, en voornamelijk

over het geheele verlaten van den Nederlandschen bodem, te beeraadslagen, zag onze van Till daar eene donkere toekomst te gevoelt. Hij achtte echter niets te dierbaar om getrouw aan eed en plicht te zijn en gebruikte deze gedenkwaardige woorden: „God wil schieken, „dat het daar geen Parijsch werk worde, (daarmede doelde hij op den vreeselijken aldaar plaats gehad hebbenden St. Bartholomeus moord) „die van Brussel zijn der niet mede tevreden. Hoe ook wij „te moede zijn is God bekend; maar zoet is het voor het vaderland „te sterven; ik ben daartoe bereid, en kom ik niet terug, zoo zult „gij toch nog wel eene zielmis voor mij willen laten doen.”

Hij toonde er door, dat hij een Nederlander van den echten stempel was, die voor het vaderland alles, ja zelfs zijn leven veil had. Hij mogt echter gelukkig zijne vaderstad weder bereiken, gelijk blijkt uit het zoo breedvoerig berigt, dat de Geldersche afgevaardigden den 15 Januarij 1577 aan de Staten van het gewest inleverden en waarvan hij voor den steller wordt gehouden.

Later vindt men zijn naam nergens meer in de geschiedenis van gewest of stad. De tijd van zijne geboorte of zijnen dood is ook niet vermeld; maar genoeg is het voor ons, zoo wij zijn voorbeeld in werkzaamheid en ijver navolgen en steeds even gehecht zijn als hij aan geboortegrond en vaderstad.

XVII. FILIPS WILLEM.

PRINS VAN ORANJE.

Zoo deze eerste zoon van den edelen grondlegger onzer onafhankelijkheid, Willem I, minder uitmunt door groote bekwaamheden of luisterrijke verrigtingen, verdient hij echter onze hulde, uithoofde van de reine goedheid zijns harten, die in al zijne daden uitblonk. In den waren zin des woords was hij toch een kind des ongeluks. In eenen teederen leeftijd werd hij beroofd van alles wat hem dierbaar was; hij werd opgeligt, naar een vreemd land gevoerd, onder een streng toezigt gesteld, naar bekrompene beginselen opgevoed en in zijne lichamelijke en zedelijke ontwikkeling belemmerd. Jaren lang bleef hij de speelbal van staatkundige listen, en vervolgens in eenen anderen werkkring getreden, moest hij van zijn vaderland en zijne bloedverwanten vele grieven ondervinden. Maar door dit alles werd zijn gemoed gelouterd, tot zachte aandoeningen gestemd en tot edele gewaarwordingen opgewekt. Een treffend bewijs, hoe tegenwoord den mensch tot hoogere volmaking vormt.

Hoe verschillend waren de lotgevallen van onzen vorst van die, welke men van hem bij zijne geboorte zoude hebben voorspeld. Welke lagchende beelden omzweefden zijne wieg! Hoe zal het gemoed van vader en moeder zich hebben gebaad in stil genoeg, bij het aanschouwen van een kind, de hoop van een luisterrijk geslacht, de erfgenaam van eenen hoogen rang en aanzienlijke schatten. Maar

de Heer des Heelals had het anders beschikt. Het kind der weelde mogt aanvankelijk op rozen rusten: eene legerstede van doornen was hetzelfde weldra bereid; geene schitterende loopbaan mogt het intreden; door stille deugd kon het alleen achting inboezemen en door geene aardse grootheid uitmunten.

Aan de hand der geschiedenis willen wij, op het voetspoor van den te vroeg ontslapenen hoogleeraar van Capellen, onderzoeken, of bovenstaande regelen op de lotgevallen van prins Willems eersten zoon kunnen worden toegepast.

Filips Willem van Oranje werd den 19 December 1554 op het kasteel van Buren geboren, en ontving zijn' tweeden doopnaam naar den toenmaligen prins van Spanje, den naderhand zoo bekenden Filips II. In den ouderdom van vijf jaren verloor hij reeds zijne moeder; een groot verlies voor ieder kind in het algemeen, maar voor dezen vorstentelg in het bijzonder, dewijl zijn vader, prins Willem, op zulk een hoog standpunt van verhevene werkzaamheden was geplaatst, dat hij zich minder kon beperken bij de huiselijke opvoeding van een kind. Dat hij echter steeds een wakend oog op hem hield, en zooveel de omstandigheden toelieten, hem overal in zijn gevolg medevoerde, getuigen de geschiedschrijvers dier dagen. — Dus werd de knaap in alle noodzakelijke kundigheden onderwezen en in de eerste jongelingsjaren, onder het toezigt van de bevoegdste leidslieden, naar de hoogeschool van Leuven gezonden.

Hier werd hij reeds spoedig, wegens zijn karakter, zijnen aaleg en zijne vlijt geprezen: hier won hij reeds in eenen jeugdigen leeftijd de achting en goedkeuring van allen die hem kenden; maar hoe wreed werd hij eerlang in zijnen voortgang gestuit, hoe deerlijk in de ontwikkeling zijner geestvermogens belemmerd!

De staatkundige gebeurtenissen noodzaakten zijn' vader het land te verlaten, en in Duitschland te beproeven, aan de bevordering onzer belangen werkzaam te zijn. Hij meende echter zijnen zoon veilig te Leuven te kunnen laten, steunende op de voorregten en de onschendbaarheid der vrijheden van eene hoogeschool, die door Filips zelve weinige jaren te voren waren bevestigd; daarbij wilde hij hem ongaarne blootstellen aan de ongemakken en bezwaren van het zwervend leven, dat hij te gemoet ging, en vermoedde ook

niet, dat een koning jegens iemand, wien hij zijnen naam had geschonken, op eene ouregtvaardige wijze zoude kunnen handelen. — Maar hoe bedroog zich de anders zoo scherpzinnige vader! Hoe toonde Filips hier zijne verkrachting van alle wetten, ja van alle zedelijk gevoel.

In het begin des jaars 1568 verscheen de woeste de Vargas te Leuven en eischte, uit naam van Filips en Alva, de uitlevering van den dertienjarigen jongeling. Groot was de ontsteltenis van de bestuurders en hoogleraren der universiteit. Zij begaven zich naar de Vargas, betoogden op eene betamelijke wijze, dat de koning de vrijheid der academie-burgers had gewaarborgd, de regten hunner inrigting had bezworen. Maar deze duwde hun toe: „Wij bekommeren ons niet over uwe privilegiën!” en liet den jongeling met geweld uit het midden zijner leermeesters en opzieners rukken, en onder gestrenge bewaring naar Antwerpen vervoeren, waar hij eenigen tijd onder de hoede van den graaf van Lodron kwam. Kort daarna werd besloten, hem naar Spanje tot den koning te zenden, en werden don Pedro de Toledo en Lope de Luxura, benevens twaalf kapiteinen en twaalf vaandrags, met deze taak belast.

In Spanje werden alle middelen aangewend, om de kennis, welke hij reeds had opgedaan, naar de denkbeelden van dat land te wijzigen, om alle vrije uitstortingen van zijnen geest te beteugelen, en deze toestand duurde acht en twintig der beste jaren zijns levens, en nog, gelijk wij later zien zullen, konde daardoor de voortreffelijke aanleg van zijn verstand en hart niet geheel worden verbasterd.

Wel is waar toonde de koning hem eenige onderscheiding, en werd hij aanvankelijk naar eene Spaansche hoogeschool gezonden; maar zijn toestand was daar gelijk aan dien eens gevangenen, dewijl niemand buiten de toestemming of het bijzijn der bewakers tot hem mogt naderen. Zoo tot eenzaamheid, als het ware, gedoemd, legde hij zich met de borst op de letteroefeningen toe; de Spaansche, Italiaansche en Duitsche talen waren hem spoedig eigen, het Latijn kende hij in den grond, de wijsbegeerte en geschiedenis waren zijne lievelings-studiën; maar vooral beminde hij de studie der godgeleerdheid naar den geest dier tijden en de grondbeginselen der kerk.

van Rome. Ook bleef hij tot het einde zijns levens een getrouw belijder van het Roomsche-Katholieke geloof.

Later hield hij gewoonlijk zijn verblijf te Madrid. Hier had hij wel eene zekere vrijheid, maar werd steeds zoo naauw gadeslagen, dat eene poging ter ontvlugting onmogelijk was. Zijne gewone verlustingen waren paardrijden en de jacht, terwijl hij zich met zijne bewakers meermalen met schaak- en kaartspel bezig hield. Men gaf hem een jaargeld van 7000 Gld.; maar dewijl hij eene groote neiging tot pracht en praal had, gebeurde het dikwijls, dat hij met hetzelfde niet rond kwam en dan veroorzaakte hem zulks veel verdriet.

Bij het klimmen zijner jaren vermeerderde de liefde voor zijnen vader, en de gedachte, zijn aanwezen verschuldigd te zijn aan eenen vorst, van wien geheel *Europa* met roem gewaagde, maakte spoedig een grondtrek van zijn karakter uit. Op zekeren dag veroorloofde zich een kapitein, die hem moest bewaken, eenige oneerbiedige uitdrukkingen nopens zijnen vader. De jongeling, wien eene driftige geardheid eigen was, kwam daardoor zoo buiten zich zelve, dat hij den krijgsman aanpakte en door het openstaande venster wierp, zoodat deze zijne onbezonnenheid met den dood moest bekoopen. Hoewel deze onvoorzigtige daad een' kreet in Spanje deed opgaan, meende koning Filips hier meer de bewustheid der kinderlijke liefde te moeten gehoorgeven, dan de gevoelens zijns volks, en liet, vooral toen de jeugdige Gabriël Osorio de ware toedragt der zaak blootlegde, als hebbende van het begin tot het eind dezelve bijgewoond, de daad zonder gevolg.

Deze Osorio genoot van dien tijd af de gunst van onzen prins, en was tot aan diens dood zijn vriend, terwijl hij bij den uitersten wil rijkelijk werd bedacht.

Dat er echter gedurende de gevangenschap, op de eene of andere wijze, eenige gemeenschap tusschen prins Willem I en zijn' zoon heeft plaats gehad, blijkt uit eenen brief, door onzen Filips Willem den 10 April 1577 uit Alcala geschreven, van dezen inhoud:

Mijnheer en Vader!

„Ik kan het genoeg en de vreugd, welke mijn hart smaakt,

„niet meer voor uwe Excellentie verbergen. Ik hoop haar eenmaal „bevrijd te zien van al die bemoeijingen, welke de krijg en de ellen- „de, daaruit ontstaande, met zich voeren en dat weldra vrede en „rust uw deel mogen zijn. Ik hoop eerlang het genot te mogen sma- „ken, u weder te zien, en u te bewijzen hoe lief ik u heb, hoe „krachtig mijne begeerte is u dienst te bewijzen; ja dit is mijn vurig- „ste wensch. Daar ik echter tot nu toe geene tijdingen van uwent- „wege heb ontvangen, hoe mij te gedragen, hoe te handelen, „moet ik te werk gaan gelijk ik tot dusverre deed. Totdat uwe „Excellentie mij daarvan verwittige, moet ik de gedragslijn volgen, „mij door koning Filips voorgeschreven. Ik hoop, dat God geve, „het weldra anders worde, dat Hij u den meesten voorspoed, een „lang leven schenke, en beveel mij in uwe gunst, terwijl ik blijf

Uw gehoorzame en liefhebbende Zoon
WILLEM VAN NASSAU.”

Hoe moest het hart van zulk eenen beminrenden zoon getroffen zijn, toen hij de tijding van den moord, aan den edelen vorst gepleegd, vernam, te meer daar deze moord door toedoen van zijne bewakers, door toedoen van Spanje's koning was volvoerd. Zijn geschiedschrijver de la Pise getuigt: „Van alle rampspoedige slagen „der fortuin, die hij gedurende zijn leven ondervond, verscheurde „hem geen zoodanig het hart als deze tijding”

Ware onze Filips Willem nu op vrije voeten geweest, dan had hij dadelijk zijne groote goederen, binnen onze landpalen gelegen, kunnen aanvaarden; maar dit werd hem belet, en dezelve bleven onder het beheer van de Staten dezer landen en prins Maurits, niettegenstaande zijne volle zuster Maria, gehuwd aan den graaf van Hohenlohe, vele pogingen aanwendde, om het beheer over dezelve te voeren. Niet beter ging het in het bewind over het prinsdom Oranje, waarover hem het gebied uitsluitend had moeten ten deel vallen. Hier had een zekere Blacons zich als bewindvoerder opgeworpen, in welke waardigheid hij door Maurits, die in naam zijns broeders het regentschap had aanvaard, werd bevestigd.

Eindelijk daagde voor onzen vorst de ure der verlossing. Op den

5 September 1595 teekende Filips II daarvan het besluit. Men schreef dit voornamelijk toe aan de bewerking van 's konings zoon en opvolger, die door zulk eene daad gunstig op de gemoederen des Nederlandschen volks wilde werken. Ook de Kardinaal Albertus van Oostenrijk, die bestemd was tot gemaal van Filips dochter en benoemd tot gouverneur-generaal der Nederlanden, had er dringend om verzoekt, dewijl hij meende eenen goeden indruk op de harten der Nederlanders te zullen maken, zoo hij den zoon van den geliefden Willem weder in hun midden terugvoerde, ja hij waande zelfs, dat het een krachtige spoorslag zoude kunnen zijn, om de nog in opstand zijnde gewesten onder de gehoorzaamheid van Spanje terug te brengen.

Op den 28 September aanvaardde onze prins werkelijk de reis herwaarts. Eene aanzienlijke scheepsmagt voerde hem en Albertus eerst naar Italië. Na eenigen tijd te Genua te hebben vertoefd, oordeelde de aartshertog, een gezantschap naar den paus te moeten zenden, om Frankrijks plannen bij dien kerkvoogd te dwarsboomen. Tot hoofd van hetzelfde verkoos hij onzen prins, een bewijs dus, niet ongunstig pleitende voor zijn verstand en zijne bekwaamheden; een bewijs, dat de natuurlijke aanleg wel onderdrukt, maar niet verbasterd wordt. Te Rome werd de onlangs nog zoo diep vernederde vorst met de grootste onderscheiding ontvangen, eene ontvangst, die men meende aan eenen telg van zulk een hooggeroemd geslacht ten volle verschuldigd te zijn. Uit Italië begaven zich de doorluchtige reizigers naar deze landen, kwamen den 29 Januarij 1596 te Luxemburg en deden den 11 Februarij daaraanvolgende den state-lijken intogt binnen Brussel.

De Staten dezer gewesten bevonden zich ten opzichte van onzen vorst in eenen moeilijken toestand. Aan den eenen kant vreesde men toch den indruk, welken zijne verschijning op het volk zoude kunnen uitoefenen; aan de andere zijde duchtte men om den dapperen Maurits, die reeds zooveel voor 's Lands welzijn had verrigt, en die zijne aankomst met leede oogen beschouwde, door eenige toenaadering te beleedigen. Men besloot dus hem alle ontzag en eerbied te betoonen, hem dadelijk eene som van f 10,000 uit zijne goederen toe te zenden, met eenen beleefden brief van gelukwensching;

maar hem tevens te verzoeken, zijn bezoek in deze gewesten tot eene meer voegzame gelegenheid uit te stellen. Deze maatregel, door de voorzigtigheid voorgeschreven, maakte echter eenen onaangamen indruk op den vorst, die zich zelven van geen kwaad oogmerk was bewust; maar hij toonde zijne edele geaardheid in eenen brief, na rijp beraad den 1 Februarij 1576 uit Luxemburg afgezonden, van dezen inhoud:

„Mijne Heeren!

„Ik bedank u hartelijk voor het aandeel, dat gij neemt in mijne „vrijheid en voor het goede aandenken, dat gij mij in uwe brieven „bewijst. Hoewel mij tot nog toe niet is toegelaten geworden u te „verwittigen van de goede genegenheid, die ik steeds te uwaarts „heb gekoesterd, heb ik altijd de vriendschap en goedwilligheid, „die gij mij in uwe brieven bewijst, verdiend. Het is nu, dat ik, „doormijne verlossing, wensch u de bewijzen er van te geven, zoowel „tot uw genoegen als profijt, zoodat gij geene reden tot klagten of „ontevredenheid zult hebben. Zoodra de tijd daar zal zijn, zal ik „toonon, dat mijne begeerte om u te dienen geen ijdele klank is, dat „ik niets vuriger wensch dan mijn rampspoedig vaderland tot den „ouden voorspoed terug te zien keeren. Ik zal dan niets ondernemen „zonder uwe goedkeuring of tegen uwen wil. Ik hoop dus ook, dat „niet aanhoudend door u eene dienst zal worden geweigerd, welke „alleen ten doel heeft, het ophouden van de vele ellenden, die u „teisteren, en het daarstellen van de rust en het geluk dezer landen, „hetwelk God zegene. Moge Hij, mijne heeren, al uwe goede be- „geerten bekroonen, waarna ik mij in uwe gunst aanbevele.”

In de maand April des jaars 1596 kreeg hij voor het eerst gelegenheid te toonen, dat het heldenbloed der Nassaus ook door zijne aderen vloeide. De aartshertog Albertus had het beleg geslagen om het sterke Calais. Hier stond onze Filips Willem met onbezweken moed in het heetst des strijds; drie Spaansche edelen werden door denzelfden kanonkogel, uit de stad gelost, aan zijne zijde gedood, en toen men hem aanried, eene meer veilige plaats te kiezen, was zijn antwoord: „Ik stam van een veel te edel huis af om vrees te voe-

„den voor den dood!” Zoo vinden wij hem ook, dapper strijdende, aan het hoofd van een gedeelte der Spaansche krijgsbenden bij Amiens, in September des volgenden jaars.

In October 1596 werd het hem eindelijk vergund, om te Kleef, op onzijdig grondgebied, zijne zuster Maria, die steeds te Buren woonde, te ontmoeten. Aandoenlijk was die zamenkomst. Zij hadden elkander van hunne kindschheid af niet gezien, ja hunne harten waren zoo ontroerd, dat geen van beiden in langen tijd een woord konde uiten. Zij bleven verscheidene dagen in gepaste vreugde en met ware broederlijke en zusterlijke liefde bijeen. 's Vorsten toestand was inmiddels geenszins aangenaam, want in zekere afhankelijkheid van den aartshertog levende, moest hij zich steeds naar de inzigten van Spanje voegen. En kon hij wel anders? Naar zijne bezittingen in Noord-Nederland was hem de toegang gesloten. Zijn prinsdom Oranje was door de Franschen, toen met Spanje in oorlog, bezet. Hem bleef dus niets anders over, dan met gelatenheid de toekomstige gebeurtenissen af te wachten en zich te bepalen binnen de grenzen eener strikte pligtsbetrachting.

Het gezegde prinsdom stond nog steeds onder het bewind van Blacons, van wien wij reeds vroeger gewaagden; het landje werd door hem als een oppermagtig gebied bestuurd, en noch de welsprekendheid van den grooten St. Adelgonde, noch de pogingen van eenen Brederode, die door Maurits derwaarts werden gezonden, om er eenige veranderingen ten voordeele des opperheers te bewerken, konden iets baten. Zij moesten onverrichter zake vertrekken.

Bij den vrede van Vervins tusschen Spanje en Frankrijk, werd onze vorst wel is waar bevestigd in het bezit van dit prinsdom; maar dewijl Blacons zich bij hem te Brussel verwoegde en hem de zaken naar zijne inzigten voorstelde, besloot de prins hem in den post van gouverneur te bevestigen, waardoor alles op denzelfden voet bleef.

Bij gelegenheid van het huwelijk des aartshertogs met de dochter van koning Filips II, vergezelde hem onze Filips Willem naar Spanje. Te Marseille gekomen, besloot hij eenen uitstap naar zijn prinsdom Oranje te doen. Hij komt aldaar, slechts door éenen edelman vergezeld, en wordt op eene plegtige wijze gehuldigd, verleent ver-

giffenis voor al het gebeurde en keert, na een verblijf van slechts vier dagen, naar den aartshertog terug. De tijd was echter te kort om eenige veranderingen te maken en de zaken in dat vorstendom anders te regelen, zoodat het geheele gebied nogmaals in handen van Blacons bleef.

In de Nederlanden teruggekeerd, bevond zich onze vorst tijdens den slag van Nieuwpoort, in 1600, in eenen benarden toestand. De geschiedenis vermeldt, dat hij gedurende denzelfden vurig bad, dat de zege aan de zijde der Nederlanders mogte blijven, dat hij vurig bad voor het levensbehoud zijner broeders Maurits en Frederik Hendrik. Men kent den uitslag van zaken, en niemand kan hem misduiden, dat hij zich over dezelve dankbaar verheugde, te meer daar, bij eene overwinning der Spanjaarden, zijn lot misschien een anderen keer had genomen. Hierna vindt men hem ijverig werkzaam, om zijne aanzienlijke goederen in Franche Comté, die door den oorlog deerlijk hadden geleden, in bezit te nemen en alles te regelen. Hij verspreidde hier geluk en zegen voor zoover de omstandigheden dit toelieten, en verliet het land niet voor dat alles op een vasten voet was gebracht.

Na deze verrigtingen sloeg onze vorst nogmaals zijne blikken naar het prinsdom Oranje. Hier regeerde de stoutmoedige Blacons nog steeds met eenen ijzeren scepter. De welgezinde onderdanen haakten dus naar de overkomst van hunnen heer, van wien zij alleen herstel van hunne rampen verwachtten. Daar hij echter, uithoofde van zijne vroegere lotgevallen, zich minder verliet op zijne kunst van de zaken tot een gewenscht einde te brengen, zond hij voorloopig twee zijner vertrouwelingen derwaarts; maar deze misten het doel en bragten nog meer wanorde in den zoo verwarden stand van zaken. Nu besloot Filips Willem zelf tot de overkomst, en had hij dit bedektelijk gedaan, had hij den gouverneur onverhoeds overvallen, zoo had hij mogelijk dadelijk zijn oogmerk bereikt; maar dit schijnt tegen zijn karakter te hebben gestreden, althans hij openbaarde het voornemen en gaf daardoor den gouverneur gelegenheid zijne maatregelen te nemen, en hem bij zijne komst slechts eene schaduw van magt te verleenen. De verwarring rees alzoo ten top: Roomschen en Hervormden stonden weldra tegen elkander in het harnas, zoo-

dat de vorst als gevangen in zijn eigen kasteel konde worden beschouwd; ja, toen hij zijn intrek in eene burgerwoning had genomen, liep zijn leven zelfs groot gevaar. Ziende dat zijne tegenwoordigheid niet in staat was den trotschen gouverneur te breidelen, en vermoedende, dat deze gerugsteund werd door Frankrijks koning Hendrik IV, besloot hij zich regtstreeks tot laatstbedoelden te wenden en diens hulp in te roepen. Deze hulp werd hem ook toegezegd, voornamelijk door de bemiddeling van zijnen broeder Maurits; onder voorwaarde echter, dat hij een huwelijk zoude aangaan met Eleonore van Bourbon, prinses van Condé. Hoewel de vorst hiertoe niet zeer genegen was, moest hij na lang dralen er toe overgaan, terwijl inmiddels het arme land door burgertwisten vaneen gereten werd. Op den 23 November 1606 werd het huwelijk te Fontainebleau op de glansrijkste wijze voltrokken; en nu koning Hendrik hierin zijn zin had gekregen, werd hem het volle soevereine gebied over zijn prinsdom afgestaan; Blacons deed afstand van het bewind en de vorst en zijne gemalin deden eenen luisterrijken intogt.

Spoedig kenmerkte hij zijne regering door het bevestigen en hernieuwen van de voorregten en vrijheden des volks, welke sinds jaren zoo deerlijk waren geschonden; hij zwoer op eene plechtige wijze dezelve te zullen handhaven en nam zijne onderdanen den eed der trouw af. Eene algemeene vergiffenis en vergeting van al het verledene werd afgekondigd, de beste schikkingen werden bearaad, om de uitoefening der beide eerediensten ongehinderd voortgang te doen hebben, en alles werd verboden, wat aanleiding konde geven tot het uitbreken van nieuwe vijandelijkheden. Voor de verzorging der armen, op het stuk der echtvereenigingen, het hooger en lager onderwijs werd door wijze wetten gezorgd, en zoo erlangde de geteisterde staat eindelijk die rust en kalmte, welke den weldadigsten invloed op alle ingezetenen uitoefenden. 's Vorsten huishouding was op den luisterrijksten voet ingerigt en verspreidde welvaart door het geheele landje. — Hoe gelukkig zoude het zijn geweest, indien de vorst voortdurend zijn verblijf aldaar had kunnen vestigen; maar andere belangen, het daarstellen van maatregelen over de erfenissen des Nassauschen huizes, met zijne broeders en

zusters, noodzaakten hem in 1608 naar Nederland te vertrekken.

Nog vele andere redenen noopten hem daartoe. De onderhandelingen over een bestand met Spanje hadden eenen aanvang genomen, en stonden op eenen goeden voet. Bij deze moest hij toezien, dat zijne belangen niet wierden verwaarloosd; ook haakte hij er vurig naar, dat eens eindelijk eene verdeeling der vaderlijke erfgoederen tot stand kwame en wenschte van zijnen kant, zooveel in hem was, dit werk des vredes of liever des bestands te bevorderen.

Op den 13 November 1608 kwam dus de vorst in 's Hage en werd door de Staten dezès lands op de plegtigste wijze ontvangen.

Hier was hij de verzoener tusschen zijnen broeder en zijne zuster Emilia, welke tegen diens zin met Emanuël, prins van Portugal, was gehuwd, en toonde daardoor hoezeer hem de eendragt tusschen de onderscheidene leden van zijn geslacht ter harte ging. Een bewijs, dat hem die eensgezindheid waarlijk ernst was, gaf hij bij de verdeeling van de voorvaderlijke goederen op den 27 Junij 1609, eene verdeeling, die voornamelijk onder bemiddeling der Fransche en Engelsche gezanten tot stand kwam en waarbij hij zich, ter bereiking van dat groote doel, meer dan eene opoffering getrooste. Groot waren ook de diensten, welke hij bewees ter daargestelling van het bestand; hij won door zijn beminnelijk karakter veler harten, en verwierf de vriendschap en bescherming van den edelen Oldenbarneveld.

Op den 12 Julij 1609 vertrok de prins naar zijne baronie van Breda, waar hij statig ingehaald en gehuldigd werd, terwijl hij tevens zijne andere heerlijkheden, b. v. Steenberg, Diest, enz. bezocht. De gemalin van Filips Willem bevond zich inmiddels steeds te Oranje, en hoewel haar gedrag opzigtens haar man de beminlijkste zachtheid ademde, schijnt zij in het prinsdom haar gezag te ver te hebben uitgebreid. Hij ontbood haar dus naar Breda, waar zij op eene feestelijke wijze door haren gemaal werd ontvangen, en de hulde der burgerij, de bezoeken van de onderscheidene leden van het geslacht der Nassaus ontving.

Het kasteel van Breda, hetwelk op de meest voldoende wijze in gereedheid was gebracht, strekte nu voortaan ten verblijf aan het doorluchtig paar. Te zeer was hij evenwel aan de aartshertogen Al-

bertus en Isabella gehecht, om niet meermalen Brussel te bezoeken. Hier leefde hij op den glansrijksten voet, zoodat zijne hofhouding dikwijls die der landvoogden, meer op de statige leest der Spanjaarden geschoeid, verdonkerde, en hij de achting en genegenheid der inwoners in eene ruime mate verwierf. Ja, toen eenmaal het gerucht zich verspreidde, dat Hendrik IV, uit hoofde van de bescherming, die de prins aan een paar edele Fransche vlugtelingen had geschonken, op zijn leven toelagde, kwam geheel Brussel in de weer, om hem te beschermen.

Gaarne had hij zijne diensten aan zijn' geboortegrond gewijd, en bood dezelve meermalen aan; maar hogere inzigten, zijne gehechtheid aan het Roomsche geloof en de vriendschap, welke hem steeds aan den aartshertog verbond, beletteden om aan zijn verzoek en verlangen te voldoen.

Het prinsdom Oranje bleef steeds in rust, zelfs toen de dood van Hendrik IV geheel Frankrijk in rep en roer bragt. Zekere Coquelmonde hield hier de teugels des bewinds met eene vaste hand in zijnen naam. Groot was echter de zucht voor tweegevechten, en dus oordeelde Filips Willem daaraan paal en perk te moeten stellen; hij deed dit door een merkwaardig bevelschrift, hetwelk zich evenzeer door eenen vromen zin, als gepaste gestrengheid kenschetste.

Nog eenmaal in 1614 bezocht hij dat land. Men had hem namelijk argwaan jegens zijnen stedehouder ingeboezemd. Toen hij echter van het tegendeel overtuigd was, verlengde hij zijn verblijf, verspreidde vele zegeningen, kweekte arbeidzaamheid aan en bevorderde dezelve door de verfraaijing zijner gebouwen en den luister zijner hofhouding, zoodat zijn vertrek in 1616 algemeen werd betreurd.

Onder zulk eene afwisseling van geneugt en ongeneugt, bereikte onze vorst den ouderdom van 62 jaren. Veel leed hij door aanvallen van podagra; ja, zoo hevig waren deze, dat hij dikwijls uitriep, zijn lot gaarne met dat van den geringsten zijner onderdanen te willen ruilen. Deze aanvallen ondermijnden ook de vermogens van zijnen geest, en hij hechte zich met warmte aan al degenen, die hem eenige verzachting konden aanbrenge. Vandaar dan ook, dat zijn geneesheer Fleurice weldra zijn geheele vertrouwen erlangde en hij buiten diens raad niets ondernam. Dit vermeerde niet weinig toen de

prins zijn 63ste jaar gelukkig voleindigde, een jaar dat hem steeds was voorgespiegeld als een zoodanig, hetwelk het leven der meeste menschen bedreigde, een lot dat hem welligt ook zoude kunnen treffen. Geen wonder dus, dat het overleven daarvan door zijnen geneesheer en diens vertrouwden aan deszelfs kunde en zorg werd toegeschreven, en deze zich daardoor dieper en dieper in 's vorsten gunst drong. Weinig dacht hij echter toenmaals, dat de vreugdebedrijven, die men bij deze gelegenheid, vooral in het prinsdom Oranje, aan den dag legde, door eene treurmare zouden worden vervangen.

In den winter van 1618 had hij zich naar Brussel begeven. Hier was zijn hof weder het middelpunt van alle feesten. Hoe omzigtig hij ook was, schijnt zijn ondermijnd gestel niet tegen dezelve bestand te zijn geweest. Eene ziekte overviel hem, en het hem toegebrachte geneesmiddel werd de oorzaak van zijnen dood. Hem werd namelijk eene bekende kunstbewerking (lavement) tot zuivering der ingewanden voorgeschreven; maar de wondheeler, die haar verrichtte, kwetste eenige teedere deelen, dezelve begonnen dadelijk deerlijk te bloeden, baarden hem de hevigste pijnen en deden het koud vuur ontstaan. Zijn lijden was ondragelijk: vruchteloos was de kunst des geneesheers, en onder gestadige afneming van krachten ontsliep de vorst, op den 20 Februarij 1618, in het 64ste jaar zijns levens.

Groot was de neêrslagtigheid van zijne huisgenooten en der inwoners van Brussel, bij het vernemen dier tijding; en had de onkundige wondheeler niet spoedig de vlugt genomen, dan zoude zich de verbittering des volks op eene wreede wijze aan hem hebben geopenbaard. Nu gaf zich deze smart lucht door luide en herhaalde klagten. — Aan alle zijden hoorde men roepen: „Men heeft ons onzen goeden meester ontnomen.” En dien naam verdiende hij met regt. Bij zijn leven was hij voor zijne hofhouding, grooten en geringen een vader, en na zijnen dood bleven zij nog acht jaren in het genot van al hetgeen zij van hem hadden genoten.

Was Filips Willem een goed meester over zijne onderhoorigen; hij was niet minder gezien bij vrienden en betrekkingen. Hoe zeer vereerde hij eenen vader, dien hij nauwelijks had leeren kennen; hoe insbikkelijk was hij omtrent zijne broeders; hoe teeder gezind

jegens zijne volle zuster Maria; hoe deelnemend in het lot van Emilia van Nassau; en hoe toegevend, toen de verdeling der goederen plaats greep. Als vriend muntte hij uit jegens Albertus en Isabella, en bovenal mogt zich Osorio, wiens getuigenis Filips eenmaal te zijnen gunste stemde, op zijne dankbare vriendschap, ook nog na zijnen dood, beroemen. Bij deze goedheid van hart, voegde de vorst oprechte godsdienstigheid zonder gemaaktheid, en hoezeer ten sterkste aan het Roomsche geloof verkleefd, gunde hij gaarne in zijne staten aan ieder andersdenkende de vrijheid om God naar zijn geweten te dienen.

Niet te ontkennen valt het echter, dat zijne driftige geaardheid hem wel eens tot minder loffelijke daden verleidde. Dit ondervond (buiten den hoofdman, die zijne onbezonnene gezegden, zooals wij vroeger zagen, met den dood bekocht) ook de raadsheer Richardot, die hem eenen voorslag deed, welke met zijne eer streed, en den dood niet zoude hebben ontgaan, indien hij niet tijdig ware ontzet. Van zijne zucht tot verkwisting, die hem soms met zijne aanzienlijke inkomsten niet eens deed rondkomen, van zijne onergdenkendheid, die hem zoo dikwijls de goeden van listige bedriegers niet wist te doen onderscheiden, levert zijne geschiedenis meer dan een voorbeeld.

Maar wij verwijzen opzigtens hem naar uitgebreider werken, naar de trekken bij eenen Bor en van Meteren zoo menigvuldig voorhanden, en willen ons tafereel met dit getuigenis van de la Pise, een zijner tijdgenooten, besluiten:

„Ofschoon het leven van Filips Willem niets bevat, dat gelijk kan worden gesteld met hetgeen door zijnen vader en zijne broeders, de grootste mannen van hunnen tijd, is verrigt, is zulks meer toe te schrijven aan gebrek van gelegenheid, dan wel aan ongenueidheid, om zich te onderscheiden en te gedragen in den geest zijner voorouders. Niets was er in hem, dat de grootheid van zijn huis onwaardig was. Hij openbaarde integendeel een goed, edelmoedig, ja grootmoedig karakter onder alle lotgevallen die hem bejegenden. — Maar zijne godsvrucht, zijn geduld in tegenspoed, zijne zachtmoedigheid in het vergeven, zijne mildheid in het be-loonen van ontvangen diensten, zijn vier hoofddeugden, waardoor

„de herinneringen van zijn leven voor altijd over de vergetelheid
 „zullen zegevieren. De zorgen en bemoeijenissen, die hij met veelvul-
 „dige opofferingen heeft aangewend, om het erfdeel zijner voor-
 „vaderen, het prinsdom van Oranje, in zijn geslacht te bewaren,
 „de dwingelandij aldaar uit te roeijen, de orde te vestigen, aller-
 „wege het wettig gezag, zonder bloedstorting, te doen eerbiedigen,
 „hebben hem billijkerwijze den certitel van hersteller van den staat
 „en vader van zijn volk doen verwerven. Een gelijk regt heeft hij
 „op den naam van een goed bloedverwant. Immers bestemde hij
 „niet zijne geheele nalatenschap voor zijnen broeder Maurits, op
 „wiens gedrag, te zijnen opzigte, hij althans niet konde roemen, en
 „deed hij dat niet om de grootheid van het aanzienlijk geslacht te
 „handhaven? — Zullen deze hoedanigheden zijnen dood niet over-
 „leven en zullen deze niet eene goede herinnering aan hem bij de
 „nakomelingschap achterlaten?”

 XVIII. PAULUS EN MARCELIS BAX.

De tachtigjarige oorlog mag te regt als de heldentijd der Neder-
 landers worden aangemerkt. Eene menigte voortreffelijke daden, die
 waardig waren der nakomelingschap te worden overgeleverd, hadden
 plaats; vele dappere, onversaagde mannen maakten hunnen naam
 onsterfelijk, en onder deze bekleedde het edel broederpaar, aan het
 hoofd dezes vermeld, eene niet geringe plaats. Het oord hunner ge-
 boorte wordt ons nergens gemeld; maar wij vinden hen het eerst
 in 1576 onder het beleid van den heere van Immerseel, en zij be-
 wezen den lande de meestmogelijke diensten. Ten einde hunne dap-
 perheid te beloonen, ontving Marcelis Bax van den hertog van
 Alençon de vrijheid, om eene compagnie ruitery op te rigten. Bij
 deze gelegenheid toonden zij, dat heldenmoed met ware broeder-
 liefde kan gepaard gaan: want Marcelis, de jongste zijnde, kon niet
 dulden, dat zijn oudere broeder Paulus onder hem zoude dienen,
 maar stond hem zijn rang en den titel van ritmeester af. Terstond
 verdeelden zij het werk onder elkander. Paulus begaf zich naar Gent,
 om zijne aanstelling van den prins van Oranje te ontvangen, terwijl
 zijn broeder zich ijverig ontledig hield met het aanwerven der ver-
 eischte manschappen. Naauwelijks had hij zes manschappen behoorlijk
 uitgerust, of hij kreeg berigt, dat de graaf van Hohenlo op Lochem
 aantrok om die stad, door Verdugo belegerd, te ontzetten. Hij sloot
 zich terstond bij die legermagt aan en deed hier gewigtige diensten.
 Toen er werd besloten Verdugo te achtervolgen, was de bende van
 Bax tot zestien paarden aangegroeid. Hiermede voegde hij zich bij

de Brabandsche ruitery. Maar men had Verdugo's magt te gering geschat. Toen de onzen eenen geweldigen tegenstand ontmoetten, verloren de ruiters den moed en verlieten zij hunne aanvoerders op eene schandelijke wijze.

Bax bevond zich weldra in den gevaarlijksten toestand. Zijn paard werd gekwetst, hem zelve rukte men helm en pantser af en maakte zijn zwaard onbruikbaar. Eene spies stak hem in het been, zijn paard ontving een' diepen steek in den hals, zoodat hetzelfde het hoofd niet kon draaijen. Maar niettegenstaande dat alles ontzong hem de moed niet. Eerst rukte hij de spies uit zijn eigen been, daarna verzorgde hij zijn paard en verweerde zich zoo dapper, dat hij een' ruiter, die hem meende gevangen te nemen, op de vlugt joeg. Een ander ontkwam hij door eenen snellen sprong met zijn gekwetst paard. Nog een derde joeg hij op de vlugt.

Toen Bax evenwel bespeurde, dat hij tegen de herhaalde aanvallen onbestand was, wierp hij zijne veldteekenen van zich, mengde zich onder de vijanden en riep luidkeels: „victorie, victorie!” Door deze list bleef hij onopgemerkt, reed dwars door den vijand henen en geraakte gelukkig binnen Lochem. — Welk eene koelbloedigheid, welk een moed, welk eene tegenwoordigheid van geest!

Van Lochem begaf hij zich naar Deventer, en liet zijne wonden genezen. Hierop vertrok hij naar Bergen op Zoom, waar zich zijn broeder bevond, die met zijne hulp daar spoedig de compagnie in orde en voltallig kreeg. De eerste aanval, die door hen werd werkstelligd, was op Steenberg, waar zij door vier compagniën werden ontvangen, die zij echter op de vlugt joegen naar eenen ouden toren. Hier ontving de jongere Bax eene kwetsuur in zijn linkerbeen. Nogtans hield hij stand tot zijn broeder kwam. De ritmeester sprong dadelijk van zijn paard, stormde den toren binnen, en werd door zijne onderhebbende manschap met zoo veel drift gevolgd, dat hij zelf onder den voet geraakte. Vele der vijanden sneuvelden, maar het voetvolk bleef achter en dus kreeg men niet meer dan honderd gevangenen. Ook bij Roozendaal behaalden zij een groot voordeel en ontzettekeden eene aanzienlijke bende der Staatschen, onder den maarschalk de Biron. Spoedig moesten zij echter voor de overmagt zwichten; maar sloegen op hunne beurt

„Bax bevond zich weldra in den gevaarlijksten toestand!”

gedurende het beleg van Antwerpen door Parma, eene bende Spanjaarden onder l'Espine. Bij Huchtenberg ondergingen zij een groot verlies; het liep hen hier zoo zeer tegen, dat beide broeders gevangen genomen en naar Beveren gevoerd werden; terwijl de ritmeester tevens eene wond aan de hand ontving. Hunne gevangenschap duurde echter niet lang: want door de menigte gevangenen, die men van weerszijden maakte, had hunne uitwisseling spoedig plaats.

Bij hun ontslag had Leicester het bewind van zaken in de Nederlanden gekregen. Zij hadden spoedig het geluk weder eene bende ruiters onder hun bevel te krijgen, en ligtten daarmede een convoi granen op, hetwelk naar Antwerpen was bestemd; het koren werd op den grond gestrooid, uit hoofde men het niet anders kon vernielen en voor den vijand onnut maken. Het gebrek was echter in de stad zoo groot, dat deszelfs bevelhebber Mondragon het van den grond liet oprapen en naar Antwerpen brengen, toen de ruitersbenden van Bax zich hadden verwijderd.

In het jaar 1586 bevonden zich de dappere broeders weder binnen Bergen op Zoom. In deze stad schuilde verraad bij den bevelhebber Reerwouts. Onze gebroeders en anderen kregen hiervan echter de lucht, en toen de gouverneur begeerde, dat zij des nachts met hunne bende zouden uitrukken, om een convoi op te ligten, gaven zij hem het kloeke antwoord: „De Heeren Staten hebben ons bevel „gegeven de stad te bewaken en niet om convoijen op te ligten.” — Twee jaren later werd Bergen op Zoom door de Spanjaarden met een beleg bedreigd. Hiervan kreeg men kennis door twee gevangenen, die door de ruiters van Bax waren opgebracht. Dadelijk stelde men alles in het werk om meer volk in de stad te krijgen. De beide Baxen stelden de noodzakelijkheid voor, om met de ruiters den vijand tegen te trekken. Dit werd evenwel met drang van redenen door anderen, met name den stadsbevelhebber Duterry, wederlegd, die hun voorstelde, dat, al behaalden zij eenig voordeel op den vijand, deze te magtig was om zijne nederlagen niet spoedig te herstellen. Maar Paulus Bax gaf hem het fiere antwoord: „Wij „weten wel, dat deze vijand magtig en door vele overwinningen „opgeblazen is. dat hij veel sterker in volk is dan wij zijn: wij weten „wel, dat er dappere mannen onder hen zijn, dit hebben wij meer-

„malen ondervonden; maar het moet nu zoo, er is geen ander „redmiddel.” Toen deze redenen echter niets op den bevelhebber vermogten, wilde hij verstoord den krijgsraad verlaten. Maar Duterry belette hem zulks, zeggende: „Zoo gijlieden oordeelt, dat het ten „beste der stad is, wil ik er mij niet langer tegen verzetten: ga „dus uw' gang!” Nauwelijks had hij dit gezegd of de krijgsraad werd gescheiden en de benden ruitery en voetvolk werden tot den togt verzameld.

Men regelde het krijgsvolk in dezer voege: De kornet van Uchtenbroek, van de compagnie des ritmeesters Bax, werd met veertien of vijftien speerruiters vooruit gezonden, om den vijand in de vlakke te lokken en reed regelrecht op het vijandelijk leger aan. Andere ruiters namen met nedergevelde lanssen eenen anderen weg, om niet door den vijand te worden gezien. De gebroeders leidden den voortogt. De ritmeester Willoughby had het bevel over het midden en Parker over de achterhoede. Toen de Spanjaarden het kleine aantal manschappen onder Uchtenbroek zagen, zonden zij er eenige muskettiers op af. Ter plaatse waar de kornet zich bevond waren vele aarden wallen met doornen bewassen. Deze namen de muskettiers in en verbraken alzoo hunne slagorde. Nu vallen de Baxen aan en rigten eene groote slagting aan. De vijand zoud echter drie vaandels ruiters op hen af; maar deze werden teruggeslagen naar den Rijsselberg, waar zij het gevangennemen en dooden der hunnen moesten aanzien. Het oogmerk, om de stad eenige afleiding te bezorgen, was bereikt en men besloot terug te trekken; maar nrukten de Spaansche ruiterbenden weder voorwaarts; de achterhoede onder Parker geraakte in het gedrang en zoude voorzeker zijn bezweken, zoo niet onze broeders waren toegeschoten en hem met achterlating hunner gevangenen hadden gered. Juist op dat oogenblik kwamen er versche troepen uit Holland aan. Deze namen dadelijk deel aan den strijd en dreven den vijand met verlies van 200 dooden, buiten de gekwetsten, naar hun legerkamp terug, terwijl de onzen wel vele gekwetsten, maar slechts vier of vijf dooden hadden.

Vijf dagen daarna, op den 30sten September, deed men een tweeden uitval, die echter, uithoofde van de waakzaamheid des vijands,

geen zoo goed gevolg had. Marcellis Bax stak in hetzelfde een Alba-neesch ruiter met zijn zwaard door en door, trok hem bij de haren uit het midden der zijnen, en niettegenstaande zijn paard onder hem nederviel, maakte hij hem af. Onmogelijk is het al hunne heldendaden te vermelden, die zij tot den 12^{den} November, den dag waarop het beleg werd opgebroken, bedreven.

Bij den aftogt zat Marcellis Bax den vijand dicht op de hielen, en, ondersteund door zijnen broeder, verjoeg hij hem uit het kasteel van Wouw, en maakte daar de uitgelezene compagnie van Caperdon gevangen.

Inmiddels tot ritmeester bevorderd, overmeesterde Marcellis met eene keurbende van 140 man, in December 1589 een convooi, door 600 manschappen gedekt, in het gezigt van het vijandelijk leger, bemagtigde drie vaandels, en de wagens met kleederen voor het regement van Gonzaga en anderen bestemd.

Met 130 man, van zijne eigene compagnie en die zijns broeders, waagde hij iets later een' aanslag op Borgloon, een stadje in het land van Luik. Maar deze hun mislukkende, en niet gewoon vruchteloos terug te keeren, sloegen zij zich door den vijand henen en deden een' aanslag op Tienen, door vijf of zes vaandelen Spanjaarden bezet. Door list daar binnen geraakt, dreven zij den vijand er uit, ontweldigden hun de vaandels en verlieten de stad, zooveel buit als zij laden konden medeslepene. — Zij werden buiten dezelve door 400 Spaanschen opgewacht; maar elkander gezworen hebbende, den buit niet dan met hun leven te verlaten, sloegen zij er zich met geweld door henen, en kwamen met denzelfden gelukkig binnen Bergen op Zoom.

In 1590 streed Bax met 225 ruiters tegen den graaf van Mansfeld en ontnam hem 40 gevangenen en 80 paarden.

In dat zelfde jaar deed prins Maurits den staten het voorstel, om door eenige ruiterbenden eenen strooptogt in 't vijands land te doen. Hiertoe werden elf compagnieën bestemd en het opperbevel over dezelve aan Paulus Bax, op wiens moed en beleid de prins het volste vertrouwen stelde, opgedragen. Hij trok daarmede naar Henegouwen en Artois, bragt den vijand een onberekenbaar nadeel toe en keerde, met buit beladen, behouden weder in het leger terug.

Toen de schans Knotsenburg, in 1591, door prins Maurits werd ontzet, voerde Marcelis Bax het bevel over de hierbij gebruikt wordende ruitery, en deed onder 's prinsen oog wonderen van dapperheid.

Groot was het vertrouwen, dat de staten en de Koningin van Engeland in de dapperheid en het krijgsbeleid van Paulus Bax stelden: want toen Elisabeth, in 1592, den ridder Morgan, gouverneur van Bergen op Zoom, voor drie maanden terug ontbood, was het op haar voorstel, dat men onzen Bax tot die waardigheid verhieft. — Morgan keerde echter niet terug en nu werd hij voor goed tot opperbevelhebber binnen die vesting aangesteld, en bekleedde die waardigheid tot aan zijnen dood. — Eene waardige belooning voor zooveel moed en trouw, bij onderscheidene gelegenheden aan den dag gelegd! Reeds vroeger was hij door de koningin tot ridder benoemd.

Marcelis Bax ging middelerwijl met het bedrijven van heldendaden voort: hij schijnt een rusteloos krijgsman te zijn geweest. Zoo vinden wij hem in 1592 bij Coevorden, waar hij Verdugo belette die stad te ontzetten. In 1595 streed hij met veel voordeel bij Turnhout tegen den graaf van Barlaimont en kort daarna bij Herenthals, terwijl hij weinig tijds later Parma belette de stad Grol, door Maurits belegerd, te ontzetten.

In 1596 werd Hulst door de Spaanschen belegerd, en hier vinden wij Marcelis met zijne ruiterbenden nogmaals bezig den vijand alle mogelijke afbreuk te doen. Te Bergen op Zoom ging hij met 230 paarden scheep: toen echter een gedeelte der vaartuigen op het drooge geraakte, deed hem dit niet aarzelen; maar hij ging met 150 man aan land en rukte op het vijandelijk leger aan. Ten einde meer bedekt te blijven, verdeelde hij zijn volk in kleine benden en rende het land door. Al de soldaten, die zij ontmoetten, werden gedood. Zij namen een klein kasteel in en joegen de bezetting over de kling. Hierna besloten zij tot den terugtogt en bragten 50 gevangenen binnen. Zij berigten tevens aan prins Maurits, dat de stad dien nacht op een zeker punt zoude worden aangevallen, en stelden daardoor den vorst in staat, dien aanval krachtdadig af te slaan. De gouverneur Bax zond inmiddels eenige troepen af, waaronder de compagnie zijns broeders, om het ambacht van Hulst van den

vijand te bevrijden; maar door de overmagt der vijanden liep deze onderneming vruchteloos af, wordende alleen eene bende Italianen onder de Sagro verslagen.

Inmiddels was Hulst door den vijand bemagtigd, en deze, hierdoor overmoedig geworden, zond uit Antwerpen eene boerin naar Bergen op Zoom met eenen brief aan den gouverneur Bax, waarin men den ridder vermaande zich aan de genade van Spanje's koning te onderwerpen, hem de schitterendste uitzigten voor de toekomst openende. Toen de twee Baxen dezen brief hadden gelezen, beraadslaagden zij, welk antwoord aan den bode te geven. Hun besluit was dadelijk, een afschrift van den brief aan den Raad van State te zenden; maar den brief zelven in tegenwoordigheid der boerin aan de galg te spijkeren. Hierna werd deze teruggezonden met verzoek haren zender te berigten hoedanig men met den brief had gehandeld. Door deze handelwijze toonden zij, dat hunne edele zielen voor geen onkoopig vatbaar waren.

De bevelhebber van Antwerpen, hierover gebelgd, deed eenige gevangenen van de bende van Bax opknoopen, niettegenstaande de broeders hem bedreigden eveneens met eenige Antwerpenaars te zullen doen; en, hoewel met weerzin, besloten zij, toen al hunne pogingen niets hadden geholpen, tot deze wederwraak, om den vijand in het vervolg van zulk eene handelwijze af te schrikken. — Wij vinden den jongeren Bax vervolgens tegenwoordig bij de overwinning, die de graaf van Hohenlo op de Spanjaarden bij Turnhout behaalde, eene overwinning, waaraan hij en zijne ruiters niet weinig deel hadden.

Een man als hij kon natuurlijkerwijs bij de gewigtige gebeurtenissen van het jaar 1600 niet ontbreken, kon bij den slag bij Nieuwpoort niet worden gemist. Wij vinden hem dan ook daar als raad en vertrouweling van graaf Lodewijk van Nassau. Hij was vóór den slag met zes compagniën ruiters door de Spaansche ruitery in de duinen opgesloten; maar spoedig was het zwaard uit de scheede, en opende hij zich een' weg door de vijanden heen, waardoor als het ware de slag begon. Bij het leger aangekomen nam hij met zijne compagnie en die zijns broeders de benden van Beliose voor zijne rekening, en verstrooide dezelve na den hevigesten tegenstand zoo-

danig, dat zij dien geheelen dag buiten gevecht moesten blijven.

Daarna herzamelde hij de zijnen en verrigtte met hen wonderen van dapperheid, zoodat hij zich met onsterfelijken roem overdekte. Zijne diensten bleven ook geenszins onopgemerkt, noch onbeloond. Na dien slag benoemde hem prins Maurits tot hoofd der partijgangers, welke Braband moesten verontrusten, en de Staten-Generaal bevorderden hem tot commissaris-generaal en sergeant der kavalerie, in dienst van den lande. Hij stond dus door deze benoemingen als het ware aan het hoofd van de ruitery der Nederlanders, eene waardige belooning voor de menigvuldige schitterende daden van dapperheid en beleid, een doorslaand bewijs van het vertrouwen, dat men in zijne kunde en ervarenheid stelde.

Reeds in 1604 was hij in staat op nieuw te toonen, dat hij niet te vergeefs tot deze hooge waardigheid was bevorderd. Prins Maurits belegerde Sluis. De langdurigheid eener belegering, waarbij hij moest tegenwoordig zijn, viel echter niet in zijnen smaak. Dus deed hij Maurits het voorstel, om met drie compagniën ruiters eene schermutseling tegen den vijand, die het beleg gadesloeg, te beproeven. De prins stond zijn verzoek toe, zeggende: „Zeer wel, maar waag u niet te ver!” Terstond steeg hij te paard en rende, ondersteund door eenig voetvolk, op den vijand aan. Dadelijk ontstond er een hardnekkig gevecht. Bax matte zijne partij zeer af; maar eensklaps kwam Louis de Velasco, vergezeld van 1500 Spanjaarden, op hem aan. Nu was door list veel, door geweld niets te winnen: hij nam dus dadelijk zijne maatregelen. Al schermutselende, gaf hij zich, om den vijand vuriger te maken, aan die zijde bloot, waar hij denzelven onder het bereik van den prins kon lokken. Het oogmerk gelukte, en hij bragt hen ter plaatse, waar zij het gevaar noch ontloopen, noch ontzwemmen konden en hunne vermetelheid met den dood moesten bekoopen. Zijn verlies was echter ook groot; want van 250 paarden was bijna een honderdtal doodgeschoten; van zijne eigene compagnie was bijna geen ruiter ongekwetst: hij zelf had eene wonde aan het been bekomen. De Staten waren echter zoo voldaan over het gedrag der zijnen, dat zij op voordragt van Oldenbarneveld aan ieder der compagniën honderd rozenobels vereer-

den. Het gevolg van dit gevecht was, dat de prins de stad nader konde insluiten, en later Sluis voor den staat bemagtigen.

Na zoovele luisterrijke bedrijven van Marcelis Bax, keeren wij nogmaals terug tot zijnen ouderen broeder. Deze toonde weldra, dat hij als bevelhebber van Bergen op Zoom op zijnen regten post stond en ook daar even als in het open veld den naam van Bax wist te handhaven. Prins Maurits bevond zich omstreeks het jaar 1605 met het grootst gedeelte zijner legermagt nabij Zutphen tegen Spinola.

Dit oogenblik meende de Aartshertog Albertus, de toenmalige heer over de Spaansche Nederlanden, gunstig te zijn, om Bergen te veroveren of liever te verrassen. — Maar Bax was overal werkzaam, en werd er dus in tijds van onderrigt. Hij zond drie ongewapende ruiters op kondschap uit; maar deze werden gevangen genomen. Eensklaps werd dus de stad 's nachts, door 4000 voetknechten en drie benden ruitery, omringd. Een klokje, dat uit hoofde der stilte van den nacht door hem werd gehoord, maar dat hij anders niet zoude hebben kunnen hooren, klepte spoedig alarm. Lang dralen lag niet in zijnen aard en dus was hij spoedig te paard, om vooral kondschap in te winnen en begaf zich, alleen door de wacht voor zijn huis vergezeld, naar de Waterpoort, het zwakste gedeelte der stad. Spoedig werd hij door meer andere benden gevolgd en nu boden zij den Spanjaarden zulk eenen hevigen tegenstand, dat die nergens vasten voet konden krijgen. Onze Bax bevond zich overal waar het gevaar het grootst was, waagde zijn leven meermalen en had het geluk den vijand op alle plaatsen af te slaan. Hiermede hield hij zoo lang vol, dat het water door den vloed de toenmaals doorgestokene dijken instroomde en de vijanden noodzaakte onverrichter zake af te trekken. De aartshertog zuimde echter niet lang, om den aanval en wel met betere schikkingen te hervatten. In den nacht van den 20 September, te 2 ure, begon hij denzelven; maar ook nu vond hij Bax op zijne hoede. Deze bevond zich steeds, met de sabel in de vuist, op de meest gevaarlijke punten en noodzaakte den vijand, door de mannelijkste verdediging, ook nu, onverrichter zake, met groot verlies den aanval op de stad te staken.

In 1606 bevond zich Marcelis Bax, als commissaris-generaal, bij dien meesterlijken aftogt, welken prins Maurits voor het leger van

Spinola moest bewerkstelligen. Hij dekte denzelfven met acht compagniën ruiters, verdreef den vijand uit het dorp Mullam en het huis te Broek en trok toen naar de Roer, om graaf Hendrik van Nassau te ontzetten, hetwelk hij gelukkig volvoerde en daardoor een groot gedeelte van het Staatsche leger redde. Met eene geringe magt tastte hij dit zelfde jaar den veel sterkeren vijand bij Eindhoven aan, en maakte 50 ruiters en 80 paarden gevangen.

De gouverneur Paulus Bax overleed in den zomer van dit jaar te Bergen op Zoom. Men achtte niemand beter berekend, om zijne plaats te vervullen, dan zijn dapperen broeder. Tot belooning van diens trouw en heldhaftigheid werd hem door den prins en de Staten het opperbevelhebberschap van Bergen op Zoom en onderhoo- rige sterkten opgedragen, en op zijn verzoek werd hij als commissaris-generaal ontslagen. Zoo groot was echter het vertrouwen op zijne bekwaamheden, dat men hem de verplichting oplegde, om, zoo de nood het vorderde, het land verder ook in het vrije veld ten dienste te staan. Dus vinden wij hem nogmaals in 1610 aan het hoofd der ruiterbenden, in Brabant en elders den vijand bevechtende en hem alle mogelijke afbreuk doende. — Na dien tijd wordt zijn naam nergens meer vermeld.

Hoogstwaarschijnlijk is hij kort hierna overleden.

Dat onze Baxen niet alleen in het praktische maar ook in het theoretische gedeelte der oorlogskunst uitmunten, bewijst ons de bijzonderheid, dat hunne woning, in tijden dat zij zich niet te velde bevonden, eene leerschool was, werwaarts zich de jonge edellieden en andere aanzienlijke jongelingen begaven, om door hunne leer en hun voorbeeld aangekweekt te worden tot helden, die hen eenmaal zouden kunnen vervangen en leeren hoe de Nederlandsche vrijheid op de waardigste wijze te he'pen bevestigen.

Is het niet te verwonderen, dat ons van zulke helden niet meer bijzonderheden in de geschiedenis zijn vermeld, dat zelfs de plaats en tijd hunner geboorte onzeker, en de juiste tijd van den dood des jongeren Bax onbekend is! Dit kan men alleen toeschrijven aan den onrustigen tijd, waarin zij leefden, aan de menigte van helden, die met hen den roem des Nederlandschen naams schraagden, met hen de vrijheid van ons vaderland hielpen bevestigen. Tot dus-

ver is de wensch van den beminnaar der geschiedenis hieromtrent onbevredigd gebleven.

Maar het weinige dat wij van hen weten is genoeg, om hun eene eerste plaats onder de voorvechters der vrijheid aan te wijzen; om ons te leeren, dat onze landgenooten, ook in het krijgskundige vak te lande, niet naar vreemde voorbeelden behoeven om te zien; dat ook zij groote bevelhebbers der ruitery kunnen aanwijzen, ook zij in den soms zoo gewigtigen kleinen of partijgangers oorlog hunne helden hadden.

Voegt men bij dit alles nog de voortreffelijke hoedanigheden van hun karakter: broederliefde, onomkoopbaarheid, bedrijvigheid, en, voor zoover dit de gebeurtenissen veroorloofden, sparing van het bloed eens hun tergenden vijands, dan rigten wij hun gaarne eene eerezuil in onze harten op en kunnen den wensch niet onderdrukken, dat Nederland te allen tijde helden moge voortbrengen, die hun gelijk zijn; helden, die, door woord en voorbeeld, hunnen jeugdigen krijgsmakkers de baan der eere wijzen, en den roem van Neêrlands volk helpen vergrooten.

XIX. PIETER VAN DEN BROEK.

Even onverwacht als het heldhaftig broederpaar der Baxen op het tooneel onzer Nederlandsche geschiedenis treedt, verschijnt van den Broek op dat onzer Overzeesche. Even min als men het juiste tijdstip hunner geboorte, den juiste tijd van hunnen dood kan bepalen, even min kan men zulks van van den Broek. En echter zoude men hun in andere landen, bij andere volken gedenkzuilen, prachtige graf-gesteenten hebben opgerigt. Dit alles pleit echter voor de gelijkheid van onzen landaard. Was het toch niet steeds het kenmerk van onze voorouders weinig te spreken, maar zoo veel te meer te handelen; niet door weidsche eerbetooningen te schitteren, maar door de bewustheid van getrouwe pligtsbetrachting de schoonste, de beste belooning met zich om te dragen. De niet genoeg in zijne waarde geschatte koning Lodewijk Napoleon verwonderde zich dus ook ten hoogste, tijdens zijne komst op den troon, bij ons volk, zoo uitstekende door luisterrijke daden, zelfs geene ridderorde te vinden.

Ook van van den Broek is de plaats, het jaar of tijdstip zijner geboorte onbekend. — Wij treffen hem in 1605 het eerst als koopman in Oost-Indië aan. De eilanden van Kaapvert, de oevers van den Senegal, de kusten van Guinéa, Congo en Angola in Afrika werden door hem bezocht, en overal verbindtenissen van koophandel met Portugezen en Negers aangeknoopt. Deze togten volbragt hij op de verdienstelijkste wijze, en daardoor werd zijn naam zoodanig bekend, dat de gouverneur-generaal Reynst besloot hem aan de dienst der toenmaals in volle opkomst zijnde Oost-Indische Com-

pagnie te verbinden. In 1613 werd hij aangesteld tot opperkoopman bij die Compagnie, een voorname post in de toenmalige tijden. Spoedig hierna deed hij twee reizen naar de Roode Zee en legde daar de grondslagen van dien handel, welke in latere tijden onzen landgenooten onberekensbare voordeelen aanbragt. Ook vergezelde hij den gemelden landvoogd op diens togt naar de rijke Moluksche specerij-eilanden, terwijl het kaneelrijke Ceilon tevens door hen werd bezocht. Het schijnt dat hij zich te Ceilon van den gouverneur heeft gescheiden, want wij vinden hem in 1616 te Mokka, eene stad in Gelukkig Arabië, waar de inwoners nog nimmer een Europeaan hadden gezien. Hier ter plaatse, gelijk elders, won hij, door minzaamheid, inschikkelijkheid en door zich te voegen naar de gebruiken der inboorlingen, aller harten en sloot de voordeeligste verdragen van koophandel met de inboorlingen. In Arabië zijn doel bereikt hebbende, stak van den Broek met zijn schip naar de vaste kust van Indië over. Hier won hij ook de vriendschap van vele beheerschers van dat land, in weerwil der listen en lagen van de najverige Engelschen, en behartigde de belangen zijner lastgevers op de loffelijkste wijze, zijnde overal bemind, geacht en gezien. Door zulke goede hoedanigheden verkreeg hij, zonder de waardigheid van den Staat te kort te doen, en zonder eenig geweld te gebruiken, vele voordeelen, welke anderen slechts met moeite van de Inlandsche dwingelanden konden verwerven. Niet langer dan één jaar had hij in dien kindschen toestand onzer Indische zeevaart hiertoe noodig. — In 1617 deed van den Broek een' kruistogt naar de eilanden Mauritius en Madagascar, van daar naar de Roode Zee en terug naar Suratte. Door hevige stormen geteisterd, strandde zijn schip op de kust van Malabar, niet ver van de stad Daman. Den volgenden morgen stak men het reddelooze schip in brand, en de bevelhebber begaf zich met zijne manschappen naar Suratte, om daar bij de Engelschen, die er met zeven schepen voor anker lagen, gelegenheid te vinden naar Java over te steken. Deze waren echter te afgunstig op hem en sloegen zijn verzoek ronduit af, terwijl zij integendeel ook de Portugezen en Inlanders opruiden, ten einde hem alle gelegenheden om ter zee te ontkomen af te snijden. Van den Broek was echter geen man, om zoo spoedig den

moed te verliezen. Hij roept zijn volk, uit 103 Europeanen en 29 Indianen en Japannezen bestaande, bijeen, en doet hun het stoutmoedige voorstel, om dwars door het Indische schiereiland, over het Gatesgebergte heuen, den togt te land naar de kust van Coromandel te ondernemen. Hij ontveinst hun geenszins, welke moeilijkheden er aan verknocht waren, maar toont hun ook de vrijheid en den terugkeer bij hunne landgenooten in het verschiet. — Alle stemmen toe in de volvoering van het waagstuk en geven zich met vertrouwen aan de leiding van hunnen aanvoerder over.

Om dezen togt naar waarde te schatten, voeren wij de woorden van een oud schrijver aan, die er in dezer voege van gewaagt:

„Schoon de groote Mogol, toenmaals de magtigste beheerscher van Indië, in naam over de streken, welke van den Broek en zijne lotgenooten moest doortrekken, het gebied voerde, was de magt, die hij over de cijnsbare vorsten van Golconda, Visapoer en anderen uitoefende, zeer gering, en waren deze in hunne handelingen bijna onafhankelijk. Daarbij wemelde het gebergte van stoutmoedige roovers, die zich, zoodra hunne magt eenigzins toenam, als geheel onafhankelijk beschouwden en de vorsten meer malen in hunne sterkten deden beven. De Rasbouten, een Hindosche volksstam, welken den grooten Mogol en de Mahomedanen haatten, bekleedden onder hen eene voorname plaats. Nauwelijks waren onze avonturiers in hun gebied gekomen, of zij vorderden eene zware schatting, en toen van den Broek met zijn vrijgeleide van den Mogol voor den dag kwam en de schatting weigerde, vielen zij onder het roepen: „Doodt hen, doodt hen, maakt die honden af!” op de Hollanders aan. Maar de onzen baanden zich een’ weg dwars door die verwarde menigte, terwijl zij ook nog 300 ruiters, die hen later aanvielen, op de vlugt joegen, den bevelhebber doodden en zijne paarden buit maakten. Twee benden, die hen later aanvielen, ondergingen hetzelfde lot. Al deze gevechten kwamen den onzen op drie dooden en achtentwintig zwaar gekwetsten, welke men des nachts moest verbinden, te staan; de vijand verloor zesenzeventig voetknechten en negen ruiters, en het opperhoofd zelf werd gedood. De geheele natie liep nu evenwel te wapen; maar de onzen spoedden zich en bereikten nog juist bijtijds

„het grondgebied van den grooten Mogol. Hierdoor kregen zij eenige verademing en gelegenheid om den togt voort te zetten. Dit geschiedde niet zonder nieuwe hinderpalen. Een slaaf uit Abyssinië, Melik Ambar genaamd, had zich uit dien nederigen stand door beleid en list tot de hoogste waardigheid verheven: hij was gehuwd met eene dochter van den koning van Decan, en had na diens dood een verbond gesloten met eenige naburige vorsten, om de magt van den grooten Mogol te knotten. Weldra bevond hij zich aan het hoofd van 80,000 ruiters, behalve de voetknechten. Dit geduchte leger ontmoette men aan den voet van het Gatesgebergte.

„De toestand van van den Broek en de zijnen was netelig; maar hier kwam hem zijne menschenkennis te stude. Hij begreep, dat hij hier met eenige geschenken wel iets zoude kunnen uitvoeren, en zijn doel gelukte. Dezelve waren den overweldiger zoo aangenaam, dat hij ze door rijke tegengeschenken beantwoordde en hem beloofde voor de gekwetsten behoorlijk zorg te dragen. Maar de zaken op dien voet staande kwam Melik met het voorstel voor den dag, dat van den Broek zich met zijne onderhoorigen bij het leger van den overweldiger zoude voegen.

„Uit deze benarde omstandigheid wist onze held zich echter ook te redden en met zijne redenen zooveel ingang bij Melik te vinden, dat deze over zijne weigering geenszins ontevreden werd. Ja toen de Rasbouten zich bij hem vervoegden, om de paarden terug te vorderen, die van den Broek hun had ontnomen, wees Melik hen op onzen dapperen landgenoot, zeggende: „Daar is de man zelf: waarom waart gij zoo onhandig en liet u de paarden ontnemen?” Melik vergunde hun toen voort te trekken, en nu begonnen de onzen het Gatesgebergte te beklimmen.

„Zij ontmoetten hier duizende gevaren en hadden met tallooze moeilijkheden te kampen, maar door vastberadenheid, volharding en moed kwamen zij al deze moeilijkheden te boven. Op de toppen der bergen, die met sneeuw en ijs bedekt waren, moesten zij nog eene bende van 6000 ruiters het hoofd bieden en hadden het geluk ook deze te verdrijven. Zij daalden nu in de vlakten neder; maar geene mindere moeilijkheden, dan zij bij het opstijgen te bestrijden hadden, baarde hun het afstijgen. Door geduld

„en eene taaije volharding gelukte het hun echter en zij bevonden zich aan de oevers der Godevary, door hen verkeerlijk voor eenen arm van den Ganges gehouden. Het genie van van den Broek was hier weder noodig, om de geschiktste plaats en wijze van den overtocht te vinden en uit te denken. Zijne maatregelen waren zoo juist gekozen, dat men den anderen oever bereikte, zonder een enkel man te verliezen. Eindelijk zag men de tinnen der pagoden van Masulipatnam in de avondzon blinken, en in den nacht voor kersmis des jaars 1617 bereikte men die stad. Binnen de vier maanden had men alzoo eenen togt afgelegd, die eenig is in de gedenkrollen der volken.”

Na zoo vele gevaren te hebben doorworsteld zoude men wanen, dat onze van den Broek nu gerust op zijne lauweren zou hebben kunnen rusten. Neen, een heilige pligt der menschenliefe dreef hem terug. Van tijd tot tijd waren er van zijne togtgenooten achtergebleven; ook deze te redden en te behouden lag hem zeer aan het hart. Een weinig uitgerust besloot hij, van eenige getrouwen vergezeld, daartoe eene poging te wagen. Een paar dagreizen drong hij dus weder in het binnenland door. Maar deze terugkeer verwekte argwaan bij de Hindos; zij grepen dus naar de wapenen en sneden hem den terugtocht af, alleen de reeds gevondene zieken of gekwetsen vergunnende naar Masulipatnam de reis te vervolgen. Hij was nu genoodzaakt eenen grooten omweg te maken en zoude moeilijk eene geschikte plaats ter inschepping hebben bereikt, dewijl men hem ook den leeftogt afsneed, zoo niet juist ter snede, toen men op zekeren tijd zeer nabij de zee was gekomen, door de onzen een zeilend Nederlandsch vaartuig was ontdekt. Dadelijk deed men alle mogelijke seinen, om hetzelfde de kust te doen naderen. Maar, de scheepvaart was nog zoo in de kindschheid, dat er zich geen boot aan boord bevond, dus moest men trachten met zwemmen de branding te doorklieven; men bood elkander de behulpzame hand en bereikte gelukkig het schip, dat hen naar het fort Gelria bij Palaccatte overbragt. Van hier bezocht van den Broek nog eens een ander gedeelte der vaste kust van Indië, daarna Sumatra en landde op den 7^{den} November 1618, na eene afwezigheid van twee jaren, op Java aan.

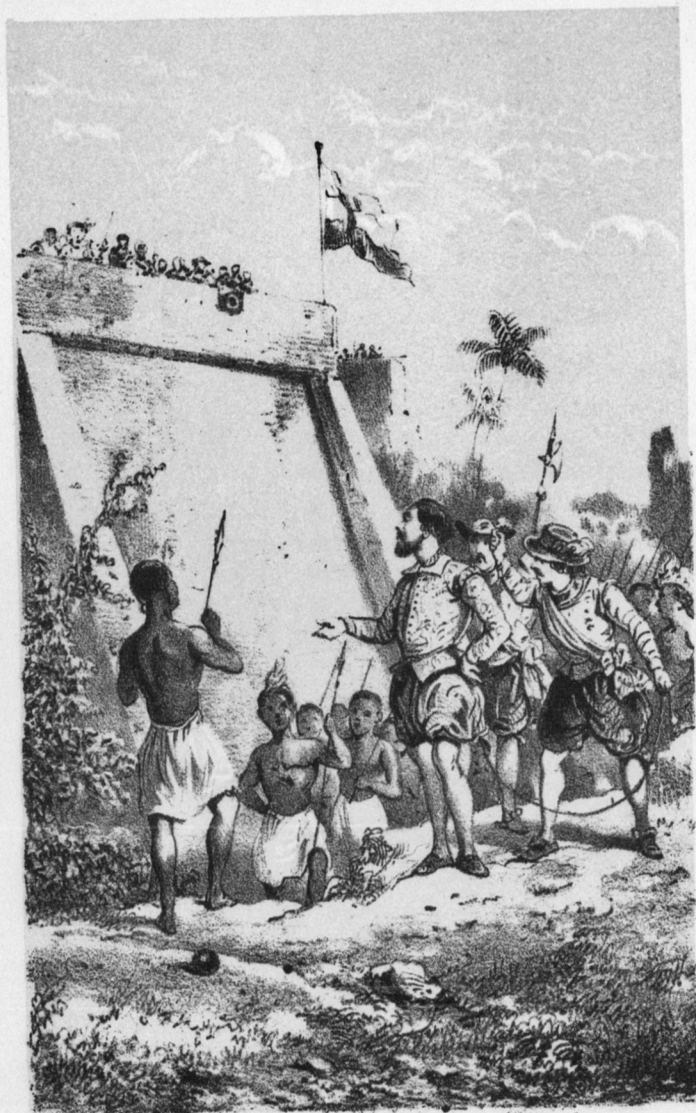
„Ja, vruchtloos zoekt het oog naar 't marm'ren grafgesticht,
„Uw moed, o held, ter eer, door 't nakroost opgerigt.
„Gij vondt in 't eigen hart het loon der stoutste daân,
„En waagdet steeds u zelv', om voor te kunnen gaan.

Op het eiland Java was inmiddels de onversaagde Jan Pieterszoon Koen aan het hoofd der zaken gesteld. Door zijne bemoeijingen was Jacatra, ter plaatse waar nu Batavia prijkt, in stede van Bantam, de hoofdzetel der Nederlandsche magt geworden. De Engelschen, wier koophandel in deze gewesten aan het opkomen was, ten hoogste najverig op de pogingen, door onze voorouders aangewend, ruiden alle inlandsehe vorsten tegen den gouverneur-generaal op en overmeesterden onze koopvaarders. Koen had zijne vloot naar de Molukken gezonden en was dus buiten staat hier iets tegen te doen. Hij vormde het ontwerp, om deze vloot terug te halen en alsdan den vijand het hoofd te bieden. Alleen de gedachte, dat er niemand aanwezig was, om het nauwelijks gestichte fort naar eisch te beschermen, verhinderde hem in dat voornemen. Maar gedurende deze weifeling kwam van den Broek, dien men reeds verloren waande, als door een wonderwerk, te Batavia. Dadelijk was de onzekerheid van den landvoogd opgeheven; nu had hij zijnen man gevonden. Hij stelde het bestuur over het fort in handen van van den Broek: hij vertrouwde hem de jeugdige stad en de leiding en verdediging van de nieuwe volkplanting: en hij bedroog zich niet in zijne keus.

Nadat Koen was vertrokken, sloegen de Engelschen, ofschoon in Europa in vollen vrede met ons zijnde, ter zee, en de Javanen te land het beleg om Jacatra. Hoewel de vestingwerken nog ver van voltooid waren, gingen echter mannen, vrouwen en kinderen om het vurigst aan het werk, en bragten dezelve in zulk eenen geduchten staat van tegenweer, dat de inlanders pogingen tot onderhandeling deden. Na lang over en weder beraadslaagd te hebben, werd men het eindelijk over de voorwaarden eens, waarbij het fort in stand gehouden en de vroegere verbonden vernieuwd werden. De goede verstandhouding scheen nu volkomen hersteld; dus aarzelde van den Broek, die zoo gaarne het goede van iedereen geloofde, geenszins om aan het verzoek des inlandschen konings gehoor te

geven en hem in zijn paleis te bezoeken. Zijne vrienden rieden hem dit wel is waar ten ernstigste af, maar hij antwoordde hun: „Ik ontzie geen perykel ter dienste der Oost-Indische Compagnie, zoo de bondgenooten dit geraden oordeelen.” — Van den geneesheer de Haan en vijf soldaten vergezeld, begaf hij zich dus op weg. Naauwelijks was hij echter in het paleis gekomen, of de meinēdige vorst liet hem onder de ergste mishandelingen knevelen, door het slijk sleuren en zoo voor zich en voor zijnen waardigen bondgenoot, den Engelschen generaal, brengen. Hier dwong men den edelen bevelhebber een' brief te schrijven, waarin hij gelastte, dat men onmiddellijk de sterkte moest overgeven en hij liet denzelfden door eenen gevangnen Hollander, Houbraken genaamd, naar Jacatra brengen.

De aldaar zijnde bezetting kende echter het karakter van den bevelhebber te goed, om niet te vermoeden, dat zoodanig een brief afgeperst was, en dus werd er besloten aan het bevel geen gehoor te geven, maar zich manmoedig te verdedigen; en daardoor liepen deze en alle verdere pogingen, om de overgifte van het fort te bewerken, vruchteloos af. Men had inmiddels onzen held aan een blok geklonken en besloot door hem eene uiterste poging te wagen. Hij werd dus tusschen twee Engelschen, die het Hollandsch verstonen, en gevolgd van een talrijk heir van Javanen, met krijgs- en moordtuig gewapend, onder het geschut der sterkte gezonden, met last om te bevestigen, wat de Engelschen met veel ophef van woorden, nopens de magt des konings en de noodzakelijkheid der overgave, aan de bezetting zouden voorstellen. Van den Broek stond hier met den strop om den hals en ieder oogenblik den dood verwachtende, zoo hij dit niet gaaf toestemde; maar geen oogenblik wankelde hij in zijnen pligt. Hij zeide: „Mannen, geloof deze meinēdigen niet. De koning van Jacatra is wel magtig, de Engelschen ondersteunen hem wel uit alle krachten, maar ook gij zijt magtig, ook gij kunt sterk zijn, zoo gij eendragtig blijft. Geeft, wat ik u bidden mag, de sterkte niet over, denkt aan de gevaren, die reeds doorstaan zijn. Hoopt op God, die redden kan, al is de nood ook nog zoo hoog gestegen. Laat mijne ellende, mijn dood u niet wankelmoedig maken, gaarne offer ik mijn leven op, zoo dit noodig is. Houdt dus moed, landgenooten, wie weet hoe spoedig er ontzet

„Geeft, wat ik u bidden mag, de sterkte niet over!”

„zal opdagen? De generaal komt zeker eerlang van Amboina terug,
 „dan beloont hij uwe trouwe diensten, dan betoont een dankbaar
 „vaderland u zijne erkentelijkheid en prijst uwe volharding en uwen
 „moed!”

Men bewondere den held en wijde hem deze dichtregelen:

„Waarom, o dichters, steeds in de oudheid omgewroet,
 „Wanneer ge iets edels, iets verhevens schetsen moet?
 „Steeds Griek of Romer als ge iets heerlijks wilt vermelden!
 „Verwerpt dien vreemden tooi; zingt vaderlandsche helden. —
 „Bewondert Regulus, als hij uit Rome snelt!
 „De deugd van van den Broek worde echter ook vermeld,
 „Zoo lang als de Oceaan blijft Java's kust besproeijen,
 „Moet van den Broekes deugd ons hart geheel doorgloeijen.
 „Wat zeg ik? neen! al stort dat land in d' Oceaan,
 „De deugd van onzen held blijft eeuwiglijk bestaan!
 „Waarom vereert geen zuil dien grooten, eed'len man!
 „Maar neen! er is een deugd, die niets verheffen kan!
 „De deugd der braven is het woën des tijds te sterk!
 „Zijn stalen zeis sloop' vrij eens menschen meesterwerk,
 „Maaij' steden, volken neêr, de deugd blijft altoos leven —
 „Ze is eeuwig als God zelf, die ze ons heeft ingedreven!”

De zucht, om zich den gevangene nog meer ten nutte te maken, weerhield de ellendelingen echter het doodvonnis aan hem te volvoeren. Men rukte hem wel is waar achterover, sleepte hem door het slijk, mishandelde hem op eene wreede wijze; maar het eigenbelang verhinderde, dat men hem den dood liet ondergaan, en hij werd dus weder aan het hof gebragt. Hier deed men hem op nieuw de schoonste beloften; de koning en de Engelschen beproefden nogmaals zijne trouw; maar de standvastigheid van van den Broek had den moed en de geestdrift zoo mogelijk verdubbeld, en de bezetting antwoordde in het geheel niet op de arglistige aanzoeken. Wat echter baten moed en geestdrift, als de hulpmiddelen zijn uitgeput,

als de voorraad ontbreekt, als men door ziekte is bezocht? Dus sloot men, door den nood gedrongen, een verdrag met de Engelschen, en eene der eerste voorwaarden der overgave was: de uitlevering van onzen held en der zijnen. Men stemde hierin toe en op den 2^{den} Februarij 1618 zou de overgifte hebben plaats gehad, ware niet inmiddels de sluwe van den Broek op nieuw werkzaam geweest. Door zijn toedoen ontstond er juist op dien dag tweespalt en een hevig gevecht tusschen de Bantammers en de Jacatranen, hetwelk met de ontrooning des konings van laatstgenoemd volk eindigde. Dit alles had onze held uit zijnen kerker bewerkt, door de Bantammers te beloven, dat hij bij hen gevangen zoude blijven tot de terugkomst van den generaal Koen en dan bij dezen bewerken, dat de stapelplaats der goederen van Jacatra naar Bantam zoude worden overgebracht. Door toedoen van eenen gevangene werd alzoo een koning van den troon gestooten, en moest zijne nog overige dagen van de vischvangst leven. Men achtte dus zijn vijand nimmer te gering! Van den Broek was nu wel van meester veranderd, maar zijn lot zelf had geene verbetering ondergaan: want van de eene gevangenis werd hij naar de andere overgebracht, en de bezetting van Jacatra wilde evenmin aan die van Bantam als aan de vroegere belegeraars het fort overgeven, en schoof de zaak op de lange baan, daar dezelfde hoogstwaarschijnlijk op de eene of andere wijze van allen leeftogt was voorzien geworden. Inmiddels zaten van den Broek en zijne lotgenooten steeds opgesloten. Maanden lang had hij eene harde gevangenis verduurd, maanden lang vele mishandelingen ondergaan! Was het dus te verwonderen, dat zijn fiere geest door het gewigt der rampspoeden werd ter nedergedrukt; dat hij alleen door de overgifte van het fort een einde aan zijnen benarden toestand zag; dat die fiere geest eindelijk bezweek en hij overging tot eene daad, die anders lijnrecht tegen zijne vorige handelingen streed, daar hij zelf aan de bezetting van het fort de overgave aanried, ja zulks door alle mogelijke middelen trachtte te bevorderen? Men kent toch den invloed der rampspoeden op den mensch; men weet door geschiedenis en ervaring, tot welk eene laagte hij daardoor soms kan zinken, en dat alleen het vertrouwen op eene allesverzorgende Voorzienigheid het steunsel kan zijn in zijnen toestand, dat dáárin alleen

troost, dáárin alleen hulp kan worden gezocht. — En God had de onzen ook geenszins verlaten. De bezetting van het fort hield vol; maar zoude toch eindelijk hebben moeten bezwijken, zoo niet juist ter snede twee schepen middel hadden gevonden het fort te naderen. Dezelve waren met buskruid en andere behoeften geladen. Kort hierna daagde de gouverneur Koen met eene vloot van 17 schepen op en wierp, na de Engelschen overal te hebben opgezocht, het anker voor Jacatra. De belegeraars, die uit sterke batterijen het fort reeds aan alle kanten hadden beschoten, werden aangevallen en verjaagd, en Jacatra, welks naam men op aanraden van van den Broek in Batavia had veranderd, was gered.

Juist in dezen tijd was de nood van van den Broek op het hoogst gestegen: hij had reeds aan de bezetting geschreven: „In zlangen tijd hebben wij, ten gevolge der ondergane mishandelingen, niet geweten of wij levend of dood zijn.”

Op den dag, dat Koen het anker voor het fort wierp, en de belegering deed opbreken, liet hij de inlandsche stad Jacatra verbranden. Hij eischte nu van den Broek en de zijnen op, en gelastte den koning binnen 24 uren aan dat bevel te voldoen. Nu zag onze held den dood voor oogen en hij beval zijne ziel aan God; maar den koning was de schrik om het hart geslagen: hij wierp alle schuld op de Engelschen en schonk onzen landgenooten de vrijheid. Met gejuich werden deze door hunne redders ontvangen en smaakten na zulk eene lange gevangenschap het zoet der vrijheid.

En hoe wisselen onspoed en voorspoed hier beneden! Den zelfden gevangenen van den Broek vinden wij weldra aan het hoofd van eenige schepen voor Bantam, hetwelk nog steeds onzen handel belemmerde. — Op stelligen toon liet hij den koning afvragen: „Of hij oorlog of vrede begeerde?” En op het antwoord: „Dit is mij onverschillig!” begon hij de vijandelijkheden, nam verscheidene schepen weg en voerde vele Chinezen van Bantam naar Jacatra, waar deze den grond legden tot de kolonie dier natie, welke later zooveel toebragt tot de bevordering van de welvaart dier stad. Het gelukte van den Broek echter niet den Bantammer te bedwingen: want de oorlog duurde na dezen tijd nog tien jaren voort.

Nog bevelhebber van Bantam zijnde, ondervond van den Broek

datgene, wat aan de grootste mannen der oudere en nieuwere geschiedenis zoo dikwijls te beurt viel: hij werd het slagtoffer van den ondank zijner meerderen. Natuurlijkerwijze waren zijn lof en de vermelding zijner edele daden op aller tongen. Dit hinderde Koen, die niet wel een' mededinger naast zich konde dulden en reeds ontevreden was, dat onze held den naam van Jacatra in Batavia had veranderd; hij ontnam hem dus het bevel over de scheepsmagt voor Bantam, zendende Houtman in zijne plaats. Maar dit was nog niet genoeg: hem, dien hij vroeger alleen waardig geacht had het bevel over het benarde Jacatra te voeren, kon hij niet langer in zijne nabijheid dulden; en de held, die over vloten en troepen het bevel had gevoerd, werd naar zijnen afgelegenen post als gezaghebber van Suratte en Mokka terug gezonden. — In welk eene ruime mate ondervond ook hij dus de waarheid van het gezegde: „Ondank is 's werelds loon!”

Nog eenmaal treedt van den Broek na dezen tijd op het tooneel onzer koloniale geschiedenis. Wij vinden hem, in 1620, aan het hoofd van zes groote schepen en een jagt bij straat Sunda, jagtmakende op eene Engelsche vloot, uit Europa afgezonden, ten einde die, welke in 1619 door Koen was vernield, te vervangen. Reeds had hij eenen van de vloot afgedwaalden bodem veroverd en maakte zich gereed de anderen op te zoeken en te bestrijden, toen hij de tijding ontving, dat van nu af alle vijandelijkheden der beide natiën moesten ophouden, ten gevolge der overeenkomst, op den 9^{den} Junij 1620 tusschen de bewindhebbers der Hollandsche en Engelsche compagniën in Europa gesloten.

Na dezen tijd verdwijnt van den Broek geheel en al van het tooneel onzer koloniale geschiedenis. Noch de tijd, noch de plaats van den dood des moedigen mans is bekend. Ter naauwernood vindt men zijn naam vermeld in de eene of andere geschiedenis onzes vaderlands.

Zoo Valentijn in zijn uitgebreid werk over onze Oost-Indische bezittingen zijner niet had gedacht, ware zijn naam mogelijk der vergetelheid ten prooi geworden.

Maar men volge zijne deugden na, bevordere de welvaart des vaderlands, bescherm, waar men kan, deszelfs handel en nijverheid

en werke zoo, dat men den vreemdeling deze zoo ware woorden van den dichter Helmers kunne blijven toeroepen:

„Gij, volkeren! die thans door handel zijt verheven,
 „'t Is Holland, dat alleen u 't voorbeeld heeft gegeven!
 „Vanwaar uw welvaart, roem, beschaving, schat en magt?
 „Gij volgtet slechts de les van Bato's nageslacht.
 „Ja, zoo de handel thans uw schat vermenigvuldigt,
 „Ons voorbeeld toonde u 't spoor! dien schat zijt g' ons verschuldigd.

XX. WILLEM SLUITER.

Met regt mogen Holland en Zeeland zich verheugen en beroemen de woon- en geboortegewesten geweest te zijn van den volksdichter Jacob Cats: met regt rekt men het hem als eene groote eer toe, dat althans in het laatstgemelde aan de werken van Cats naast den bijbel de eereplaats in de meeste huisgezinnen was aangewezen; dat zijne zedespreuken in aller mond, zijne verzen bij allen bekend waren. Maar ook Gelderland kan zich beroemen zulk een' dichter te hebben opgeleverd; ook zijne verzen, zijne gedichten waren, ja zijn nog, in het oostelijk gedeelte dier provincie en het naburig Overijssel, in de meeste huisgezinnen van eenigzins ouden stempel, voorhanden; ook dáár was derzelver plaats naast het boek der boeken; ook dáár las de huisvader, als des winters het gezin om den warmen haard was verzameld, als de mannen hunne pijpjes rookten en van hunnen landarbeid of van het weefgetouw uitrustten, als de spinnewielen der vrouwen snorden, dezelve aan de luisterende huisgenooten voor. — Deze man was Willem Sluiter. Laat ons hem eenigzins van naderbij beschouwen.

Sluiter werd den 22 Maart 1627 in het volkrijke dorp Neede, uit een achtenswaardig geslacht, geboren. Na op de Latijnsche scholen het noodig voorbereidend onderrigt tot den stand van predikant, welken hij zich had gekozen, te hebben ontvangen, begaf hij zich naar de hoogeschool te Utrecht, was dáár ijverig leerling van den beroemden hoogleeraar Voet, en legde zich op de studiën zoodanig

toe, dat hij reeds in 1650 tot de openlijke predikdienst werd toegelaten.

Twee jaren later werd hij door den heer der heerlijkheid van Borculo, den graaf van Limburg Styrum, die de collatie te Eibergen uitoefende, als predikant bij de Hervormde gemeente aangesteld. Zijn geheele leven door was Sluiter dankbaar voor deze gunst, en hij gaf dien dank meermalen lucht in zijne gezangen, waarin hij zich echter nergens tot laffe vleijerij verlaagde.

Op zijne standplaats woonde eerst eene zijner zusters bij hem in, later huisde hij alleen; maar in 1662 begaf hij zich in het huwelijk met Margaretha Sibilla Hoornaart, uit Borculo, bij wie hij twee kinderen, eene dochter en een' zoon, verwekte. Slechts twee jaren mogt Sluiter de genoegens van een' gelukkigen echt smaken, toen hem zijne gade in den jeugdigen leeftijd van 24 jaren door den dood werd ontrukkt. Smartelijk viel hem dat verlies, ja zoo smartelijk, dat hij na dien tijd niet weder gehuwd is geweest. Hoe zoude hij dit ook hebben kunnen doen, die zelf getuigde:

„De dood scheyd siel en lyf,
„Soo scheyd s' ook man en wyf.

Moeijelijk viel hem, zoo als ligt te denken is, de verpleging en opvoeding zijner jonge kinderen, en hij moest dus, hoe noode ook, hun gezelschap ontberen en hen aan de zorg zijner schoonmoeder, die destijds te Deventer woonde, toevertrouwen.

Eenzaam en stil sleet Sluiter zijne dagen te Eibergen. Het be trachten van zijn' pligt als Christenleeraar en de beoefening der dichtkunst hielden al zijne uren bezet. Hij was bij zijne gemeente zeer geliefd. In zijne gezangen geeft hij daarvan meer dan ééne treffende proeve. Als hij de buurten, onder zijne gemeente behoorende, bezocht, stroomden ouden en jongen uit, om den geliefden leeraar te zien en uit zijnen mond de lessen van godsvrucht en deugd op te zamelen.

In dezen tijd schijnt hij, buiten eene berijming der psalmen en van het hooglied, ook zijn *Buitenleven* te hebben vervaardigd. Dit

laatste gedicht is een der naifste van al degenen, welke hij voortbragt. Als eene proeve geven wij hier de volgende regelen :

„Hoe soet is 't, 's avonds na den eten,
 „Sich met een blij en vrij geweten
 „In d' ope lucht hier te vertreên.
 „Maer wat geschied dan in de steên?
 „Men sit er op de stoep slechts neder
 „En siet er zwieren heen en weder:
 „Soo veel geloop, gepronk, geprael,
 „Dat schier 't gesicht er in verdwael.
 „Men hoort rondom zoo veel gedommel,
 „Hier schiet musket, daer raest de trommel:
 „Hier klapt men deur en venster toe;
 „Daer roept men beyd' uw ooren moe, enz.

Later gaat hij voort :

„O! die in schaduw van de boomen,
 „Soo vry by stille waterstroomen,
 „Een avondluchtje halen mag,
 „Hoe soet voleyndigt die den dag!
 „Hy slaept gerust en quelt sich minder,
 „Syn aendacht vind niet soo veel hinder,
 „Als wel wanneer men 's avonds laet
 „Sich heeft verlustigd langs de straet.”

De rust, welke Sluiter zoo zeer roemde, was niet van langen duur. De Munsterschen maakten aanspraak op de heerlijkheid Borculo; men kon dit in der minne niet schikken en dus deden dezelve in 1665 eenen inval in ons land. Sluiter besloot dien storm niet af te wachten, uithoofde zij het op de predikanten zeer gemunt hadden. Hij meende dus zijne geliefde gemeente te moeten verlaten, borg have en goed zooveel mogelijk, en begaf zich naar Deventer en later naar 's Hage, waar hij veelal in het gezelschap was van den bekenden dichter Vollenhoven.

Nadat hij eenige maanden bij zijne vrienden en familie had doorgebracht, was de storm geweken en besloot hij naar zijne gemeente terug te keeren. Hoewel men zoude hebben gewaand, dat hij hier, uithoofde zijner verwijdering in de ure des gevaars, minder hartelijk zoude worden ontvangen, schijnt juist het tegendeel te hebben plaats gehad: een bewijs voor de gegrondheid der redenen, die hem daartoe hadden genoopt. In Holland kreeg zijn karakter eene zonderlinge neiging tot de eenzaamheid. In Eibergen begon hij die uit te oefenen, woonde geheel alleen, latende slechts op zekere tijden van den dag iemand komen, om het allernoodigste werk te verrigten. Deze levenswijze hield hij drie jaren vol. Eenigen prezen dezelve, terwijl hij gedurende dien tijd vele zijner gedichten in het licht gaf en zijne leerredenen het kenmerk droegen van met oordeel, juistheid en naar de behoeften der gemeente te zijn opgesteld. Anderen laakten die, en schreven zijne zonderlingheid toe aan zucht om zich een' naam te maken. Dat alles bewoog hem om dit eenzaam leven eens opzettelijk dichtmatig te beschrijven. Hij toont in dat dichtstuk hoe weinig de mensch noodig heeft, en rekent zich gelukkig door zulk een leven voor denken en schrijven zoo veel tijd te hebben. Alle tegenbedenkingen weet hij dikwijls zeer gepast te ontzenuwen. Hoe het er eigenlijk in zijn huis bij dit afzonderlijke leven heeft uitgezien, bewijzen 's mans eigene woorden :

„Hier word niet veel in huys gedaen,
 „Voor spys en buyk, die t' saem vergaen,
 „En nog veel minder werks gemaakt
 „Van 't geen alleen het ooge raekt,
 „Waertoe 't gewasch, geplas, geplaer?
 „Waertoe al 't boenen, voor als naer?
 „Al 't vagen, ragen, al 't gewryf,
 „Dat geen ding ongeplaegt en blyft?
 „Al 't schrobben, tobben sonder endt,
 „En alles van zyn plaets gewend,
 „En dit soo dag bij dag weer aen,
 „Soo dat het nimmer is gedaen;
 „Het hoeft soo net niet, dat het kraekt:

„Het hoeft zoo reyn niet, dat het blaekt.
 „Een stofje maekt ons niet vervaert,
 „Wy syn doch selve stof en aerd.

Zijne gevoelens zullen wel niet door de meeste Nederlandsche huismoeders worden beëamd. Beter zullen zij in dezen tijd, waarin, het zij dan te regt of te onregt, de klagten over de dienstboden meer en meer luide worden, instemmen met deze woorden van zeker vers door Sluiter vervaardigd:

„Myn vryheyt is myn macht en recht.
 „Ik hoef geen dienst van meyt of knecht,
 „Waerin ik my gelukk'ger acht,
 „Dan een die steeds wordt opgewacht
 „Van sooveel dienaers om syn disch,
 „Dat elk om 't seerst gediensig is.
 „Hij schynt gelukkig voor de liën,
 „Die soo veel boden mag gebiën:
 „Maer die se niet van doen en heeft,
 „Zeg, of hy niet geruster leeft?
 „Een prins heeft noodig al den dag
 „Veel dienaers van verscheyde slag;
 „Maer die se niet behoeft, dunkt my,
 „Dat wel te regt een koning zy.”

Met 1669 schijnt deze zonderlinge levenswijze van onzen Sluiter een einde te hebben genomen, althans kreeg hij toen bij tijd en wijle zijne kinderen bij zich en schijnt toen zelfs door personen van aanzienlijke geboorte bezocht te zijn geworden. In een gedicht, hetwelk in zijne werken niet is te vinden, maar dat in den Gelderschen Almanak voor 1837 voorkomt, blijkt het, dat hij steeds de vriendschap der familie van Limburg Styrum mogt blijven genieten, dat hij, hoewel zijne kinderen bij zich hebbende, de hoogstmogelijke eenvoudigheid in acht nam, en dat hij ook eene meid had. Het vers beschrijft een onverwacht bezoek, hetwelk hij den 30sten Maart 1671 van de gravin en de freule van Styrum te Eibergen ontving en luidt dus:

„Ik kan 't nog zelve niet verzinnen,
 „'t Is als een droom schier in myn geest,
 „Dat d' allerwaerdigste gravinnen
 „Syn onvermoed'lyk hier geweest.

„Ik wist soo weinig van dit komen,
 „Als ik myn sterfuur weten kan,
 „Geen mensch hadd' hier daarvan vernomen,
 „Geen levend schepsel wist er van.

„Dat mag te recht verrasschen heeten, —
 „Sy waren voor myn deur, als ik
 „Was op myn kamerken geseten
 „In myn gewoon fatsoen en schik.

„Myn huisje lag schier 't onderst boven,
 „Onopgeschikt aen allen kant,
 „Bespinnekopt en fraei bestoven
 „Als 't hier de wyse schynt van 't land.

„Hoe wel myn dochterken en soontje,
 „Door der gravinnen vriend'lijkheid,
 „Een kus ontvingen op haer koontje,
 „Sy waren niet mooi toebereid.

„Sy naderden onuitgestreken,
 „Soo als s' uit school juist kwamen gaen,
 „En al soo vreemd als ik toekeken:
 „'t Was overal gansch ongedaen.

„Myn tafeltje, niet al te netjes,
 „Stond in myn keuken al gespreid,
 „Met drie besmokkelde servetjes,
 „Op steenen bordekens geleid.

„De klok sloeg twaelf, de spys moest daed'lijk
 „Syn aengerigt. — Ik zag geen kans,

„Hoe 'k 't maken sou een weinig staetlyk,
„Wy moesten aen den disch althans.

„De tafel op een ander stede,
„Verschoont met linnen uit de kas,
„Was al de *quisting*, die men dede;
„Hier kwam geen lang beraed te pas.

„Myn Meyt, die 'k zelfs noch onderwyze
„Als die geen vrouw heeft, welk' haer stell',
„Hadd' slechts gekookt naer hare wyse
„En bragt het t' samen op seer snel.

„Nogthans zoo aten de gravinnen
„By my, als aen een ryke disch,
„Om dat *s' iets heerlykers* verzinnen,
„Daer 't *hier* voor ons gebruik slechts is.

„Een moesgericht van groene kruiden,
„Met liefd' en met een blank gemoed,
„Is beter, by verstand'ge luiden,
„Dan met geveinsdheid overvloed.

„'t Goê hart is 't allerbest gerechten
„Daer d' eêlgeboren siel op let;
„Veel overdaed is voor de slechten,
„Die maer op 't aerdsche syn geset.

„'t Banket, daer wy den disch mée sloten,
„Was 't overluide lofgeklank,
„Dat wy te saâm voor God uitgoten,
„Met geestelyk gedicht en sang.

„Misschien heeft haer 't eenvoudig singen
„Van bei mijn kinderkens verkwikt,
„Meer dan 't gevei der hovelingen,
„Daer haer, oprechte siel voor schrikt.

„Ik zag bij haer een goed genoeg,
„Zy achten doch geen feest vol vreugd
„Dan daer het harte, sonder wroegen,
„Nog lang daarna door blyft verheugd.

„My blyft voortaan, met alle soetheid
„Een heugelyk' erkent'nis by
„Van sulk een openhart'ge goedheid
„Door dit besoeek gegund aen my.

Hoe kunsteloos dit lied ook zij, straalt er echter een godsdienstige zin, eene dankbare gevoeligheid voor genotene weldaden en een opregt gemoed in door, hoedanigheden, die den Christen versieren, den leeraar der godsdienst, ook om zich zelfs wil, doen eerbiedigen. Dit tijdvak van 1669 tot 1672 was het vruchtbaarste in de voortbrengselen van zijnen geest. Voorzeker was het gezelschap zijner kinderen voor den voormaligen kluzenaar van den weldadigsten invloed. In al de berijmingen en gedichten, toenmaals door hem vervaardigd, stralen de gemoedelijkste ernst, de verhevenste godsvrucht door.

Niet vrij waren dezelve echter van de vrees, dat de oorlogstoorts op nieuw zoude worden ontstoken, dat hij ook nu weder zijne vreedzame pastorij en aanvertrouwde gemeente zoude moeten verlaten. En dat deze vrees maar al te gegrond was toonde het jaar 1672. In den stroom der groote gebeurtenissen van dat jaar zijn de mindere omstandigheden, de lotgevallen van geringere plaatsen der vergetelheid overgeleverd. — Men wil echter, dat de heerlijkheid Borculo en alle onderhoorige dorpen in eene niet geringe mate den euvelmoed der Munsterschen, aan wie de overmeestering van dat gedeelte van Gelderland was opgedragen, ondervonden. Hun bisschop toch meende regt te hebben op die heerlijkheid: hij was daarin door de Staten vroeger gedwardsboomd en had zijne eischen moeten opgeven. — Geen wonder dan ook, dat hij nu alles deed om zijn gezag te bevestigen en de belijdenis der R. K. godsdienst te bevorderen. — Zoo herschiep hij het inwendige der tempelgebouwen tot dat doel, stelde overal ambtenaren van die godsdienst aan, en schonk hun, die zich

tot de Roomsche eeredienst lieten overhalen, de grootste voorregten. Van hoe weinig invloed al deze handelingen op de gemoederen der meeste bewoners dezer streken zijn geweest, getuigen in onze dagen nog de betrekkelijk weinige leden van het bedoeld kerkgenootschap, welke men in de heerlijkheid aantreft, eene bijzonderheid, nog te meer uitkomende, dewijl bij tijd en wijle in de vorige eeuw Roomsche Katholieke heeren de bezitters er van waren.

Geen wonder dan, dat onze Sluiter, die trouwens van geen heldhaftig karakter schijnt te zijn geweest, vermeende voor de tweede maal den storm te moeten ontwijken. Hij begaf zich dus, om zoo ver mogelijk van de tooneelen des oorlogs verwijderd te zijn, naar Alkmaar. Hier schijnt hij vriendschapsbetrekkingen te hebben aangeknoopt met de vrijvrouwe van Schagen, de gravin Justina van Nassau, tegen wie hij meermalen in zijne verzen zijne beklagelijke ballingschap en het afzijn van zijne lieve gemeente betreurt. De Munsterschen bleven nog steeds in het bezit van zijn dorp, en dus was hem de terugkeer afgesneden. De werkzame man konde echter niet rusten: hij moest het zijne bijdragen tot het rijk van zijnen Heer. Dus nam hij te Deventer een half jaar de predikdienst waar. In 1673 werd hij gelijktijdig naar Rouveen bij Meppel, en naar nog eene plaats in Holland beroepen. Hij overlegde deze zaak met zijne zoo zeer beminde Eibergsche gemeente, en daar deze nog geenszins inzag, zoo spoedig van de lastige soldaten des bisschops bevrijd te zullen worden, wilde men hem ook niet langer van het werk der Evangeliebediening afhouden, en hij nam dus het beroep naar Rouveen aan, misschien wel om later, als het land weder bevrijd was, naar Eibergen terug te keeren. Niet lang had de Rouveensche gemeente genot van zijne dienst, want spoedig overviel hem eene ziekte en hij overleed in December 1673 in den ouderdom van 46 jaren, ten huize van zijnen zwager te Zwol.

Voor zijnen dood schijnt hij alles zoodanig in orde te hebben gebracht, dat zelfs zijn doodkleed gereed lag met dit toepasselijk versje, hetwelk hem zoo geheel kenschetst:

„Siet hier de kostlykheyd, den rykdom en den schat,
„Die 'k van al 't aer'sche goed ten lesten mée sal dragen.

„Daerom heb ik er noyt veel meê te doen gehad,
„Vermits myn oogen na een beter opwaerds sagen.
„O mensche! wiens begeert' hier nimmer word versaed,
„Denk immer op u eind', daer alles hier moet blyven.
„Behalven d'edle schat der siel, die met ons gaet:
„Gij moogt dit soo in 't hart, als op u grafkleed schryven.”

XXI. MEINDERT VAN TIENEN.

Er bestaat voorzeker geen jaar in onze geschiedenis, hetwelk door meer ongelukken en rampspoeden voor het vaderland is gekenteekend, dan dat van 1672. Toen immers heerschten wantrouwen, twist en oproer van binnen; van buiten werd de staat door vier magtige vorsten aangevallen, en weldra werden drie der zeven landschappen door derzelver legers bezet, terwijl de vijand gereed stond tot in het hart der provincie Holland door te dringen. Drie sterke vestingen, voormuren van Nederlands staat, waren ook reeds in 's vijands handen. Onder dit drietal bekleedde Koevorden eene eerste plaats. Men peinsde reeds lang op middelen, om deze sterkte den vijand weder afhandig te maken; maar men vond er geene geschikte gelegenheid toe. In het plan der Goddelijke Voorzienigheid lag het echter opgesloten, dat een man, schijnbaar van geringen stand in de wereld, het werktuig moest worden daartoe gebezigd, dat hij ten toonbeeld moest strekken hoe ver een mensch, die met den wil en den lust voor het goede begaafd is, het kan brengen, in de bevordering van de belangen zijner natuur- en landgenooten. Laat ons echter deze bewering met eene proeve staven, en den man op zijne schreden volgen, die ons als zoodanig wordt afgemaald.

Meindert van Tienen was koster en schoolmeester te Koevorden. Door eenen grooten lust gedreven, had hij zich op den vestingbouw met ijver toegelegd en vooral de ligging, sterkte, de middelen van verdediging en aanval zijner geboorte- of woonplaats met een kundig oog gadegeslagen. Bij de inneming van Koevorden, op den 4 Sep-

tember 1672, met vrouw en kind naar Groningen gevlugt, zette hij zich dadelijk aan het werk, om de middelen te bepeinzen, ten einde Koevorden weder onder de magt der staten terug te brengen. Reeds eene maand daarna begaf hij zich naar den bevelhebber van Groningen, Karel Rabenhaupt, baron van Sucha, om dien zijne dienst als ingenieur aan te bieden bij de belegering der oude Schans. Te dier gelegenheid beweerde hij, wel eenen aanslag op Koevorden te durven ondernemen, indien hem de middelen, daartoe benoodigd, wierden verschaft, en dat hij geenszins twijfelde, of zulk eene onderneming zoude onder den Goddelijken zegen met den besten uitslag worden bekroond. Rabenhaupt kwam dit zeer onverwacht voor; hij sloot de kamerdeur en vroeg hem op eenen barschen toon: hoe hij zulk een gewichtig werk dan zoude willen aanleggen? — Breedvoerig gaf hem van Tienen op deze en alle volgende vragen bescheid. Tevens overhandigde hij den bevelhebber eene door hem vervaardigde teekening van het beleg, dat de bisschop van Munster in dien zomer voor Koevorden had geslagen, met aanstippling van al hetgene de vijand dag voor dag aldaar had verrigt.

De gouverneur vroeg hem: „Hebt gij die kaart zelf vervaardigd?“ En het antwoord bevestigend zijnde, behield hij dezelve en verzocht hem eene dergelijke, en even naauwkeurig, op eene kleinere schaal te maken.

Nadat hij zulks aangenomen en hij beloofd had, daarmede reeds den volgenden dag gereed te zullen zijn, werd hem verzocht deze geheele zaak geheim te houden, waarna hij tot de zijnen terugkeerde. Reeds den volgenden dag was de kaart gereed en van Tienen begaf er zich mede naar den bevelhebber, die ze naauwkeurig onderzocht, hem over alles ondervroeg, zijne bekwaamheden als ingenieur op den toets stelde en hem den last gaf, zoo geheim mogelijk den voorraad van biesen in de stad op te nemen, ten einde van dezelve de noodige biesbruggen te kunnen vervaardigen. Moeijelijk viel deze last, uit hoofde hij nergens voor de zaak durfde uitkomen, en van tijd tot tijd gaf hij den bevelhebber verslag van den toestand der zaken.

Inmiddels had Rabenhaupt de gezegden van van Tienen aan de staten der provincie Groningen medegedeeld, welke eene commissie uit hun midden benoemden, om zich met van Tienen te verstaan.

Hij bleef steeds bij hen aanhouden, om het werk niet te laten glippen, met dat gevolg, dat hem in November last werd gegeven, om een begin met de bicsbruggen te maken; en op zijn verzoek werd het gilde der stoelenmakers gelast, tegen bepaalde vergoeding, eene aanzienlijke hoeveelheid biezen in 's lands magazijn te leveren. Dadelijk ging hij met eenige arbeiders aan het werk, en had binnen korten tijd drie bruggen, ieder van 52 voet lang, in gereedheid.

Deze bruggen door den gouverneur en gemelde commissie onderzocht zijnde, gelastte men hem een gedeelte daarvan in een schip te doen laden, ten einde er buiten de stad, in het Hoorndiep, eene proef mede te nemen.

Zulks geschiedde in den vroegen morgen zeer geheim, en de proef beviel zoodanig aan de heeren, dat men hem eene vereering van 100 gulden gaf.

Inmiddels was de vorst ingevallen, en van Tienen deed dagelijks bij den bevelhebber aanzoek, om toch niet langer met de onderneming te dralen. Daarbij hield onze man eene naauwe gemeenschap met sommige bewoners van Koevorden, door wier bewerking hij twee verschillende malen 's nachts alarm deed slaan, om des te minder opzien te verwekken als de rechte tijd daar was.

Van Tienen konde echter den gouverneur niet overhalen de hand aan het werk te slaan. Op zekeren dag hem weder trachtende te beduiden, dat, uithoofde van de hevige vorst, thans de rechte tijd daar was, vroeg hem Rabenhaupt: „Of hij dan wezentlijk voornemens was, deel te nemen aan de onderneming?” — Hierop antwoordde hem de kloeke, geenszins voor den krijg opgeleide man: „Ik hoop niet, dat uwe excellentie denken zal, dat ik, zulk een ontwerp vormende, zelf aan de uitvoering niet mede zoude werken; dit zoude niet braaf van mij gehandeld zijn!” Deze woorden schenen den generaal zeer te bevallen; maar hij zeide: „Ik moet er eerst nog met de heeren staten over spreken!” Van Tienen verliet hem toen in eene misnoegde stemming en meende dat al zijn werk te vergeefs was geweest.

In de maand December 1672 werd van Tienen door zekeren Frieschen kapitein Gabema aangezocht, om een geschikt persoon te zoeken voor de onderneming op Koevorden, en men zeide hem, dat zoo

iemand van de prinses gouvernante over Friesland eene vereering van 50,000 gulden zoude kunnen erlangen als het werk gelukte. Daar hare hoogheid later echter eenige zwarigheid maakte, liep deze onderhandeling te niet.

Van Tienen verzweeg deze zaak echter niet voor Rabenhaupt, en dus werd er op den 12 December 1672 besloten, om de onderneming met Gods hulp te beginnen. Aan van Tienen werd de regeling van alles opgedragen, ja, men stelde zoo veel vertrouwen in den eenvoudigen schoolmeester, dat men hem zelfs de keus overliet van de hoofd-officieren, die hij oordeelde voor deze taak het best berekend te zijn. Hij droeg daartoe voor: den luitenant-kolonel Frederik van Eybergen en de majoors Johan Sickinge en Wyler, ten einde er bij iedere afdeeling, als moetende de aanval op drie punten geschieden, een geschikt aanvoerder zoude zijn. Verder werden er tot de onderneming bestemd 972 man infanterie buiten de vrijwilligers, benevens eenige ruitery en de dragonders en de noodige bedienden voor het geschut. De ruitery diende om alle wegen en passen te bezetten, ten einde de vijand niet te vroeg eenige kondschap van den aanslag mogte krijgen door den een of ander, die zich naar Koevorden begaf. Te wijldoopig zoude het vallen alle bijzonderheden van den togt naar Koevorden, hetwelk men in den avond van den 19 December in het gezigt kreeg, te vermelden. Bij denzelfden legde van Tienen echter de grootste bewijzen van moed, tegenwoordigheid van geest, bezorgdheid tot in de geringste kleinigheden en eene groote gave, om de officieren zoowel als de gemeenen zijn vast vertrouwen op eenen goeden uitslag in te boezemen, aan den dag.

Van nu af willen wij de eigene woorden nit het dagverhaal van van Tienen en met zijne spelling hier inlasschen, waaruit wij het aandeel van onzen held aan de onderneming het best zullen kunnen afleiden:

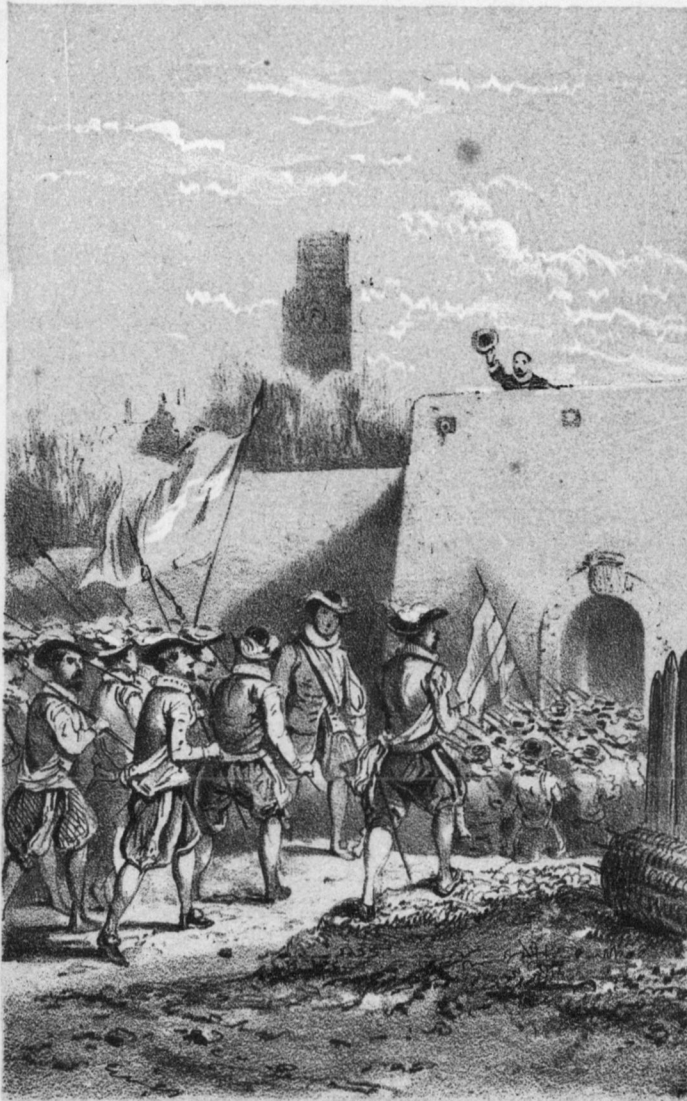
„Des nachts (na myne gissinge) tusschen elf en twaalf uur hebben wy onze wagens doen inspannen en also met den gantschen trein uit Ermen vertrocken, voorby den Stool op Dalen en van daar recht op Koevorden op eene plaatse genaamt de Hooge Loo, by zeker huis van jonkheer Tellinshuis, alwaar wy de wagens allen deden ontladen en de boeren met dezelve lieten wegryden.

„Onse ruitery heeft goede wachten op dezen togt gehouden, ja „soo voorsigtig, dat sy tot Wachstum in een boerenhuis, ongeveer „een uur van Coevorden synde, sagen voorby dat huis gaan, den „jager van den commandant Mooy uit Coevorden, met een officier „of twee uit hetzelfde guarnisoen, die sy gemaklyk konden hebben „gekregen, maar lieten haar stilletjes vertrekken na Coevorden toe, „om geen gerucht te maken. Inmiddels werden Claas Buter en Claas „ten Borgh, die de biesbruggen hadden helpen maken, in 't werk „gesteld, om dezelve aan malkander te voegen. Deze laatste werd „met zeven der bruggen met den majoor Sickinge en syn volk, „volgens de gegevene order, na de punt van het bastion Overijssel „gezonden, terwyl onze muskettiers zich voor Eybergen en Wyler „gereed maakten. Ondertusschen hoorden wy gemaklyk de schild- „wachten op den wal tot Coevorden dikwyls: „*werda*” roepen. De „overste Eybergen riep my toen ter zyden van 't volk alleene en „vroeg my: „Wat dunkt u nu van 't werk, men hoort de schild- „wachten met menichten roepen, waaruit men bespeurt, dat sy „niet en slapen en dat zy ligtelyk van onze aankomst verwittigt „kunnen zyn: „wat agt gy nu het geraadsaamst: want gy hebt so „wel de order tot attaqueeren als ik? Zeg uwe meninghe.” Zacht- „jes antwoorde ik syn hoog ed.: „Wat aangaat het menigvuldig „roepen der schildwachten op de wallen, het geschiedt daarom, „omdat er so veele ronden van haar worden gedaan, ik reken sulks „voor goed, alsoo de schildwachten so naauw op haar eygen ron- „den moeten letten van binnen, dat sy van buiten niet eens op „ons denken. Ik kan kwalijk gelooven, dat sy nette kondschap van „ons hebben en raad dus de plaats aan te tasten; alles is immers „tot den storm vaardig, en ik twijfel niet of door Gods sterke „hulp is de plaats binnen een uur of twee in ons geweld. Zyn „hoog ed. zeyde toen: Zyt gy dan so daartoe geresolveerd?” „Op mijn antwoord van: „Jaa” hernam hy: „Ik ook, God helpe „ons dan daartoe en laat ons dus het werk beginnen! Ik seyde: „ja wy met ons tweeën willen met God den troep voorgaan en „haar aan de wallen voeren.” Hy echter antwoordde: „Dit is niet „raadzaam, dat wy beide by malkander blyven. Het volk is wat „stille en zoo het schijnt traagh tot het werk. Er is er een 100-

„dig van agter, om de traagen voort te dryven en om orders ty- „delings te geeven en de afgeslagene als 't noodt is wederom te „secondeeren.” Dit stond my wel aan. Wy tyden voort aan 't werk, „verscheyden soldaten by de biesbruggen om te dragen, maar met „sulke traage handen, als sulks werde gedaan, was te verwonderen. „Als men se aan een eind opgeheven had, om te draagen, lagh het „andere eind weder neer, so dat men genoodsaakt was na lange „sukkelen, om soo veele rontom de brugge te setten, dat een iege- „lyk de soldaten dwong om gelykerhand aan te tasten, tot dat men „eindelyk klaar was, en begonnen de bruggen voor au neffens de „halve pieken, bylen, koevoeten de konstapels met handgranaten „te marcheeren, regt op 't gezigt op Poppenhaar aan. De trouw, die „op 't casteel zoude stormen met 300 man vooran, de andere on- „der majoor Wyler, die op 't bastion Hollaud soude stormen, met „haare bruggen als anders daarop volgende. Op Poppenhaar by de „galge komende, synde eene hooge plaatse, deden wij de bruggen „nederleggen en het volk halte houden. Men konde het aanbreken „van den dagh kennen, alsoo, dat ik begon de contrescherp en „wallen te sien, zeggende tegen de officieren: „Daer siet gy de „bruydt, daar wy om dansen zullen! Met een vroeg ik hen: „wat „order zy tot aanval hadden?” Zy antwoordden: geene order te „hebben; maar „wat order ik had.” Ik gaf ten antwoord: „dat wy „alle drie attacquen op agt uur souden gelyk beginnen;” maar men „oordeelde, dat wy so lang niet behoorden te wachten, maar met „onse twee attacques aanstonds beginnen, alcer het lichter werd en „wy van den vijand gesien werden, die met syn canon vooreerst „en daarna met musquetten onder ons volk groote schade soude „doen. En daar majoor Sickinge soo haast niet aan Overijssel konde „komen als wy, resolveerden wy ons werk voort te beginnen.

„Hierop versogt ik, dat sy soo lang met het volk stil wilden „houden, dat ik eerst na de contrescherp wilde gaan om regt te „weten, of ik op het juiste punt was, daar ik weesen mogte, alzo „men het van verre niet goed sien konde, overmits een dikke ne- „vel opkwam, dat ons geen kwaad deede. Terwyl ik na de contre- „scherp ging en de officieren met het volk stil stonden, hebben sy „my een man voort nagezonden om order te halen, waar dat sy na

„toe souden marcheren; ik aan de contrescherp grafte komende, zag,
„dat ik aan de punt van 't bastion Gelderland was, achter het cas-
„teel daar ik bijna wesen moest. Daarop zond ik de persoon, die
„my naliep, naar den trouw en zeide, dat men wat meer ter zijde
„zoude marcheren tot op zeker punt dat ik hem aanwees, en ik de
„graft langs zoude gaan en hen daar inwachten. Hoe voorzigtig ik
„ook sloop, werd ik door meer dan een schildwacht aangeropen;
„maar hield my stil, denkende dat zij straks wel antwoord zou-
„den krygen. Inmiddels trok de mist op en ik begon de schildwach-
„ten op de groote wal te sien, die ook sterk „werda!” begonnen
„te roepen. Op het regte punt komende zag ik de officieren met het
„volk recht na my toekomen. Ik riep en wenckte met den hoed, dat
„sy haastig souden aankomen. Toen gaf de vyand uit de contrescherp
„het eerst vuur met musquetten op my. Inmiddels kwamen de sol-
„daten naar my toelopen en begonnen dadelijk aan 't kappen en
„houwen van de palissaden der contrescherp, tot dat men er een
„gat in kreeg. Ondertusschen maakte de vyand een groot vuur uit
„canon en musquetten van de groote wal op ons; maar de biesbrug
„werd toch naar bastion Gelderland gedragen. Den majoor Wyler
„wees ik van verre, waar hy die op bastion Holland zoude leg-
„gen. Deze echter vorderde, dat ik mede moest gaan, vreesde het
„regte punt niet te vinden en maakte my aansprakelyk by een on-
„verhoopt mislukken. Ik verliet myne trouw en wees hem het punt
„aan, waarvoor hy my bedankte en ik naar de mynen terugkeerde.
„Intusschen speelde de vyand wakker met canon, inzonderheid op
„de agterste trouw, die daardoor langzaam aankwam en door den
„overste en de officieren met geweld moest worden voortgedreven.
„Ik by de mynen teruggekomen in allerhaast (het was nu helder
„ligt dag) vond de brugge al in het ysbit, maar vond reeds vele
„gekwetsten die zeer jammerden en door my zoo goed mogelijk ge-
„troost werden. De brug was echter losgegaan en dreef van malkan-
„der. Ik maakte ze voort weer aan een, kruipende op myn buik
„langs dezelve en trekkende met een halve piek het dryvende na
„my toe. De vyand maakte een hevige vuur op ons en riep ons sma-
„delijke woorden toe, die goed beantwoord wierden. Door het let-
„sel aan de brug, stond veel volk aan de kant van de ysbit, die

"was ik op den kruin des wals bezig met het zwaaijen van den hoed"

„vuur gaven naar den wal: Ik gingh dus nederzitten en hield met
„de handen de brugge vast; dreef het volk aan er over te loopen
„en vermaande hen, om hun eigen levensbehoud, te maken, dat zy
„onder het bereik des canons henen kwamen en zich zouden voe-
„gen by diegenen hunner lotgenooten, welke reeds aan den voet
„des wals stonden.

„Het vuur des vyands was inmiddels zoo sterk, dat een man voor
„my van de brug werd geschoten en my de kogels aan alle kanten
„om de ooren snorden. Daar ik zag, dat ons volk aan den voet des
„wals bleef staan, gaf ik de brug aan iemand anders over en ging
„naar hen toe. Hier vond ik den kapitein der voorhoede met de zynen
„bezig den doornenhaag aan stukken te snyden, terwijl de vyand wakker
„schoot en verscheidene in het stof deed byten. Daarop zeide ik tegen
„den kapitein: „kom, laat ons naar boven gaan den wal bestormen:
„het is beter daar te sterven, dan hier.” Hierop rukten wy naar
„boven, door velen gevolgd wordende. Op den kruin der borstwe-
„ringen gekomen was de vyand aan het retireeren, maar gaf inmid-
„dels al vuur, waardoor gemelde kapitein in de regterborst werd
„getroffen en dadelijk overleed. De onzen lieten zich hierdoor niet
„afschrikken, maar maakten zich van de batterij meester. Inmiddels
„was ik op den kruin des wals bezig met het zwaaijen van den hoed
„om het hoofd, den soldaten, die op het ys stonden, toeroepende:
„Komt haastelyk, mannen, de vyand is afgeslagen, de plaats is over!”
„Toen quamen sy aanstonds tot ons op, alsoo sy geen tegenweer
„vonden. Hierop ging kapitein Koenders met eenige officieren op den
„commandant Mooy los, die hierby het leven liet; maar ik kan niet
„zeker weten of hy in de furie door de onzen, of door het eygen
„volk is geschoten, dewyl ik er niet by was, maar aan de andere
„flancq van het bastion. Ik verzocht die officieren, die ik by my had,
„dat sy, met zoo veel volk als men konde byeenbrengen, in allerhaast
„post wilden vatten in het bolwerk van het kasteel achter des gou-
„verneurs huis, also hetzelve het groote bolwerk Gelderland bestreek.
„Toen is kapitein Bulow daar aanstonds na toe gegaan, maar vond
„er geen vyand meer, hij begaf zich met eenige soldaten in het huis
„van den kommandant Mooy, daar ik geloove dat hy zich wel scha-
„deloos heeft gesteld. Inmiddels stelde ik wacht by het pulverhuis

„in 't bastion Gelderland, en begaf my met myn volk op het kasteel.
 „Toen liep ik ylings de wallen langs, maar vond nergens geen vyand
 „meer, als hier en daar een dood leggen. By de poort van het kasteel
 „gekomen vond ik het volk aan het plunderen, dies ik de officieren
 „versogt dit te verhinderen, tot dat alles gedaan was, hetgeen ook
 „werd nagekomen. By den molen van het kasteel stonden twee jon-
 „gens tamboers met den trommel op den rug. Ik zeide hen den
 „prinsemarsch te slaan, hetgeen sy deden. Dit maakte den vyand
 „zeer confuis, die nu meikte hoe het op het kasteel stond. Ik rukte
 „nu met de mynen naar de markt toe en vond alle deuren geslo-
 „ten, maakte my van de hoofdwacht meester, waar ik de gevangenen
 „voorloopig in verzekering liet setten. Ondertusschen sagh men eenig
 „vyandelyk volk in de kerk loopen, maar werden dadelyk door de
 „onzen gevolgt, die inmiddels aan alle kanten ruim baan in de stad
 „maakten. De kapitein Klinge rukt met eenigh volk naar de Friesche
 „poort, doet de sloten openslaan en geeft daardoor aan de ruitery
 „gelegenheid de stad binnen te rukken. De onderneming op het bastion
 „Overyssel was met vele moeyelykheden vergezeld geweest. De majoor
 „Sickinge had hier zelfs de ruitery doen afsetten en werd door sijne
 „officieren trouw ondersteund. Zy later dan wy op dat punt aan-
 „komende, vonden den vyand wakker vuur gevende. De biesbrugge
 „werd aan vele syden losgeschoten en gescheurd, en toen dezelve
 „eindelyk was gelegd, kostte dit aan vele menschen het leven. Door
 „de onsen in het naauw gedreven rukt de vyand naar het bolwerk
 „Overyssel, en voorzeker zoude Sickinge nimmer meester van dit punt
 „zijn geworden, soo de overste Eybergen niet aan het hoofd der
 „mutkettiers was toegesnel en de vyand tusschen twee vuren hadde
 „gebragt, waardoor den majoor syne onderneming ligter werd ge-
 „maakt en hy in de stad kwam. Toen de ruitery haar: *Wilhelmus*
van Nassauwen op de markt liet hooren, oordeelde de vijand allen
 „tegenstand nutteloos en gaf zich alle krygsgevangen, buiten eenigen,
 „die door de Bentheimsche poort of over de graften ontvlugten.
 „Alsoo is de sterke vesting Koevorden, door de sterke hand des
 „Almachtigen Gods, binnen een uur vermeersterd. Het plunderen ging
 „nu wakker aan den gang, soowel van soldaten als borgers goede-
 „ren, die ik by myne vlugt had moeten achterlaten.

„Doch ik was en moste te vreden syn, lovende en dankende den
 „Almachtigen God, die ons de groote victorie gegeven hadde en my
 „in soo veele periculen bewaard en uitgered heeft, so dat ik vris en
 „gezond daarvan ben gekomen zonder de minste quetsure te hebben
 „ontfangen, als alleen een schoot door myn rock an myn rechter
 „syde, maar weet niet waar of wat plaats ik die gekregen hebbe.

„Alsoo is deeze overwinninge ons van den Hemel gegeven, daar-
 „van Godt alleen de eere moet hebben en seggende, het is van den
 „Heere also geschied en het is een wonder in onse oogen.”

Tot zoo verre gaat van Tienens dagverhaal met eenige bekortin-
 gen in de bijzaken, die op de groote gebeurtenis minder betrekking
 hebben. Zijn godsdienstig gevoel bezielde ook de krygsbevelhebbers
 van Eybergen en Sickinge. Op het kasteel elkaander ontmoetende
 stonden zij van verbaasdheid opgetogen. „Hoe is het mogelijk?”
 vroeg een van hen. En beider erkentenis was: „Het is Gods hand!”

Reeds op den 22sten December begaf zich van Tienen naar de
 staten van Groningen en Rabenhaupt, om een uitvoerig verslag van
 alles over te leggen. Hij werd niet alleen voor zijne trouwe diensten
 bedankt, maar na verloop van vijf dagen teruggezonden naar Koe-
 vorden met eene commissie als ingenieur, om alles in behoorlijken
 stand te brengen, gelijk hij met ijver en getrouwheid deed.

Toen de hooge regering dezer landen Rabenhaupt tot gouverneur
 en van Eybergen tot kommandant van Koevorden aanstelde, droeg
 men van Tienen den post van sergeant-majoor, of plaatselijk adju-
 dant op; maar deze hem te moeyelijk vallende, begaf hij zich in
 Februarij 1673 naar 's Hage, waar hem eene kapiteinsplaats bij het
 voetvolk werd aangeboden. Hij had echter geen' lust in de gewone
 krygsdienst, en dus veranderde men deze aanstelling in die van
 commies of opzigtter van 's lands magazijnen binnen Koevorden, op
 het gewoon tractement, met bijvoeging van een jaargeld van 200 gul-
 den. Als zoodanig legde hij reeds den 7^{den} Maart den eed af.

Maar de erkentelykheid van zijne landgenooten deed nog meer.
 De staten der provincie Groningen vereerden hem eene gouden
 medaille, waarop de aanval op Koevorden was afgebeeld. De raad
 van state schonk hem een zilveren bokaal, insgelijks voorzien van
 de afbeelding der herovering dier stad, welke bokaal later door van

Tienen aan de hervormde gemeente van Koevorden werd geschonken en nog in onze dagen door die gemeente bij de bediening des Heiligen Avondmaals wordt gebruikt. In 1683 werd zijn tractement, uit hoofde zijner bewezene diensten, met *f* 200, — verhoogd. Eene burgerij, die aan hem grootendeels hare bevrijding van het juk des Munsterschen bisschops was verschuldigd, betoonde hem hare hooge achting door hem meermalen te verkiezen tot burgemeester der stad en ouderling der gemeente.

Op deze wijze leefde onze held in eenen genoegelijken ouderdom, en sluimerde op den 23sten Februarij 1707 ter eeuwige ruste in.

Geen grafsteente, noch eerezuil, dekt het graf van onzen man; zijn naam wordt bij onze geschiedschrijvers nauwelijks vermeld: maar hij leeft in de harten van eene dankbare nakomelingschap en bewijst door zijn voorbeeld, dat een mensch, hoe schijnbaar gering van stand ook, in de hand der Goddelijke Voorzienigheid, het werktuig kan worden ter bereiking Harer groote ontwerpen. Hij bewijst ons tevens, hoe noodig het is, daartoe in de gelegenheid zijnde, zich toe te leggen op vele zaken, die niet regtstreeks tot ons vak behooren, daar men niet weet hoe de omstandigheden soms kunnen loopen, en ons in de gelegenheid brengen, ook die kundigheden, zonder benadeeling van ons hoofdbestaan verzameld, ten nutte van onze medemenschen, ten nutte van stad of vaderland aan te wenden, en alzoo ook in dezen aan onze bestemming te beantwoorden!

XXII. PHILIP VAN ALMONDE.

Deze vermaarde Nederlandsche admiraal werd den 30sten December 1644 in den Briel, de wieg en bakermat der Nederlandsche vrijheid, de geboorteplaats van Marten Harpertz Tromp, uit een der aanzienlijkste geslachten, zijnde zijn vader burgemeester aldaar, geboren. — Uit hoofde van zijne bloedverwantschap met den vice-admiraal Witte Corneliszoon de Witt en den dapperen kapitein Jacob Kleydyck, werd bij den jeugdigen Almonde reeds vroeg de lust tot de zeedienst opgewekt. Deze zucht was trouwens zeer algemeen in die dagen, toen de glansrijke daden van Tromp en de Ruyter elks gemoed ontvonkten, toen het trotsche Albion meermalen de vlag voor ons moest strijken, de Sont door onze kartouwen werd ontsloten en de zeeschuimers der Middellandsche Zee in hunne roofnesten werden teruggejaagd.

In dien tijd, zoo luisterrijk in wapenfeiten, omstreeks het jaar 1661, trad onze van Almonde als adelborst in 's lands dienst, een voorregt, dat weinigen te beurt viel, dewijl de meesten, ja zelfs van de aanzienlijkste geslachten, zich met den rang van vrijwilliger moesten tevreden houden.

Den rang van adelborst bekleedde hij vier jaren. Gedurende dien tijd schijnt hij een' togt naar de Middellandsche Zee te hebben gedaan, onder de bevelen van den grooten de Ruyter, een togt die hem in staat stelde, dien voortreffelijken held van nabij gade te slaan en in latere tijden diens voetstappen te drukken.

In 1665 werd hij tot luitenant bij de admiraliteit van de Maas bevorderd en op het schip van zijnen dapperen oom Kleydyck geplaatst, waar hem weldra het gehele bewind van zaken werd opgedragen, uit hoofde deze door eene hevige ziekte werd aangetast. Hoe jong ook, bestuurde hij den bodem met veel kennis van zaken en droeg daardoor de goedkeuring van zijne meerderen weg. Niet lang echter schijnt hij hier verwijld te hebben: want in dat zelfde jaar komt hij ook voor als luitenant op het schip van kapitein Laurens Heemskerk, die in den ongelukkigen slag, waar de admiraal Wassenaar Obdam sneuvelde, zulke blijken van lafhartigheid heeft gegeven, dat hij het geraden oordeelde naar de Engelschen over te loopen en later de aanvoerder was dier woeste zeelieden, welke onze weerlooze koopvaarders in het Vlie verbrandden.

Na de vlugt van Heemskerk schijnt hij het vertrouwen van zijne heeren en meesters niet te hebben verloren, zoodat hij integendeel tot buitengewoon kapitein werd benoemd en hem het bevel over Heemskerks schip, Dordrecht, werd opgedragen.

Nu was de weg tot roem en eer voor hem gebaad. In 1665 woonde hij den togt bij naar het Noorden, tot het afhalen en in veiligheid brengen der O. I. schepen. In 1666 deelde hij in den roem, dien onze helden in den vierdaagschen zeeslag tegen de Engelschen behaalden, terwijl hij eenigen tijd later tegenwoordig was bij dien meesterlijken aftogt, welchen de Ruyter, door de omstandigheden er toe gedrongen, evenveel roem deed inoogsten als de voorgaande zegepraal.

Hij schijnt bij den togt naar Chattam niet tegenwoordig te zijn geweest. Maar, gelijk bekend is, wapperde onze vlag in alle zeeën ter bescherming des handels, en dus is het niet onwaarschijnlijk, dat hij hier of elders werkzaam is geweest. Dit was ook zijne bestemming in de jaren die op den vrede van Breda volgden. Zoo vinden wij hem in het jaar 1670 bij het smaldeel, hetwelk in de Middellandsche Zee, onder den vice-admiraal de Liefde, kruiste, ten einde de Barbarijsche roovers te beteugelen. In dezen tijd werd hij tot gewoon of vast kapitein aangesteld.

In 1672 opende zich voor onze zeemagt een glansrijk tijdperk. — Vier magtige Europesche vorsten vereenigden zich en hadden ons

land den ondergang gezworen. In dezen oorlog overdeken zich onze zeelieden met eeuwigen roem. In den slag bij *Soulsbay* streed Almonde onder het smaldeel van den admiraal de Ruyter. Deze geraakte hierbij in groot gevaar, dewijl er vijf Engelsche schepen en twee branders op hem afkwamen, voornemens zijnde den dapperen vlootvoogd te nemen of te vernielen, terwijl juist in dien oogenblik geene andere schepen den admiraal nabij waren, dan Almonde met zijn schip: de Wassenaar, met 62 stukken. De overmagt deed onzen held niet versagen. Hij legde zich met zijnen bodem tusschen de Ruyter en de Engelschen, wachtte den vijand stoutmoedig af, en wilde liever eene prooi der vlammen worden, dan den dapperen admiraal aan een wis verderf blootstellen.

Het gelukte een brander hem aan boord te klampen en in zijn bezaanswant vast te raken. Iedereen die zulks bespeurde, rekende nu Almonde verloren; maar dewijl de brander niet dadelijk vlam vatte, vond de kloeke kapitein met de zijnen de gelegenheid om het want te kappen en zich los te maken, waardoor hij bewaard werd voor het vaderland.

Almonde was ook tegenwoordig bij de drie zeeslagen, welke in 1673 tegen de twee koningsvloeten werden geleverd; maar nu streed hij met zijn schip, Delft genaamd, gewapend met 62 stukken, onder het eskader van Cornelis Tromp. Voornamelijk onderscheidde hij zich in het gevecht bij Kijkduin. Hier ondersteunde hij zijnen bevelhebber op de loffelijkste wijs in den hardnekkigen strijd tegen den admiraal Sprang, en bragt het zijne ruimschoots bij tot de luistervolle overwinning.

Zoo loffelijk had hij zich bij deze en vroegere gelegenheden van zijnen pligt gekwet, dat hem eene eervolle onderscheiding niet konde ontgaan. Hij was slechts 29 jaren oud, had nog maar ruim twaalf jaren dienst, en toch werd de jeugdige man, met voorbijgang van vele oudere scheepsbevelhebbers, tot schout-bij-nacht verheven. — In deze betrekking woonde hij in 1674 den togt bij, die onder bevel van den admiraal Tromp en den generaal van Hoorn werd ondernomen, om de westelijke kusten van Frankrijk in rep en roer te zetten. Men overmeesterde de eilanden Belisle en Noirmoutiers, en later stevende hij met Tromp naar de Middellandsche Zee.

In het Noorden was inmiddels, tusschen Zweden en Denemarken, een oorlog ontstaan. De regering van ons land meende het laatstgenoemde land te moeten ondersteunen, en zond in 1676 eenige schepen onder Almonde naar de Oostzee. In de twee zeeslagen, tegen de Zweden geleverd, onderscheidden zich onze landgenooten, en bijzonder onze held, op de luistervolste wijze. Zonder zijne hulp ware de vloot der Denen geheel vernietigd en had hetzelfde lot ondergaan, hetwelk nu den Zweden te beurt viel. Geen wonder, dat koning Christiaan V openlijk zijne hulde aan hunne verdiensten toonde, door den schout-bij-nacht en de andere bevelhebbers eenen gouden eerepenning, aan eenen gouden keten hangende, te vereeren.

Niet lang hierna wachtte onzen held een nieuwe werkring. Men weet hoe de Ruyter, het voorbeeld der helden, die de roemrijkste zeegevechten ongekwetst had doorstaan, 'ij Sicilië, in eenen slag tegen de Fransche vloot, gekwetst werd en aan zijne wonden weinig tijds daarna stierf; dat onze vloot later kwam onder bevel van den vice-admiraal de Haan, welke insgelijks in de Middellandsche Zee het leven liet; dat zij door ramp op ramp werd beloopen en zonder één enkel hoofdofficier rondkruiste. Men werd dus te rade een man derwaarts te zenden, die de geschiktheid bezat, om de vervallene zaken te herstellen en de eer der Nederlandsche vlag te handhaven.

Hiertoe meende men, dat niemand geschikter was dan onze jeugdige schout-bij-nacht. Hij werd dus ijlings uit de Oostzee ontboden; men stelde hem zijn' lastbrief ter hand, en weinig tijds daarna bevond hij zich te Napels, zijnde over land dag en nacht doorgereisd, en nam het opperbevel der vloot op zich. Maar hij bevond haar in eenen zeer deerniswaardigen staat, zoodat hij, dewijl op de Spaansche hulp niet te rekenen was, tegen de Franschen niets konde uitrusten. Hij achtte het dus van het hoogste belang, om, alvorens iets te ondernemen, de schepen in de baai van Napels geheel te laten herstellen. Inmiddels men daarmede bezig was, ontving hij bevel om met de ontredde vloot huiswaarts te keeren. Op zijn schip voerde hij tevens het lijk van den grooten de Ruyter mede.

In 1683 werd Almonde benoemd tot een der bevelhebbers over de vloot, die onder den luitenant-admiraal Schepers in zee werd gezonden, om de bewegingen der Franschen en Denen, die voornemens waren onzen Zweedschen bondgenoot aan te randen, gade te slaan. Almonde zwierf een groot gedeelte van den zomer in de Noordzee en zette toen koers naar Gothenburg in Zweden; maar dewijl daar zijne hulp verder noodeloos was, keerde hij met 's lands schepen naar het vaderland terug. Op dezen terugtogt werd de vloot door zulk eenen hevigen storm beloopen, dat er zeven bodems te gronde gingen. Onze held ontsnapte aan dit gevaar met het smaldeel van de Maas, als zijnde hetzelfde nog even voor het hevigst van den storm behouden binnengaats gekomen. — Eenigen tijd daarna werd onze Almonde door den prins van Oranje tot vice-admiraal bij de admiraliteit van Amsterdam benoemd, in plaats van den voortreffelijken Engel de Ruyter, den edelen zoon van den braafsten vader; later ontving hij het bevel over een eskader, dat ter beteugeling der Algerijnen naar de Middellandsche zee werd afgezonden. Maar niet-tegenstaande de ijverigste pogingen, konde hij geen een' der roovers bemagtigen.

Ook was hij tegenwoordig bij den hoogstgewigtigen tog, die in 1688 werd ondernomen, om den prins van Oranje Willem III op den Engelschen troon te plaatsen en voerde het bevel over het derde smaldeel van de vloot, dat de landingen beschermde en de transportschepen begeleidde. — Uit deze gebeurtenis ontstond weder een bloedige oorlog. Laat ons zien welk aandeel van Almonde daaraan nam.

In het jaar 1690 stond onze vice-admiraal aan het hoofd van 15 groote schepen van oorlog, welke bestemd waren, om met een gelijk getal Britsche in de Middellandsche Zee te kruisen en den vijand op Spanjes kust overal afbreuk te doen.

Op dezen tog naar Spanje had de vereenigde vloot met zware stormen te kampen, terwijl een Fransch eskader hetzelfde in de straat van Gibraltar ontsnapte. Inmiddels had de slag van Bevesier plaats, in welken onze vloot, door den admiraal Evertsen aangevoerd, de eer van Neerlands vlag treffelijk handhaafde. De zware verliezen, der vloot overkomen, veroorzaakten, dat Almonde zich met deze moest

vereenigen, en met haar hielp hij later de gewichtige steden Cork en Kingsale innemen en behaalde daarbij veel roem.

Na den dood van den luitenant-admiraal C. Tromp verhief men onzen Almonde, in 1692, tot die waardigheid en plaatste hem aan het hoofd van eene vloot van 40 groote oorlogschepen, waarmede hij zich bij de Britsche zeemagt onder den admiraal Russel voegde. Na deze vereeniging ontmoette men de Fransche vloot, onder den admiraal Tourville, bij Barfleur op de hoogte van kaap La Hogue. Hier viel de beroemde zeeslag voor, waarvan de gedenkrollen dier dagen met zooveel lof gewag maken; nadat men de Franschen eerst op de vlugt had gedreven, verbrandde men 16 der beste vijandelijke schepen, benevens het admiraalschip. Het was aan onzen Almonde, dat men het welgelukken dezer onderneming voornamelijk toeschreef: want in den vereenigden krijgsraad was reeds goedgevonden niet in zee te steken voor men nadere bevelen ontving. Maar Almonde betoogde den Britschen opperbevelhebber, dat het juist de regte tijd was, dat men nu naar de Fransche kusten moest oversteken voordat de vijand soms andere inzigten mogt krijgen: het geluk bekroonde zijn moed, de overwinning was een der lustrijkste die men ooit behaalde. En juist was zijn raad: want de slag was naauwelijks geleverd, of de Fransche admiraal ontving last dien te vermijden. Met regt prijkt dus de naam van Almonde naast dien van den Britschen vlootvoogd op de gedenkpenningen, ter eere dier gebeurtenis geslagen: met regt werden hem door 's lands Staten de grootste bewijzen van goedkeuring en lof over zijn gehouden gedrag gegeven. In de jaren 1693 en 1694 was hij weder aan het hoofd onzer vloot. In vereeniging met de Engelsche verontrustte men de Fransche kusten, bombardeerde de vesting Brest, verbrandde Dieppe en legde Havre de Grace in de asch, waarna hij nog eenigen tijd in het Kanaal kruiste en toen naar het vaderland terugkeerde.

Even als men in de laatste twee jaren had gehandeld, handelde men ook in 1695 en 1696. De Fransche vloot had zich van den schok, die haar bij La Hogue was toegebracht, niet kunnen herstellen. De bondgenooten hadden dus op zee de handen ruim. De geheele kust van Frankrijk werd geblokkeerd; St. Malo, Calais en

Duinkerken werden hevig beschoten, Granville werd vernield, St. Martin en Olon gebombardeerd en het land overal in schrik en vrees gehouden. Kloekmoedigheid, wijsheid en beleid kenschetsten onze zeemagt bij al deze gelegenheden; de admiraal gaf aan alles ziel en leven: hij was de vriend der zeelieden, de belooner der dapperen.

Aan al deze heldendaden maakte de Rijswijksche vrede, welke in 1697 werd gesloten, een einde, en de groote toerusting ter zee hielden op.

De rust, welke onze held thans, na zoovele moeilijkheden en bezwaren, in den schoot der zijnen meende te smaken, was echter van geen' langen duur. Slechts twee jaren had hij dit genot: want reeds in 1700 vinden wij hem weder aan het hoofd eener Nederlandsche scheepsafdeeling, gereed om, in vereeniging met de Britten en Zweden, den Deenschen koning tot andere gezindheden te brengen. Men bombardeerde Kopenhagen, begunstigde de landing der Zweden op Seeland, sloot de stad aan de zeezijde in, en bevorderde daardoor niet weinig de sluiting van den vrede tussehen de twee Noordsche monarchen. Het gevolg van dezen korten zeetogt was: de bevestiging van den vrijen handel in de Oostzee voor onze landgenooten.

Toen de dood van Spanje's koning nieuwe toerusting vorderde, werd Almonde wederom aan het hoofd eener vloot geplaatst: want de vraag: „of nu een Oostenrijksch of een Fransch prins den ledigen troon moest erven?“ verwekte eenen langdurigen krijg, bekend onder den naam van Spaanschen successie-oorlog. Ons land verklaarde zich voor Oostenrijk, en dus moest men de Franschen en de Franschgezinde Spanjaarden beoorlogen. Wij zien onzen held nu ook steeds aan het hoofd onzer zeemagt. Zoo bevond hij zich in 1702 voor Cadix, die stad beschietende en trachtende te overmeesteren, welke onderneming echter door de verkeerde maatregelen van den opperbevelhebber der Britsche en Hollandsche zee- en landmagt, den hertog van Ormond, mislukte.

Nog voor Cadix zijnde ontving men de tijding, dat de rijke Spaansche galjoenen uit Zuid-Amerika, onder bedekking eener Fransche vloot, de baai van Vigos waren binnengelopen. Men besloot dus dadelijk derwaarts te zeilen en zoo mogelijk deze aan te

tasten, te vermeesteren of te vernielen. Maar aldaar gekomen, vond men, door het vergevorderde jaargetijde, de onderneming al te haghelijk. Reeds hadden de Britsche opperbevelhebber ROOKE en vele Engelsche en Hollandsche vlagofficieren in den krijgsraad hun gevoelen te kennen gegeven, dat men om de vele zwarigheden, die men bij de onderneming voorzag, den aanslag diende op te geven, toen Almonde, na eenen fieren blik op de vergadering te hebben geworpen, in dezer voege zijn gevoelen uitte: „Krijgsmakkers, met wie ik alle gevaren heb getrotseerd, wie ik steeds den weg der overwinning heb gewezen, vergunt mij mijn gevoelen te uiten met al die vrijmoedigheid, welke het gewigt der zaak vordert. De kans is niet haghelijk, de zege is ons, zoo slechts moed en beleid onze schreden besturen. Voor vier en twintig jaren bevond ik mij te Vigos; toen heb ik met alle mogelijke naauwkeurigheid de baai en de haven onderzocht: daar is niet meer dan elders gevaar te vreezen; het welgelukken der onderneming is mogelijk, ja meer dan zeker. Ongaarne ging ik eene schrede terug. Ik zal u het eerst de baan der eere wijzen, het eerst den vijand aanvallen, en verzeker u, met Gods hulp, de glansrijkste overwinning. Dat dus mijne verzekering uwe bezwaren opheffe. Het werk beproefd en de zege is ons; daarvan durf ik u nogmaals de verzekering geven.”

Deze nadrukkelijke woorden maakten eenen diepen indruk op den zeeraad. Men ging op nieuw aan het overwegen, en besloot den aanval te beproeven.

Op den 23 October 1702 werd de onderneming begonnen. Vele waren de hinderpalen, hevig was de tegenstand; maar Nederlands en Brittannië's helden zegevierden, en van de Fransche en Spaansche oorlogschepen en galjoenen, ten getale van acht en dertig, werden er vijftien bemagtigd en al de overigen vernield en verbrand. Groot was de roem, die onzen held, den aanrader der onderneming, te beurt viel. Het dankbaar vaderland begroette hem als een der stevigste steunpilaren van de eer en de waardigheid der republiek.

Hoewel hij het volgende jaar met de vloot naar Portugal en de Middellandsche Zee stevende, ontmoette men geen' vijand en bleef dus werkeloos. In 1705 had hij met het smaldeel onzer vloot groot

aandeel in de belegering en inname van Barcelona, waardoor de belangen van Karel III niet weinig werden bevorderd.

In 1706 stak hij weder met de vloot in zee, om zich met de Engelschen te vereenigen. Maar in de baai van Torbay geland, vond hij dat de Engelschen, die zeiden dat er toch geene Fransche vloot meer werd ontmoet, slechts weinige schepen in gereedheid hadden gebragt en het bevel daarover aan een' vice-admiraal, Leake genaamd, opgedragen. Niets was dus natuurlijker, dan dat Almonde nu het opperbevel over de vereenigde vloten moest voeren, als de hoogste in rang. Maar de geest van wijlen koning Willem was uit het Britsch bestuur geweken en het trotsche Albion duldde geen' Nederlander aan het hoofd van zijne vloot. De waardigheid van onzen Staat konde zich die vernedering oock niet laten welgevalen, onze held had er te veel fierheid en vaderlandsliefde toe. Hij stelde dus aan de Algemeene Staten voor, om zulk eene onherstelbare kleinachting en affront voor de vlag niet te gedoogen, dat hij dan liever de vloot zoude verlaten en in het vaderland terugkeeren. In dezen zelfden geest hadden oock reeds de Staten beraadslaagd, en dus scheidde zich Almonde tot aller leedwezen van de vloot en keerde huiswaarts terug.

Daar er later alleen kleine smaldeelen in zee staken, werden er geene zoo aanzienlijke vlootvoogden meer aangesteld, en dus genoot onze zeheld de welverdiende rust na een zoo moeitevol en werkzaam leven. Van de hoogachting en waardeering zijner verdiensten ontving hij in 1708 nog een luistervol bewijs, als wordende toen tot luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland bij het collegie van de Maas verheven, welke destijds de hoogste rang was bij het Nederlandsche zeewezen.

Hij mogt die waardigheid slechts twee jaren bekleeden. Van zijne moeilijkheden en gevaarlijke togten uitrustende, leefde hij op zijne hofstede Haaswijk bij Oegstgeest, te midden van zijne hem zoo beminnde bloedverwanten, in het bewustzijn van eene welvolbragte loopbaan. De Heere echter, die niet antwoordt van Zijne daden, vergunde hem deze rust niet lang. Eene ziekte tastte hem aan, en na verloop van vier weken ontsliep hij op Haaswijk den 8 Januarij 1711, in den ouderdom van ruim 66 jaren, nadat hij bijna eene halve eeuw den lande had gediend.

In eenen adem als het ware den levensloop van onzen held doorloopen hebbende, zoo laat ons nu een weinig bij zijne edele hoedanigheden stilstaan.

Minzaamheid en beleefdheid, hoedanigheden die bij velen onzer grootste zeehelden werden gemist, bezat hij in eene ruime mate, en daardoor won hij de harten van groot en klein. Aan die deugden paarde hij eerlijkheid en naauwgezetheid in de vervulling van zijne plichten: nimmer gebruikte hij de menigvuldige gelegenheden die zich aanboden te zijner verrijking. Even als bij M. H. Tromp en den edelen de Ruyter, paarde zich in zijn karakter manhaftigheid aan bezadigdheid. Voor de eerste vier deugden pleit zijn geheele leven, pleiten al zijne schitterende wapenfeiten. Van zijne bezadigdheid en gematigdheid gaf hij meermalen proeven in zijne moeilijke stelling nevens de Britsche vlootvoogden, met wie hij ter bereiking van één doel moest samenwerken, en die meermalen hunnen nationalen hoogmoed deden bovendrijven. Zoo een Cornelis Tromp of anderen aan het hoofd der vloot hadden gestaan, ware de eendragt tusschen de bondgenooten zoo niet bewaard gebleven. Nimmer echter overdreef hij die bezadigdheid waar het de eer des vaderlands gold. Wij zagen hoe hij dan liever eigen eer en voordeel ten offer bracht, een teeken, dat hij zijn vaderland vurig en oprecht beminde; trouwens, voor hetzelfde heeft hij, van der jeugd af tot in hoogen ouderdom, vermoeijenissen, inspanning, arbeid en gevaren getrotseerd. Eenvoudigheid en nederigheid kenschetsen hem. In zijne brieven geeft hij nimmer een opgesmukt verhaal zijner groote daden, maar draagt die voor als gewone gebeurtenissen; en had men niet geweten dat hij de ziel, de leider er van was geweest, zoo had men voorzeker uit zijn verhaal zulks niet kunnen opmaken.

Al deze voortreffelijke eigenschappen hadden hem het volste vertrouwen van 's lands Staten en koning Willem verworven! Hij was steeds hun en zijn raadsman in de aangelegenheden der zee, en werd dikwijls naar Londen opontboden, om met den koning de togten voor eenen volgenden zomer te bepalen, en veelal werd zijn raad, werden zijne plannen tot rigtsnoer der handelingen gebruikt.

Zijne bescheidenheid gedoogde niet, dat er een afbeeldsel van hem werd vervaardigd; ten minste heeft men dit nimmer kunnen

opsporen. Men weet alleen, dat hij, ten gevolge van het gebulder der kartouwen in zeker gevecht, in lateren leeftijd zeer hardhoorend was. Het schijnt, dat hij ongehuwd is geweest, althans geene kinderen heeft nagelaten. Dat zijne bloedverwanten hem echter teeder beminden en voor hunnen weldoener erkenden, blijkt uit het gedenkteeken, dat ze te zijner nagedachtenis en eere in de groote of Katrijne kerk te Brielle hebben opgerigt, hetwelk voor geen ander, dat van landswege is opgerigt, in sierlijkheid behoeft te zwichten *).

Wij zullen deze levensschets besluiten met het opschrift, uit het latijn vertaald, mede te deelen, hetwelk zich op bovengemeld gedenkteeken bevindt:

TER EEUWIGE GEDACHTENIS

VAN

DEN ZEER EDELEN EN DAPPEREN

PHILIP VAN ALMONDE,

Luitenant-Admiraal van Holland en West-Vriesland,

die door zijne ondervinding in zee- en krijgzsaken, door zijn beleid en moed, den roem der voortreffelijkste bevelhebbers geëvenaard heeft, en na het vervullen van de gewigtigste betrekkingen zoo te land als ter zee, en na in vele voor de vrijheid en den luister van het vaderland geleverde gevechten zeer dapper en met zeer geluk-

*) Het was toch eene standvastige gewoonte der vaderen, dat deze eer van 's landswege alleen te beurt viel aan hen, die hun leven strijdende voor het vaderland hadden opgeofferd. Over het gegronde of ongegronde hiervan willen wij niet uitweiden.

PHILIP VAN ALMONDE.

kig gevolg te hebben gestreden, voor het geweld eener ziekte bezweken, en op den 8 Januarij 1711, op de hofstede Haaswijk, in den ouderdom van 66 jaren en 50 dagen overleden is:

HEBBEN

PIETER EN WILLEM VAN ALMONDE,

ZONEN VAN

J A C O B U S,

aan huns vaders broeder, die zich jegens hen zeer verdienstelijk gemaakt had, uit dankbare liefde, in hunne voorvaderlijke stad

DIT GEDENKTEEKEN OFGERIGT."

XXIII. ONNO ZWIER VAN HAREN.

Deze edele Fries stamde af uit een oud en in de Nederlandsche geschiedenis bekend geslacht. Adam van Haren was een der onder-teekenaars van het verbond der edelen, en raad van Willem I. Hij bevond zich ook bij die Watergeuzen, welke den Briel bemagtigden, en was bij hen onder den naam van hopman Daam bekend. Andere van Harens vond men als gezanten aan onderscheidene Europeesche hoven.

Willem van Haren, in 1710 geboren en in 1768 overleden, was grietman aan het Bildt, gezant aan het hof te Brussel en bekleedde meer dan één aanzienlijk ambt. Als schrijver is hij bekend door zijn heldendicht: de Friso, en andere poëtische schriften, waarin hij eene stoutere vlugt durfde nemen, dan men in zijnen tijd gewoon was. Zoo luidde onder anderen het slot van het dichtstuk: Leonidas aldus:

Zoo sprekend, trad hij heen, tot eeuwen roem beschoren,
Drie honderd mannen volgden hem,
Drie honderd, zijner deugd op 't dierste toegezworen,
En vaardig op zijn wenk en stem.
Hij ging naar Thermes engte, ontmoette de barbaren,
Streed, velde, sneuvelde, overwon:
En dwong hen voor altoos den lust te laten varen,
Om Hella's gulden vrijheidszon

Voor hunne flaauwe waan verwaard'lijk te doen zwichten,
Of aan des Hemels hoogen trans,
Door eene wolk van slaafsche en nuttelooze schichten,
Te ontblooten van haar held'ren glans."

Eene taal, onbekend in dagen, waarin alles even zoetvloeiend, even kalm als eene stille beek moest afloopen. — Als mensch won Willem van Haren door minzaamheid, gulheid en ongedwongenheid aller harten.

Onno Zwier, jonger broeder van gemelden Willem, zag in 1713 te Leeuwarden het levenslicht. Reeds vroeg voor de letteren bestemd, vond hij in Ducker te Zwol, waar hij in den kost werd gedaan, een voortreffelijk onderwijzer. Later werd hij door Hemsterhuis en Wesseling te Franeker, door Voorda en Otto te Utrecht, in het heiligdom der regtsgeleerdheid ingewijd en verkreeg een schat van allerlei kundigheden. Hij hechte zich als jongeling aan prins Willem IV, toenmaals nog alleen Frieslands stadhouder, werd diens boezemvriend, getrouwste raadsman en medgezel door het leven. Achtervolgens bekleedde hij de waardigheden van burgemeester te Sloten, Grietman van West-Stellingwerf, afgevaardigde in de Friesche Staten en tot de Staten-Generaal. Op zijne beurt voorzitter van den raad van state zijnde, wendden en zijn broeder en hij de uiterste pogingen aan, om in de gerezen geschillen met Frankrijk, in 1745, de krachtigste maatregelen tot tegenstand te doen nemen. Toen ten gevolge van den onvermijdelijken oorlog, de gisting ten voordeele van het Oranjehuis zich door geheel Nederland openbaarde, was hij ter bevordering der belangen zijns boezemvriends overal werkzaam en had het geluk hem tot eene waardigheid verheven te zien, zoo aanzienlijk als geen zijner voorzaten bezat. Hij was het, die den prins uit Friesland naar Holland afhaalde, en hij mogt het genoegsmaken den braven vorst en weldoener des lands in zijne welgemeende pogingen tot heil van allen behulpzaam te zijn. Zoo vinden wij hem in Zwitserland, om hulptroepen voor onzen staat over te nemen, in 1748 te Aken, om namens den prins den vrede met Frankrijk te sluiten, als gemagtigde ter admiraliteit van Amsterdam, en verder in alle vergaderingen des lands ijverig werkzaam.

Toen de brave Willem IV, in 1751, door den dood werd weggerukt, vereerde hij de nagedachtenis van zijnen trouwen vriend door eene treffende lijkrede: en wie was daartoe beter in staat dan hij? Bij 's vorsten weduwe, Anna van Engeland, gewoonlijk de prinses-gouvernante geheeten, stond hij in de blakendste gunst tot aan haren dood, die in 1759 voorviel. Zes en veertig jaren had hem de zon des voorspoeds beschenen; maar ook hij moest ondervinden, dat bestendig geluk op aarde niet te vinden is. De hertog van Wolfenbüttele, die, als voogd over den minderjarigen prins Willem V, nu de teugels des bestuurs in handen kreeg, kon den ronden, echten Fries, die zijne daden niet altijd wilde goedkeuren, niet dulden. Hij deed bedektelijk alle pogingen, om hem den voet te ligten: want dit te doen door middelen van geweld of regt wist hij wel, dat nimmer zoude gelukken. Men beschuldigde hem dus van eene groote zonde, die hij ten opzichte zijner dochter zoude hebben gepleegd, en berokkende hem daarover een regtsgeding, hetwelk hem bij den grooten hoop in minachting bragt. Alhoewel de regters geene schuld in hem konden vinden, waren zij, zoo het schijnt, niet onafhankelijk genoeg en vreesden de magtige vijanden van van Haren te zeer, om zijne onschuld te durven uitspreken. Ten gevolge van dit alles verwijderde hij zich van het staatstooncel, waarop hij zulk eene aanzienlijke rol had gespeeld, en begaf zich naar zijn landgoed bij Wolvega, om in het volle bewustzijn zijner onschuld voor de letteren te leven. Slechts een jaar mogt hij die rust smaken, toen eene poging tot diefstal bij hem werd gedaan, welke later door eene brandstichting werd gevolgd, waarbij het grootste gedeelte van zijne met zoo veel zorg bijeenverzamelde boekerij, benevens vele kostbare en eigenhandig vervaardigde handschriften eene prooi der vlammen werd. Men heeft alle redenen om te vermoeden, dat beide deze rampen hem met een boos opzet werden berokkend, om zodoende eenige gewigtige papieren, welke men wist, dat onder hem berustende waren, of meester te worden of te vernietigen. Deze ongelukken werden door hem ondergaan met de grootste onderwerping aan den wil zijns Hemelschen Vaders. Alle brieven, welke door hem in dit tijdvak aan zijne vertrouwde vrienden werden gezonden, zijn gekenmerkt door de beminlijkste nederigheid en eene kalme bedaardheid, zoo als alleen iemand kan

schrijven, die bewust is van zijne volkomene onschuld, en daarin kracht vindt, om lijdzaam te zijn in rampspoed en druk.

Nog twintig jaren lang leefde van Haren na zijne verwijdering van het staatstoneel, gedrukt door familie-rampen en den haat zijner vijanden; maar hij had ook nog vele warme vrienden, die hem hoogachtten en bewonderden. Hij zocht leniging voor zijne smarten in de beoefening der letteren. Jammer dat vele van zijne schriften, zoo als de levensschetsen van Fagel en Blois van Treslong, in gezegden brand zijn verloren geraakt. Maar hij vereeuwigde echter zijnen naam door het overheerlijk dichtstuk: de Geuzen, hetwelk, waar men het ook opslaat, het hart met warm gevoel voor vaderland, vrijheid, menschenwaarde, godsvrucht en deugd vervult. — Neen, waarlijk de dichter der „Geuzen” konde niet schuldig zijn; neen, hij zoude dan zijnen zevenden zang niet hebben durven aanheffen met deze woorden:

„Ofschoon de duisternis de landen
 „Van de eene helft der aarde dekt,
 „En rust verspreidt op deze stranden,
 „Het morgenlicht weer andren wekt,
 „Het oog van God blijft altijd waken.
 „O mensch! gedenk in alle zaken,
 „Het zij gij dient, of wel gebiedt,
 „Graveer op 't diepst in uw geweten,
 „In weelde of in gebrek gezeten:
 „Dat u gestaag de Godheid ziet!

„Ver boven 't firmament verheven,
 „Geeft d'Allerhoogste Zijne wet;
 „De troon, die deze wet ziet geven,
 „Is boven lof en zonder smet.
 „Aldaar is alles rein en heilig,
 „Voor 't aardsche en voor 't bevelte veilig;
 „De deugden spelen om dien troon:
 „Zij offren zuivere gebeden,
 „Terwijl de zwakke menselijkheden
 „Van verre bidden om verschoon.

„Bij alle volkren aangebeden,
 „Schoon geen van hen Zijn wezen kent,
 „Wordt Hij gezocht in plegtigheden,
 „Geleerd bij Koran, Vedam, Zend!
 „De wilde cert Hem in lucht en winden.
 „Elk tracht om Zijne wet te vinden,
 „Elk zoekt een tempel in de smart.
 „O sterveling! in uw geweten
 „Is Zijne vaste wet gezeten:
 „Zijn tempel is in 't deugdzzaam hart.

„Zijn helder oog kan nimmer feilen
 „En ziet gelijk aan alle zijd;
 „Het kan het ondoorgrondbre peilen,
 „Het kent de waarheid, weet den tijd!
 „Het wil in deernis wel beschouwen
 „Ons kort vermaak, ons lang berouwen,
 „Ons ongeduld in ramp en pijn,
 „De onwetendheid, dat ongelukken,
 „Die leeren onder God te bukken,
 „Bewijzen Zijner goedheid zijn.”

Buiten dit heerlijke dichtstuk leverde hij nog onderscheidene stukken zoo in proza als poëzij, die alle van zijne diepe kennis, godsdienstzin en braafheid getuigden. „Ja” — zegt zijn lijkredenaar, de predikant Nauta — „hij was vroom en ingetogen van zeden, de deugd „zelf beoefenende en aan anderen inscherpende, deftig van houding, „maar gul en gemeenzaam in den omgang, vooral onder vrienden; „in zijne gesprekken nuttig en aangenaam, boertende, maar niet sma- „keloos; in het oordeelen voorzigtig, in het regeren wijs, en altijd „tot vrede radende.”

Zoo leefde de door rampen zoo zeer gefolterde man in werkzame rust tot het jaar 1779, toen hij, in vertrouwen op eene eindlooze heerlijkheid bij zijnen Schepper, ter eeuwige ruste insluimerde.

Hem konde men, gedurende zijn leven, deze woorden eens dichters toeroepen:

„Drink vol moed den wrangen beker,
 „Dien Gods vaderliefd' u biedt.
 „Schrik, van d'overwinning zeker,
 „Voor 't ontsloten strijdperk niet.
 „Jezus heeft voor u verwonnen;
 „Heerlijk is 't genadeloon.
 „Boven werelden en zonnen
 „Schenkt Hij u de zegekroon.”

XXIV. JOHANNES FLORENTIUS MARTINET.

„Wie de natuur bemint, bemint God!” Dit was eene der zinspreuken van den voortreffelijken schrijver, geschiedkundige, natuuronderzoeker en godsdienstleeraar, aan het hoofd dezes tafereels genoemd; van hem, die het eerst toonde, dat godsdienst en wijsbegeerte op eene gepaste wijze vereenigd konden worden, dat beide hand aan hand konden gaan, zonder dat de luister van de eene door de andere benadeeld werd, die door werkzaamheid en lust tot onderzoek uitmuntende, daarmede de edelste Christendeugden verbond.

Geboren en opgevoed in een' tijd, waarin afgetrokkene kundigheden hoog geschat werden, terwijl dichtkunde en fraaije letteren, ten gevolge der politieke rust, welke ons land genoot, in eene kwijning verkeerden, bevorderde dit ook bij hem de grondige kennis der eerste, hoewel hij door voorbeeld en schriften toonde, in de laatste veel voortreffelijks te kunnen leveren, toen die rust eindigde en de springvederen van den menschelijken geest door den Engelschen oorlog weder in beweging werden gebragt. Wij willen eerst zijn leven beschouwen, en daarna door de vermelding zijner schriften trachten te bewijzen, dat de boven vermelde lof op geen lossen grondslag is gebouwd.

Onze Martinet werd den 12 Julij 1729 te Deurne in Noord-Brabant, waar zijn vader predikant was, geboren, en stamde af van die Fransche vlugtelingen, welke, ten gevolge der herroeping van het edict van Nantes, in ons land bescherming, vreedzame inwoning en alle burgerlijke regten verwierven. Reeds op zijn 9de jaar werd hij be-

kwaam geacht het onderwijs op de Latijnsche scholen te Eindhoven bij te wonen. Tien jaren oud zijnde, had hij het ongeluk zijnen braven vader te verliezen. In zijne voortreffelijke moeder, Petronella van der Horst, vond hij echter eene verzorgster, zoo als weinigen ten deel valt. Om zijne studiën beter te vorderen, begaf zij zich met haar huisgezin naar 's Hertogenbosch. Met eene zeldzame vlugheid en naarstigheid liep hij alle scholen door en maakte bovendien in de Engelsche en Fransche talen groote vorderingen, terwijl zich reeds toenmaals de zucht voor de kennis der natuur in hem begon te ontwikkelen. Te jong zijnde, om nu reeds de hoogeschool te bezoeken, genoot hij in zijne woonplaats verder het bijzonder onderwijs van de hoogleraren Clemens in de godgeleerdheid en Joncourt in de wijsbegeerte, inzonderheid de natuurkunde, leggende tevens de eerste gronden tot de studie der Oostersche talen. Zoo voorbereid kwam hij aan de hoogeschool te Leyden, waar hij zijne lievelingsstudie, de wijsbegeerte, onder de leiding van den vermaarden van Musschenbroek, ijverig voortzette. Desniettegenstaande bleef de vorming tot Christenleeraar steeds het hoofddoel zijner ernstige letteroefeningen. Weldra was hij hier meer de vriend, dan de leerling van den grooten Johannes Alberti, aan wien de Nederlandsche Hervormde kerk zoo veel is verplicht en eene schare van vlijtige en bekwame jongelingen hunne vorming waren verschuldigd. Reeds hier was hij van den vroegen morgen tot den laten avond bezig, en wist steeds, door afwisseling in zijne letteroefeningen, te bewerken, dat deze nimmer eenige verveling bij hem te weeg bragten. Reinheid van zeden was hiervan het uitvloei-sel, en te midden der velerlei verleidingen, waaraan de akademische jongelingschap zoo zeer is blootgesteld, eerde hij zijnen Schepper en hield zijn pad zuiver.

In 1752 legde hij zijn examen als proponent af. Met den meesten lof tot den stand van godsdienstleeraar toegelaten, en met meer dan gewone kundigheden en predikgaven toegerust, zoude men mogen veronderstellen, dat hem spoedig eene vaste standplaats ten deel zoude vallen: maar eensdeels belette zulks het overgroot aantal proponenten te dien tijde bij de vaderlandsche kerk voorhanden, anderdeels zijn lust voor de wijsbegeerte, welke men toenmaals meende minder te

durven vereenigen met de studie der godgeleerdheid. Drie en een half jaar duurde het eer hij een beroep kreeg. Dien tijd bragt hij door met het opstellen van leerredenen, en, later gelegenheid tot prediken krijgende, droeg hij deze met den meesten ernst en ijver voor. Ook verwierf hij in dezen tusschentijd den titel van doctor in de wijsbegeerte, na het houden eener proefverhandeling over: *De ademing der insecten*, en het openlijk verdedigen derzelve. Dit geschrift genoot de eer eener vertaling in het Hoogduitsch.

Eindelijk werd, in 1756, de vurigste wensch zijns harten vervuld. Hij werd te Gellikum en Rhenoy, twee dorpjes dicht bij Leerdam, beroepen en begaf zich met zijne moeder en twee zusters derwaarts. Hij werd hier de vriend der landlieden, die hem de grootste achting en vele bewijzen van genegenheid betoonden. Reeds in 1759 werd hij van daar naar Edam beroepen, waar hij 16 jaren tot nut en heil zijner gemeente werkzaam was, den kring zijner kundigheden uitbreidde, en waar de nabijheid der Zuiderzee een ruim veld voor zijnen onderzoekenden geest opende. Hij verbond zich hier, na den dood zijner moeder, door het huwelijk aan Maria Margaretha Ossenbergh, met welke hij tot aan zijnen dood in eenen gelukkigen, hoewel kinderloozen, echt leefde. Meermalen deed men pogingen om hem eenen uitgebreideren werkkring te verschaffen; maar zijne zucht voor de wijsbegeerte verhinderde ook dit weder op vele plaatsen. Eenige voorname lieden wisten evenwel door te zetten, dat hij in 1775 te Zutphen werd beroepen, en verschaften daardoor aan die stad het onwaardeerbaar voorregt van hem onder de reeks harer bewoners te mogen tellen. Weldra deed hij zich hier van zijne beminnelijke zijde kennen; de nevelen des vooroordeels verdwenen en hij werd spoedig het voorwerp van aller hoogachting en liefde.

Bijna 19 jaren mogt Zutphen zich in zijn bezit verheugen. Hij volbragt hier, niettegenstaande de menigvuldige werken door hem vervaardigd en welke wij hierna zullen beschouwen, al zijne pligten, als leeraar der godsdienst, op de voortreffelijkste wijze. Op den kansel door de duidelijkheid en eenvoudigheid zijner leerredenen uitmuntende, was hij in het bijzonder godsdienstig onderwijs aan

jongen en ouden de vormer van het verstand en hart zijner leerlingen, en in het gezellig verkeer, als bezoeker der huisgezinnen, de vriend en de raadgever van allen, te meer daar zijne geldelijke omstandigheden hem minder in de uitoefening zijner milddadigheid beperkten. Als burger der stad had men aan hem de stichting of bevordering van vele nuttige en weldadige inrigtingen te danken, terwijl hij overal, waar hij slechts konde, de algemeene belangen des vaderlands op de trouwhartigste wijze bevorderde.

Zoo leefde hij ten nutte van zijne gemeente, zijne standplaats en zijn vaderland, tot den 13 Julij 1794, toen hij in den vroegen morgen door eene beroerte werd aangetast. Zijne spraak was dadelijk weg, zijne ledematen waren verdoofd, en angstvalligheid en onrust grepen hem aan. Allengskens verbeterde dit wel eenigzins, maar de zoo uiterst werkzame man bleef tot allen arbeid ongeschikt, en een vernieuwde aanval, op den 10 April 1795, vernietigde de aanvankelijk gekoesterde hoop. Dit onheil werd door hem met zachte kalmte en eene blijmoedige en lijdzame onderwerping aan den wil zijns Hemelschen Vaders gedragen.

Ten einde te beproeven in hoever de kracht der electriciteit enige verbetering in zijnen toestand zoude kunnen bewerken, vertrok hij in Julij naar Amsterdam; maar de aanvallen hernieuwden zich, en in den namiddag van den 4ten Augustus 1795 eindigde Martinet aldaar, in den ouderdom van ruim 66 jaren, zijn nuttig, weldadig en roemvol leven.

- „Zoolang men kunde, deugd en Christendom waardeert;
- „Zoolang zich regtsgevoel en pligtbesef verbinden,
- „En Nederland zijn groote mannen eert,
- „Zal eeuw, noch tijd zijn roem verslinden.
- „Ja, van het zaad, door hem zoo mildelijk gezaaid,
- „Wordt staag van kind tot kind de rijkste vrucht gemaaid.”

Ja, dat zaad, door hem uitgestrooid, was veelvuldig, dat zaad brengt heden de rijpste, de rijkste vruchten voort. Talrijk is de reeks zijner werken. Wij zullen zwijgen over de menigte verhandelingen door hem over vele en onderscheidene onderwerpen geleverd: wij

willen van de verschillende vertalingen door hem vervaardigd, niet gewagen, en alleen eenige zijner hoofdwerken opsommen. Wij vestigen dan al dadelijk onze aandacht op de uitmuntende: *Kerkelijke Geschiedenis der Waldenzen*. Daarin grijpt hij, verontwaardigd over de gewelddadigheden, aan dezen door hunne opperheeren gepleegd, de pen op, bepleit hunne zaak op de roerendste wijze; en door de weldadigheid onzer landgenooten vloeyde aanzienlijke onderstand, ter leniging van den druk der ongelukkigen, naar Savojjes en Piémonts valeijen.

Om den mensch door de kennis der natuur tot God op te leiden, vervaardigde hij een werk in vier deelen: *Katechismus der Natuur*. Verbazend was de opgang, dien het maakte. Vorsten, aanzienlijken en geringen betuigden den schrijver daarvoor hunnen dank. In ons vaderland zagen er zes drukken het licht van. Het werd in het Hoogduitsch en Engelsch vertaald; ja een japanneesch overheids-persoon vertolkte het in de taal zijns lands, eene eer bijna nimmer aan eenig werk te beurt gevallen.

Gelijk hij in het bovengemeld werk op God wijst als de eerste, magtige en wijze oorzaak van alles, zoo schetst hij het bestuur van dien God over de lotgevallen der volken in zijne: *Historie der wereld*, een werk van negen lijvige boekdeelen, waarin hij de grootste onpartijdigheid, naauwkeurigheid en een welwikkend oordeel aan den dag legt. De geschiedenis onzes lands heeft hij nader in zijn: *Vereenigd Nederland* bewerkt.

Tot aanvuring van den lust voor de zeevaart gaf hij zijn: *Zee-mans handboek* uit, een werk, dat veel nut heeft gesticht en onder dien veelal ruwen stand vele zaden van godsvrucht en deugd heeft gestrooid. In zijn: *Vaderlandsch huisboek* gaf de waardige man de slotsom zijner waarnemingen en ondervinding op. Het bevat enen schat van wijze raadgevingen en vermaningen op eene eigenaardige, innemende en overtuigende wijze voorgedragen, dubbel waardig te allen tijde te worden nageleefd en beoefend. Onze Duitsche naburen ontvingen de vertaling er van met genoegen, en dankten den schrijver voor dit onwaardceerbaar geschenk.

Wij zwijgen van het lieve werkje: *Het geschenk voor de Jeugd*, wij zullen ook niet gewagen van zijne *Natuurlijke historie van het vader-*

land. Onmogelijk valt het alle schoonheden er van op te sommen, zonder al te wijdloopig te worden. Wij eindigen dus deze schets van den eerbiedwaardigen, arbeidzamen, deugdzamen man met deze betuiging van zijnen vriend A. van den Berg: „Lang leve en spreke „de edele man in zijne schriften tot nut van godsdienst en vaderland, „nadat hij reeds gestorven is, en God verwekke van tijd tot tijd „andere mannen, in en voor hetzelfde, die veel gelijken naar {den „voortreffelijken Martinet.”

„Ja gij, gij duizenden, wier hart door vrome stichting,
 „Door de allerduidelijkste en lieflijkste onderrigting,
 „Aan hem, vol warmen dank en eerbied, is verkleefd,
 „En nog zijn' dood betreurt! Weest, weest getroost: hij leeft,
 „En leert ons nog door zijne schriften,
 „Wier achting, hoe de nijd die immer mogte schiften,
 „In 't dankbaar Neêrlandsch hart tot zoo lang blijft van duur
 „Als 't groote en schoone der natuur
 „Bij 't nageslacht bewonderaars zal vinden.”

XXV. JOHANNES HENRICUS NIEUWOLD.

Geene uitwendige, geene schitterende omstandigheden kenschetsen onzen Nieuwold; maar de hoedanigheden van zijne ziel en zijn hart maakten hem als mensch zooveel te voortreffelijker en achtingswaardiger. Klein was de werkring hem door de Voorzienigheid aangewezen; maar hij breidde dien, door zijne ijverige bemoeijingen voor alles wat nuttig, edel en goed was, meer en meer uit, en ontstak aan vele zijden een licht, hetwelk zijne heldere stralen naar meer dan eenen kant verspreidde, welks gloed velen verlichtte en hetwelk in huizen en scholen, in stulpen en zalen doordrong. Hij strooide een zaad uit, hetwelk, met zorg gekoesterd, zich heerlijk ontwikkelde en opwies en zich boven het knagen van den worm en het woeden van den storm verhief. Laat ons overgaan om het aangevoerde uit zijn' levensloop te staven.

Nieuwold werd den 17 November 1737 te Gerkesklooster in Friesland, waar zijn vader predikant was, geboren. Deze was een braaf man, maar geheel doordrongen van die harde en steile denkwijze, welke de godgeleerden dier dagen zoo dikwijls bezielde. Dat oefende op het jeugdig gemoed van den knaap een' grooten invloed uit, zoodat hij dan eens halsstarrig, dan eens geheel moedeloos was. Tot een staaltje verhaalde hij meermalen, dat zijn vader, wien hij overigens de grootste achting toedroeg, hem dikwijls toeduwde: „Jongen! indien ik wist, dat gij een onbekeerd predikant zoudt worden, zag ik u liever als schoenlapper.” De zonderlinge gevoelens

over bekeering en heiligmaking zouden zijnen vluggen geest geheel aan banden gelegd, des vaders gestrengte ernst hem tot droefgeestigheid hebben doen overhellen, indien de meer zachtvaardige moeder die gestrengheid niet had getemperd en gematigder begrippen aangaande Gods liefderijk bestuur over Zijne schepselen, in zijne jeugdige ziel had gestort. De gevolgen van 's vaders hoogen ernst openbaarden zich echter spoedig in al zijne daden. Zoo herinnerde hij zich, dat hij te ten Boer, met andere kinderen in de kerk spelende, zich eensklaps herinnerde dat men in de kerk niet moest spelen, maar bidden, dewijl het Gods huis was, en hij zonderde zich af, viel op de knieën en bad.

Nog verhaalde hij meermalen, dat hij, naauwelijks zeven jaren oud zijnde, gehoord had, dat er te Groningen eene afbeelding van den tempel van Salomo werd vertoond, en hij zich in den schemerdonker geheel alleen derwaarts op weg begaf. Een bekende zijns vaders ontmoette hem en bragt hem terug. Toen zijn vader hem over deze daad onderhield, antwoordde hij met volle overtuiging: „Ik kan niet zalig worden, zoo ik dien tempel niet heb gezien.” De vader, dezen indruk van zijne lessen niet willende verstikken, begaf zich den volgenden dag met hem derwaarts op weg. — Waar moet men zich hier het meest over verwonderen, over de nieuwsgierigheid van het kind, over den verkeerden indruk van 's vaders strenge godsdienstbegrippen, of over het spoor van teedere, hoewel kwalijk gewijzigde godsvrucht in zijn hart? De menschenkenner beslisse hier.

Reeds vroeg ontving hij van zijnen vader het eerste onderwijs in de Latijnsche taal en was in zijn zevende jaar al vrij ver daarin. Negen jaren oud zijnde begaf hij zich naar de Latijnsche scholen te Appingadam, welke hij na vier jaren verliet, en dus reeds in zijn dertiende jaar met de akademie zoude hebben kunnen verwisselen. Om zijne jeugdige jaren vond men dit echter ongeraden, maar zond hem naar Rooveer bij den predikant Sluiter, waar hij zijne verdere studiën voortzette en ook in de Grieksche en Hebreeuwsche talen goede vorderingen maakte. In dit stille en vreedzame huisgezin, waar liefde en eensgezindheid heerschten, werd hij met verstandige zachtheid onderwezen. Hier opende zich zijn hart voor die mensch-

lievende gevoelens, wier kiemen door zijne moeder reeds zoo ruimschoots waren gelegd en die naderhand een hoofdtrek in zijn karakter zijn gebleven. Hier gevoelde hij zich in den regten zin des woords gelukkig, en herdacht in latere dagen steeds met genoegen aan deze woning.

In den ouderdom van 16 jaren vertrok hij, met genoegzame kundigheden verrijkt, naar Groningens hoogeschool, waar hij eenige jaren bleef en vervolgens te Utrecht nog een jaar studeerde. — Ten gevolge der steile begrippen, die hem nog van zijne jeugd waren overgebleven, helde zijn geest meermalen over tot zwaarmoedigheid, die hem, hoe vrolijk hij anders in gezelschap kon zijn, zijn geheele leven bijbleef.

Na met aanhoudenden ijver eenen rijken schat van kundigheden te hebben opgedaan, werd hij, in 1763, met veel lof tot het leeraarsambt toegelaten. In het volgende jaar begiftigde hem de gravin van Welderen met de leeraarsplaats te Heumen en Malden bij Nijmegen. Nu moest hij door de klassis van Nijmegen nader onderzocht worden, en daar hij verdacht werd van te ruime gedachten over eenige godsdienstpunten te koesteren, legde men hem allerlei lagen, terwijl de strikvragen niet werden gespaard; maar hij beantwoordde, met de grootste vlugheid en tegenwoordigheid van geest, al wat hem op eene partijdige en soms listige wijze werd gevraagd, en men konde hem nergens mede vatten. Langen tijd duurden de beraadslagingen over zijne toelating. Velen kwamen den miskenden jongeling reeds beklagen. Hij gaf toen reeds te kennen, dat hij, afgewezen wordende, dadelijk naar Utrecht zoude vertrekken, om zich tot doctor in de godgeleerdheid te laten bevorderen, hetwelk een bewijs was zoowel van zijne zelfbewustheid als groote kunde. — Men vond echter geene vrijheid den braven jongeling af te wijzen, en hij werd dus, hoewel met aanmaning tot vordering in de waarheid, aan de hem roepende gemeente toegewezen. Hij deed zijne intrede met de woorden van Paulus in zijnen eersten brief aan de Corinthen, hoofdstuk IX: 26 en 27: „Ik loope dan alzoo, niet als op het onzekere: „ik kampe alzoo niet als in de lucht slaande. — Maar ik bedwing „mijn ligchaam en breng het tot dienstbaarheid, opdat ik niet eenigzins, daar ik anderen gepredikt hebbe, zelf verwerpelijk worde.” —

Eene stof, waarbij hij zijne denkbeelden den ruimen teugel konde vieren.

Veel genoeg smaakte hij in deze eerste gemeente, vooral doordien de edele vrouwe van Welderen hem met de meeste bewijzen van vriendschap als overlaadde. — Hij bekampte ook de vooroordeelen, die tegen hem waren ontstaan, in eene leerrede, te Nijmegen gehouden, bij welke hij in den aanvang met vooringenomenheid en argwaan te strijden had, maar de gemeente vol tevredenheid en bewondering huiswaarts deed keeren. — Het verblijf te Heumen was echter niet van langen duur: want Nieuwolds levendige geest konde geen genoegzaam werk in deze kleine gemeente vinden, welke slechts uit acht huisgezinnen bestond. Hij verlangde dus vurig naar eenen grooteren werkkring, en daaraan werd reeds in November 1766 voldaan, doordien hij toen naar Oldeboorn in Friesland werd beroepen. — In deze uitgebreide gemeente bleef hij vier jaren, stichtte haar door eenen vromen wandel en ernstige voordragt, en was, niettegenstaande hij hier tegen veel dweeperij te kampen had, bij alle welkenkende gezien en zeer geacht. — In 1770 vertrok hij naar de gemeente Waraga, welke met Warstiens en Wartena zamengevoegd was. De toestand dezer gemeenten was in dien tijd zeer ellendig, vooral ten opzichte van het onderwijs der jeugd en het tijdelijk bestaan der bewoners. Nieuwolds menschenlievende geest peinsde op middelen om daarin eenige verbetering te brengen. Met de borst legde hij zich dus op de kennis van den landbouw toe, en had het geluk vele menschen, die naar zijne raadgevingen wilden luisteren, een beter bestaan te bezorgen. Voor het onderwijs der kinderen droeg hij de grootste zorg. Hij vervaardigde de doelmatigste leerboekjes, die nog in onze dagen de grootste goedkeuring wegdragen en die door de eenvoudigheid der voordragt als juweelen van het zuiverste water in de rij der kindergeschriften schitteren. Geen wonder dan, dat hij in 1786 door de klassis van Leeuwarden tot lid eener commissie benoemd werd, aan welke de taak was opgedragen, om de geschiktste middelen ter verbetering van het onderwijs en de scholen voor te slaan. Zijne ijverige pogingen, het nut, dat hij reeds had gesticht, de kundigheden, welke hij in het vak der opvoeding had verworven, noopten het toenmaals bestaande bewind in 1799, om hem voor te

dragen tot den gewigtigen post van agent der nationale opvoeding; maar de edele man achtte dit te zwaar voor zijne krachten en zijne bescheidenheid deed hem dien van de hand wijzen. Dit belette echter niet, dat hij in 1801, toen de wetten op het openbaar onderwijs tot stand kwamen, tot schoolopziener werd aangesteld, eene keus, die in 1806, niettegenstaande hij om zijne klimmende jaren er zich gaarne van had ontslagen, op nieuw werd bevestigd. In 1804 werd hij door de commissie tot de verzameling der Evangelische Gezangen daarover geraadpleegd, en aan zijne inlichtingen, vooral nopens het muzikale gedeelte, had men veel te danken, zoodat men vermeende hem eene prachtuitgave er van te moeten aanbieden.

Zoo leefde onze grijze Nieuwold, steeds de belangen van godsdienst en onderwijs, van landbouw en vaderland behartigende, tot aan zijnen dood, die den 30sten Junij 1812 voorviel. Hij bereikte den ouderdom van 77 jaren, en met regt mogten hem door kinderen deze gezangen worden gewijd:

- „Ja, wij storten heete tranen
- „Van erkentnis en van smart:
- „Nieuwold was steeds onze leeraar,
- „Was de vormer van ons hart.
- „Diep van dankbaarheid doordrongen,
- „Roept ons hart, met luider stem:
- „Al de kennis, die wij gaarden,
- „„Danken wij vooral aan hem.”

- „Hij ontvonkte ons aller harten
- „Voor de wijsheid en de deugd;
- „Hij leerde ons de godsdienst kennen,
- „Als de bron der reinste vreugd.
- „Tot veredeling des harten,
- „Tot verlichting van 't verstand,
- „Bood hij, zorgend als een vader,
- „Minzaam, liefd'rijk ons de hand.

- „Eerbied, liefde, en vast vertrouwen
- „Op den Vader der natuur,

„Stortte hij ons vroeg in 't harte,
 „Kweekte steeds dit heilig vuur.
 „Nieuwold leerde ons Jezus kennen,
 „Minnen van de vroegste jeugd,
 „Spoorde ons aan Hem na te volgen,
 „Als den gids der reinste deugd.

„Altijd prentte hij ons liefde
 „Voor der ouden teedre min,
 „Voor des meesters moeite en zorgen,
 „Voor elk onzer broedren in.
 „Vrede bragt hij in ons spelen,
 „Vrede in 't kinderlijk verkeer,
 „Vrede en liefde in onze harten,
 „Door zijn liefde, door zijn leer.

„Altijd dank' hem dan ons harte,
 „Schoon ons oog hem niet meer ziet,
 „Daar hij d'edelste aller schatten
 „Ons ten erfdeel achterliet.
 „Vlijtig dus het pad bewandeld,
 „Dat hij ons heeft voorbereid,
 „Dat ons rustig door dit leven,
 „Na den dood ten hemel leidt.

„Laat dan nu slechts tranen vloeijen
 „Door de dankbaarheid geschreid:
 „Want de dood heeft hem ten leven
 „Eeuwig, beter, ingeleid.
 „Wijk dan, klaagtoon, wijk dan, smarte,
 „Wij, wij juichen op zijn graf.
 „Wie zou hem de rust misgunnen,
 „Die een weldoend God hem gaf...?”

Nieuwolds bemoeijingen aangaande het onderwijs baarden hem groote zorgen; ja, tegenkantingen en teleurstellingen van allerlei

aard vielen hem ten deel. Hij werd hierdoor wel eens ter neer gedrukt, maar nooit moedeloos; bedaard vervolgde hij steeds den weg hem door zijn genie aangewezen, gaf den welgezinden onderwijzers een' leiddraad bij hun onderrigt, wees hen persoonlijk in hunne scholen te regt, en vervaardigde de meest doelmatige leerboekjes voor kinderen, welker inhoud de aankweeking van deugd en godsdienstzin ten doel had.

Reeds had hij bij zijn leven het genoeg, dat deze boekjes in het Hoogduitsch werden vertaald; en onze naburen getuigden er van: „De daarin voorkomende gedachten zijn, zooveel mogelijk, uit den „kinderkring genomen en naar hunne bevassing ingerigt. Zij zijn „derhalve niet in uitgebreide zinsneden, maar in korte gezegden „vervaardigd. — Zoowel de inhoud, als de daarin heerschende toon „zijn er op berekend, om den kinderen belang in te boezemen en op deze „wijze, onder de leiding van verstandige ouders of leermeesters, niet „alleen hen tot nadenken op te wekken en hun geheugen zoowel als „hun verstand spelend te oefenen, maar hun ook daardoor het leeren „lezen te verligten, zoodat zij daarmede geene moeite of hinder „hebben. De kunst van lezen is hier als het ware slechts bijwerk; „maar door den uitmuntenden inhoud wordt tevens hun verstand „gescherpt en het geheugen versterkt.”

Reeds elf jaren vóór zijnen dood getuigde een deskundige van onzen Nieuwold in diens bijzijn:

„Zoo andere verstandige mannen hunnen tijd, die hun van beroeps- „bezigheden overblijft, besteden aan het uitgeven van nuttige geschriften, alleen voor geleerden of volwassenen geschikt. Zoo maakt „gij geen minder nuttig gebruik van uwe ledige uren. Gij zaagt de „groote gebreken, welke het onderwijs der jeugd in ons vaderland „aankleefden, en oordeeldet te regt, dat het meer dan tijd was hierin „verbetering te maken. Gij spoordet te dien einde in de scholen de „gebreken op; gij beproefdet die te verhelpen. Vele onaangenaamheden hadt gij dienaangaande te verduren, — onaangenaamheden, „die anderen geheel uit het veld zouden hebben geslagen; maar gij „handeldet in den geest van onzen grooten Meester, Gods eigen' Zoon, „die het bij Zijne omwandeling op aarde niet beneden zich rekende, „met kinderen om te gaan, ja, die gebod ze tot Hem te laten komen.

„Zoo deedt ook gij, voor zooveel uwe menschheid veroorloofde; in dezen hebt gij dus ook uwen pligt betracht, in dezen Zijn groote voorbeeld nagevolgd. In den naam der menschheid zij u dus dank gezegd voor hetgene gij reeds hebt gedaan. Sticht door uwe eenvoudige, nuttige boekjes, in den echten kinderstijl, meer en meer nut. Besef meer en meer het heil, dat gij der menschelijke maatschappij aanbrengt, en laat u door niets ontmoedigen. Vind in de aanschouwing van de kinderen, die door uwe werkjes voor Godsdienst en Deugd worden gevormd, het reinste genoegen, en smaak eenmaal nog grooter en heerlijker genoegens in het Vaderland daar boven bij Gods Engelen en gezaligden.”

 XXVI. NICOLAAS GODFRIED VAN KAMPEN.

Zoo er ooit iemand bestaan heeft, wiens werkzaamheid, wiens veelomvattende kennis, in onderscheidene wetenschappen, wiens lust om zich zelve te vormen, bewonderd moeten worden, is het voorzeker onze van Kampen. Hetzij men hem op het veld der oudere en nieuwere geschiedenis aantreft, hetzij men hem als grondig kenner der klassieke schrijvers of als beoefenaar der meeste Europesche talen beschouwt, overal vindt men den fijnen denker, den man die met eenen scherp blik het ware van het valsche wist te onderscheiden; overal schittert hij als eene ster van de eerste grootte aan den wetenschappelijken hemel! Zijne antwoorden op niet minder dan tien uitgeschrevene prijsvragen werden door onderscheidene maatschappijen en genootschappen met den gouden of zilveren eereprijs bekroond. Met niet minder dan zes en veertig belangrijke werken, waaronder er zijn van grooten omvang, verrijkte hij onze letterkunde. En wat had die geest nog kunnen voortbrengen, indien hem een langer leven ware vergund geweest? Wat had het vaderland nog met regt van hem kunnen verwachten? Maar wij eerbiedigen het Godsbestuur, bewonderen zijn leven en de grootheid waartoe hij zich zelf verhief, en misgunnen hem geenszins de ruste. Wij willen eerst zijnen levensloop overzien, en hem dan in zijne waarde als mensch trachten te beschouwen.

Nicolaas Godfried van Kampen werd den 15 Mei 1776, te Haarlem, geboren. Zijn vader was aldaar bloemist. Reeds vroeg verloor

hij dien verzorger zijner kindsheid, en daar zijne moeder eene Duitsche was, werd hij in den ouderdom van zeven jaren naar Duitschland gezonden, waar hij op de kostscholen te Crefeld en Mühlheim aan de Ruhr, zijne eerste opleiding ontving. In de laatstgemelde plaats ontwikkelde zich, niettegenstaande den tegenstand zijns opvoeders, zijne neiging voor de studie der geschiedenis in eene ruime mate. Na zijne terugkomst in het vaderland, overleed ook zijne moeder; nu begaf hij zich als leerling bij den boekhandelaar Murray te Leyden, en werd later deelgenoot in dien handel.

Door omstandigheden buiten zijne schuld, werd deze firma erlang ontbonden, en van Kampen legde zich nu met de borst op de talen en wetenschappen toe. Groot was de kennis, die hij zich in de meeste Europesche talen verwierf, en bij de redactie der Leydsche Courant geplaatst, stond hij weldra aan het hoofd daarvan. In het huwelijk getreden zijnde, leefde hij gerust en tevreden in de beoefening der wetenschappen en de getrouwe vervulling zijner pligten, toen eene verandering in zijn levenslot plaats greep. Daar er te Alphen, nabij Leyden, eene Courant zou worden uitgegeven, verzocht men van Kampen daarvan de redactie op zich te nemen. De voordeelen daaraan verbonden waren niet onaanzienlijk, en dus meende hij verplicht te zijn dit aanbod niet van de hand te wijzen. Maar de berekeningen faalden, de onderneming mislukte, niettegenstaande van Kampen alles inspande om ze te doen slaagen, en hij was dus genoodzaakt naar Leyden terug te keeren. De man van zich zelve bewust, de man, die de middelen van onderhoud uit de wetenschappen put, is nimmer zonder hulp, zonder bestaan. Onze van Kampen voelde dus zijne zielskracht vermeederen, naarmate zijne materiële belangen minder werden. Dadelijk zocht hij dus gelegenheid, gelijk hij ook reeds vóór zijn vertrek naar Alphen had gedaan, om zijne lessen in de nieuwere talen te hervatten. Hij slaagde ook hierin wél; zijne pen bleef hij steeds wijden aan geschriften, die geschied- en aardrijkskunde, alsmede de schoone letteren ten onderwerp hadden, terwijl hij door vertalingen, uit de meeste levende talen van Europa, onze letterkunde verrijkte.

Nog vóór de gebeurtenissen, die zijnen geest zoo hevig schokten,

toen hij den ouderdom van dertig jaren bereikt had, beproefde hij, in 1806, de beantwoording eener prijsvraag bij Teylers genootschap, ten onderwerp hebbende: *een geschiedkundig onderzoek omtrent de lotgevallen der dichtkunde*, en behaalde daarop het gouden eermetaal. Toenmaals was de naderhand zoo beroemde schrijver zoo weinig bekend, dat men naar de plaats van zijn verblijf onderzoek moest doen.

Gedurende den tijd der Fransche overheersching in ons land, had van Kampen steeds met vele wederwaardigheden te strijden. Niettegenstaande al zijnen arbeid, en hoewel zijne lessen niet onvruchtbaar waren, konden zijne vrienden, met name de hoogleeraren Siegenbeek en Tydeman, niet zoo veel voor hem doen als zij gaarne wenschten. Hij haakte dus naar eenige vaste betrekking; en de geleerde, de schrijver die zijne landgenooten met zoovele vruchten zijner welversnedene pen zoude verrijken en ook reeds verrijkt had, stond naar den post van onderwijzer op eene der scholen van het Haagsch departement der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Van dit denkbeeld werd hij echter door zijnen vaderlijken vriend en voormaligen voogd HUURKAMP teruggebracht. Hij bleef dus te Leyden wonen, werkte onvermoeid aan de bevordering van kennis, waarheid, verlichting en de verspreiding van nuttige kundigheden onder zijne landgenooten, breidde den kring zijner vrienden en begunstigers meer en meer uit, en dus gelukte het dezen eindelijk hem eene meer bepaalde letterkundige betrekking te bezorgen, wordende hij, bij de nieuwe inrigting van het hooger onderwijs in 1815, als lector in de Hoogduitsche taal aan Leydens akademie aangesteld.

Dertien jaren lang bekleedde hij dezen post. In dien tijd kwamen de talrijkste, de uitvoerigste zijner werken in het licht. In dien tijd werd zijn roem als geschiedschrijver gegrondvest. Men denke aan zijne: *verkorte geschiedenis der Nederlanden*, *Vaderlandsche Karakterkunde*, *Geschiedenis der Wetenschappen en Letteren in ons vaderland*, *Geschiedenis der Kruistogten en van Griekenland*, aan het uitgebreide werk: *de Geschiedenis van de Fransche heerschappij in Europa*. Ja, het aantal er van wekt de verbazing van ieder wie lust heeft de lijst er van na te slaan, en men vindt zich genoodzaakt uit te roepen: „Hoe is het mogelijk dat één man

zóóveel werk in zulk een kort tijdsbestek verrigtte!" En dit kon hij ook alleen door de juiste verdeeling van zijnen tijd, door een ijzersterk gestel, ontzettend geheugen, groote belesenheid en door zich, aan de schrijftafel zittende, als los te rukken van de geheele buitenwereld en, alleen door zijn onderwerp bezielde, voor en door hetzelfde te leven.

Eindelijk wachtte hem ook de belooning voor zoovele jaren van moeite en werkzaamheden. Op zijn drie en vijftigste jaar werd hij benoemd tot hoogleeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde en der vaderlandsche geschiedenis aan het Athenaeum te Amsterdam.

Nu was hij op éénmaal in eene betrekking geplaatst die hem een onbezorgder leven, een onafhankelijker bestaan verschafte; nu zoude men dan ook hebben gewaand, dat hij grootelijks gebruik van de meer geruste betrekking zoude hebben gemaakt; maar zoo bestond onze van Kampen niet. IJverig ging hij voort de maatschappij door zijne schriften te stichten; ijverig volhardde hij op den ingeslagen weg. Arbeid, gedurige arbeid was behoefte geworden voor zijnen geest. Dan eens verrijkte hij onze letterkunde door oorspronkelijke werken, dan weder schonk hij aan onze Duitsche naburen eene beknopte en zakelijke voorstelling onzer geschiedenis, later bezorgde hij een handboek van de geschiedenis der letterkundige beschaving, eene geschiedenis van den vijftienjarigen vrede, of stichtte der Nederlandsche natie, door zijn gedenkboek van trouw en moed, eene onvergankelijke eerezuil, terwijl de levens van eenige beroemde Nederlanders op eene waardige wijze de rij zijner oorspronkelijke werken besloten.

Zoo leefde, zoo werkte de nijvere man tot aan den avond zijns levens. Het was op den 15^{den} Maart des jaars 1838, dat zijn geest deze wereld verliet, om in hoogere sferen aan verhevener arbeid zich te wijden, en als een engel rondom den troon der Godheid te zweven.

Trachten wij hem als mensch te schetsen, dan is het vooral als zeer *godsdienstig* dat wij hem leeren kennen. De godsdienst was bij hem eene zaak des harten, zij bezielde zijn geheele aanwezen en verspreide zich over zijn gansche leven. Christus werd hem bij het klimmen zijner jaren hoe langer hoe dierbaarder, als de Eenige

in wien hij zijne hoop en troost, zijne behoudenis en sterkte vond; deze godsdienstige denkwijze boezemde hij zijn gansche gezin in, en kon van zijne vrienden geene onverschilligheid te dezen aanzien dulden.

Bij deze liefde tot God voegde hij eene groote mate van liefde jegens zijne naasten, van weldadigheid jegens ongelukkigen en voor-komendheid bij zijne vrienden en verwanten.

Zijn huwelijksleven was een schoon voorbeeld van huisselijke deugd en teedere liefde voor echtgenoot en kinderen. Hoe schitterde deze deugd, toen zijne gade van het licht des dags werd beroofd, hoe trachtte hij, door verdubbelde liefde en bezorgdheid, het zware van de ramp bij haar te lenigen, met hoeveel aandrang beval hij haar, de hulpbehoevende, de kinderlijke liefde der zijnen aan.

Genot der schoone natuur was voor hem behoefte. Reikhalzend zag hij het oogenblik te gemoet, dat hij gedurende de vacantie de stad kon verlaten, om in het heerlijke Bloemendaal de genoegens van het buitenleven te smaken, zijne ziel in eene bezige rust te ontspannen en zijn aanzijn als het ware te verjongen. Hier was hij dan ook meermalen kinderlijk vrolijk, en genoot de genoegens der vriendschap en des landlevens in de ruimste mate.

Nederigheid was niet minder een hoofdtrek in zijn karakter. Uit dien hoofde kon hij het nimmer van zich verkrijgen eene hoogere betrekking te vragen, dan die welke hij bekleedde, en hierin ligt misschien ook de reden, dat hij eerst in zulk eenen vergevorderden leeftijd de waardigheid erlangde, waarop hij, wat zijne bekwaamheden betreft, reeds zoo lang aanspraak had kunnen maken.

Dat hij liefde bezat voor het land zijner geboorte, bewijzen al zijne werken; maar de schoonste getuigenis daarvan gaf hij in 1830, toen, door den schandelijken afval der Belgen, de nood zoo hoog was gestegen, en talrijke geldelijke offers op het altaar des vaderlands werden gebracht: toen kwam hij, wellicht minder bemiddeld dan anderen, op het verheven denkbeeld, om al zijne prijsmedailles, het goud en de lauweren, waarmede hem onderscheidene maatschappijen hadden vereerd, aan het land zijner geboorte af te staan.

Niet moeijelijk zoude het vallen, bij al deze deugden nog vele

andere te noemen, maar de aangevoerde zullen voldoende zijn om van hem met een' zijner lofredenaars te kunnen getuigen: van Kampen was een edel mensch.

Wij kunnen geenszins van ons onderwerp afstappen, zonder eenigermate onzen van Kampen ook in uiterlijk bestaan te schetsen.

Hij was grof en gespierd van ligchaam, had een terugstootend gelaat, hetwelk echter door minzame oogen werd getemperd. Ook wist hij zich geenszins te voegen naar de aangenomene gebruiken en manieren der zamenleving. Bij dit alles voegde hij eene verstrooidheid van gedachten, waardoor hij dikwijls onwetend menigeeen aanstoot gaf. De bijzonderheden, hiervan bijgebracht, grenzen aan het onwaarschijnlijke; maar men vergat alles zoodra hij een onderwerp behandelde, dat hem belang inboezemde. Dan vloeiden zijne lippen over van kernige, stoute gezegden met echt attisch zout vermengd, en wie eenmaal met hem eene vertrouwelijke betrekking had aangeknoopt, hechte zich aan hem hoe langer hoe inniger en werd en bleef zijn vriend. Dit zullen zoo velen getuigen, aan wier opleiding en vorming hij te Leyden, op het instituut van den heer de Raadt te Noorthey, waarin hij geregeld wekelijks lessen in de Nederlandsche geschiedenis en letterkunde gaf, alsook te Amsterdam werkzaam was. Menigeeen zijner landgenooten, wiens geest hij door zijne schriften voor kennis en deugd, en voor al wat goed, schoon en edel is ontvonkte, heeft voorzeker een' dankbaren traan aan zijne nagedachtenis gewijd.

Wij besluiten deze oppervlakkige schets met de aanhaling van eenige woorden door den hoogleeraar Muller bij zijn graf uitgesproken:

„'s Mans licht van kennis is uitgebluscht; de gloed zijner werkzaamheid is verdoofd; maar de vruchten, daardoor gekweekt, rijpen voor eenen steeds ruimeren werkkring en eene hoogere wereld. Veel, onbegrijpelijk veel heeft de ontslapene met zijnen rijken en krachtigen geest omvat en verrigt, en nog het late nageslacht zal getuigen, dat hij zijnen mond en zijne pen nooit tot iets anders geleend heeft, dan tot bevordering van hetgeen zijn edel hart hem ingaf; dat de heiligste belangen van het vaderland, van de menscheid en het Christendom eenen ijverigen voorstander, eenen wak-

keren handhaver en verdediger in hem hebben gehad. Dit vermeerende getuigenis hebben zijne tijdgenooten reeds aan zijnen naam gehecht. Waar is toch de man, die den afgestorvene een kwaad harte heeft toegedragen? Wie heeft zich integendeel niet onweersstaanbaar aangetrokken gevoeld, door zooveel nederigheid, bij zoovele erkende verdiensten; door zoovele bescheidenheid, bij zulk eenen rijkdom van wetenschap; door zulk eenen kinderlijken zin, bij zulk eene mannelijke kracht; door zooveel liefde, die, tot allen uitgebreid, alle dingen konde bedekken, gelooven, hopen en verdragen? Voorwaar bij dit zijn graf, waar de heerlijkheid des menschen in het niet wegzinkt, gevoelt men, met het beeld des mans voor oogen, het troostrijk gezegde van onzen Heer: „Derzulken is het koninkrijk der Hemelen!”

